

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ
BİLİM DALI

YÜRÜME EYLEMİNİN KAMUSAL MEKÂNI POLİTİKLEŞTİRMEYE ETKİSİ:
YÜKSEL CADDESİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Özlem Sarısamam

Ankara- 2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ
BİLİM DALI

YÜRÜME EYLEMİNİN KAMUSAL MEKÂNI POLİTİKLEŞTİRMEYE ETKİSİ:
YÜKSEL CADDESİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Özlem Sarısamam

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Can Giray Özgöl

Ankara- 2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ
BİLİM DALI

YÜRÜME EYLEMİNİN KAMUSAL MEKÂNI POLİTİKLEŞTİRMEYE ETKİSİ:
YÜKSEL CADDESİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Can Giray Özgöl

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Ayşegöl MENGİ

2- Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI

3- Dr. Öğr. Üyesi Can Giray ÖZGÖL

Tez Savunması Tarihi

16.07.2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(..... /...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Özlem SARISAMAN
İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecinde desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Can Giray Özgül'e, yüksek lisans eğitimim boyunca akademik gelişimimi destekleyen tüm değerli hocalarıma, bu süreçteki katkıları ve desteği için değerli eşim Onur Cemal Sarısamam'a ve eğitimin her aşamasında yanımda hissettiğim kıymetli aileme çok teşekkür ederim.

Özlem Sarısamam

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. “Kamusal Alan” Üzerine Kuramsal Çerçeve.....	6
1.1.1. Habermas’a Göre Kamusal Alan.....	7
1.1.2. Arendt’e Göre Kamusal Alan.....	11
1.1.3. Sennett’e Göre Kamusal Alan.....	13
1.2. Kentsel Mekân ve Sokak	15
1.2.1. Kentsel Mekân.....	16
1.2.2. Kentsel Mekân Olarak Sokak.....	19
1.3. Gündelik Hayat	21
1.4. Yürüme Eylemi.....	24
1.4.1. Yürüme Eylemine Kuramsal Bakış.....	26
1.4.2. Bir Sivil İtaatsizlik Olarak Yürüme Eylemi.....	29
1.4.3. Yürüme Eylemi ve Kenti Deneyimlemek	31
İKİNCİ BÖLÜM	33
2. TARİHSEL GELİŞİM	33
2.1. Kamusal Alanın Tarihsel Değişimi.....	34
2.1.1. Burjuva Toplumu Öncesi Kamusal Alan	35
2.1.2. Burjuva Toplumunda Kamusal Alan.....	37
2.1.3. Kamusal Alanın Çöküşü.....	40
2.2. Yürüme Eyleminin Sokak ve Gündelik Hayat Kavramları Çerçevesinde Tarihsel Gelişimi.....	43
2.2.1. Burjuva Kentleri Öncesi Yürüme Eylemi	45
2.2.2. Burjuva Kentlerinde Yürüme Eylemi	50
2.2.3. Neo-liberal Kentlerde Yürüme Eylemi	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	66
3. KAMUSAL ALANLARIN POLİTİKLEŞMESİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ	66
3.1. Dünya Örnekleri	67
3.1.1. Sokak Hâkimiyetlerinin İlk Savaşı: Paris Komünü.....	68

3.1.2. Arap Baharının Direniş Meydanı: Tahrir Meydanı.....	71
3.1.3. Neoliberal Kentlerde Sokak Hâkimiyeti: Wall Street İşgali	75
3.2. Türkiye Örneği: Kentsel Mekân Olarak Meydandan Fazlası Olan Taksim Meydanı78	
3.3. Çalışma Alanı: Ankara’nın Direniş Sokağı Olarak Yüksel Caddesi	84
3.3.1. Yüksel Caddesi’nin Tarihsel Gelişimi	85
3.3.1.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yüksel Caddesi (1920-1950).....	86
3.3.1.2. Çok Partili Dönemde Yaşanılan Mekânsal Dönüşüm (1950-1980)	89
3.3.1.3. Yüksel Caddesi’nin Neoliberal Dönüşümü (1980 Dönemi)	91
3.3.1.4. Yüksel Caddesi’nin Sosyal ve Kültürel Gelişim Dönemi (1990’lı Yıllar)...	93
3.3.1.5. Yüksel Caddesi’nin Günümüz Durumu (2000’li Yıllar).....	95
3.3.2. Yüksel Caddesi Aktörleri	97
3.3.3. Yüksel Caddesi’nde Gündelik Hayat ve Yürüme Eylemi.....	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	110
ÖZET	118
ABSTRACT	119

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Paris Komünü'nde Bir Sokak Görünümü	69
Resim 2. Mısır'da Arap Baharının Birinci Yıl Dönümü Kutlamaları (2012)	73
Resim 3. Mısır'daki Yusuf al-Gundi Caddesi (2012).....	74
Resim 4. Wall Street İşgali	76
Resim 5. Yüksel Caddesi Konumu.....	84
Resim 6. Jansen Tarafından Çizilmiş Ankara İmar Planı (1927)	88
Resim 7. Yüksel Caddesi'nde İşportacılık	99
Resim 8. Polis Bariyeri ile Çevrelenen İnsanlık Anıtı.....	108

KISALTMALAR

C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
D.	Dizi
Ed.	Editör
İHD	İnsan Hakları Derneği
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
OHAL	Olağanüstü Hal
S	Sayı
s.	Sayfa
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
YPD	Yüksel Pedestrian District
vd	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Yürüme eylemi, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip, birçok düşünür tarafından ele alınan ve yorumlanan bir konudur. Bu yorumlarda yürüme, sadece insanoğlunun kazandığı evrimsel bir süreç olarak değil; toplumsal etkileri olan bir kavram olarak da görülmektedir. Yürümenin politik bir duruş olduğu fikri de eylemin toplumsal etkilerinde karşılaşılan önemli yorumlardan biridir. Tarihteki önemli devrimler, başkaldırıları yürüme eyleminin kitleliliği ile başarı kazanmakta ya da sonuca ulaşamayan ayaklanmalardaki insanlara yürüme eylemi ile sürgün cezası verilmektedir.

Yürüme eyleminin kent ile ilişkisine bakıldığında politik bir bağ kurulabilmektedir. Kent içindeki kamusal alanlarda gerçekleştirilen yürüme eylemleri gündelik hayatın bir pratiği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gündelik pratikler toplumsal siyasetin ve gerçekliğin birebir yaşandığı ve insanlara sergilendiği alanlardır. Sokağa çıkan, kent içinde yürüyüşçü olan herkes gündelik hayatın içindeki toplumsal ve politik gerçekleri görebilmektedir. Bunun yanı sıra yürüyüşçüler kent içindeki kamusal alanlarda var olmaktadır. Kamusal alanların toplumsal işlevi de yürüme eyleminin politik kimliğine katkı sunmaktadır. Bu iddiayı açıklamadan önce kamusal alanların siyasal rolüne dair değerlendirmeler ele alınmalıdır.

Kamusal alan kavramının toplumsal işlevi tartışılır alanlardan biridir. Kamusal kavramına ilişkin birçok yorum Eski Yunan'dan günümüze kadar süregelen tartışmalarda yer bulmaktadır. Kamusal alan yaklaşımları incelendiğinde, öne çıkan düşünürlerden biri Habermas olmaktadır. Habermas'ın yaklaşımında kamusal alan özellikle eleştirel politik bir alan olarak betimlenmektedir. Kamusal alanın sahip olması gereken özelliklerin başında herkesin ulaşılabilirdiği, eşit, özgür bir ortam olması gelmektedir. Ayrıca kamusal alan, devlet kontrolü dışında genel yarar sağlayan gündemlerin belirlendiği alanlar olarak

tanımlanmaktadır. Bu niteliklerin toplamında kamusal alanın politik bir alan olduğu anlaşılmaktadır.

Arendt'in kamusal alan yaklaşımında ise Habermas'a benzer bir şekilde herkes tarafından ulaşılabilir olmak kamusal alanın niteliklerinden biri olarak belirlenmektedir. Arendt'e göre kamusal alan özgürlüklerin alanı olarak herkesin düşünce ve eleştirilerini eşit ve özgürce dile getirdikleri alan olarak görölmektedir.

Sennett ise kamusal alan tartışmalarında, sanayi devrimi sonrası sürece odaklanarak kamusal alanın eleştirel ve özgür ortamını bu süreçte kaybettiğini düşünmektedir. Görüldüğü üzere tüm bu düşünürlerin ortak kanaati, kamusal alanın eleştirel ve özgür bir ortam olması dolayısıyla politik bir alan olarak kentler içinde var olmasıdır. Sonuç olarak kamusal alanların politik bir alan olarak kabulü, bu alanlarda gerçekleşen yürüme eylemlerini de politikleştiren bir olgu olmaktadır (Onat, 2013).

Çalışmanın temelini oluşturan yürüme eyleminin kamusal alanları politikleştirme etkisi tarihten günümüze kadar önemli siyasi olayların incelenmesi ile de desteklenmektedir. Bu toplumsal olayları en eskilerinden başlayıp, Paris'teki sokak iktidarı Paris Komününden, Taksim Meydanı'ndaki Gezi Parkı olaylarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirmek mümkündür. Tüm bu toplumsal hareketlerin yaşandığı kamusal alanlarının aynı zamanda yürüme alanı olması çalışmanın önemli kriterlerden birini oluşturmaktadır.

Çalışmanın alan incelemesinde Ankara'nın Yüksel Caddesi ele alınmakta; yaya bölgesi olan Yüksel Caddesi'nin bir kamusal alan olarak politik kimliğinin yürüme eylemi ile ilişkisi değerlendirilmektedir. Yüksel Caddesi'nin Ankara'daki toplumsal muhalefetin ve eylemlerinin başlıca örgütlenme alanı ve yoğun kullanılan bir yaya bölgesi olması sebebiyle çalışma alanı olarak incelenmesi uygun görölmektedir. Sonuç olarak çalışmada, yürüme

eyleminin kamusal alanlara olan politik etkisi teorik yönden zenginleştirilerek irdelenmekte ve Yüksel Caddesi'nin bir yürüme alanı olmasının politik kimliğine dair katkıları incelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü kavramsal çerçeveye ayrılmaktadır. Bölümde ilk olarak kamusal alan kavramına farklı düşünürlerce getirilen yaklaşımlar ele alınmaktadır. Elbette ki tarih boyunca kamusal alan yaklaşımına dair çok farklı görüşler ve yaklaşımlar ortaya atılmış olsa da çalışmada, bu farklı görüşler arasından Habermas, Arendt ve Sennett'in yaklaşımları ele alınmaktadır. Bunun sebebi bu düşünürlerin kamusal alan yaklaşımlarının kendine dair özgünlüğü ve kamusal alanı zgr, eleştirel bir alan olarak değerlendirmesidir. Bu kamusal alan yaklaşımlarından bahsi geçenlerin ortak nitelikleri, çalışmada bahsi geçen yürüme eylemi ve kamusal alanın politik ilişkisine dair katkılar ortaya koyabilmektir. Kamusal alana dair yaklaşımların incelenmesinin ardından kentsel mekân ve kamusal alan olarak sokak kavramı ele alınmaktadır. Ardından gündelik hayat kavramı ve yürüme eylemine dair kavramsal çerçeve sonuçlandırılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bahsi geçen kavramların tarihsel süreçteki gelişimi irdelenmektedir. Habermas'ın özellikle kamusal alana yüklediği politik işlevler, tezin içeriği ile ilişkili olduğundan Habermas'ın kamusal alana dair düşünceleri ayrıntılı ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu bölümde Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı temel alınarak, kamusal mekânın politikleşmesi sokak ve gündelik hayat kavramları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Son bölümde ise kamusal alanların yürüme eylemi sonucunda politikleşmesinin seçilmiş Dünya ve Türkiye rnekleri incelenmekte ve çalışma alanı olan Yüksel Caddesi de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Dünya rnekleri arasında Paris Komünü, Arap Baharı sürecindeki Tahrir Meydanı ve Wall Street işgali örnekleri incelenmekte ve Türkiye'deki

örnekler içerisinde de Gezi Parkı sürecindeki Taksim Meydanı ele alınmaktadır. Bu örneklerin seçilmesindeki önemli etkenler alanların yürüme alanı olması ve farklı toplumsal dinamiklerle politikleşme süreçlerini gerçekleştirmeleridir. Çalışma alanı olarak ele alınan Yüksel Caddesi bu bölümde daha önceki örneklerin ardından ayrıntılı başlıklarla incelenmektedir. Temel amaç yürüme eyleminin çalışma alanı içerisindeki rolünü ve işlevini iyi kavrayıp; bu durumun politikleşme sürecine dair katkılarını ortaya koyabilmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Yürüme Eyleminin Kamusal Mekânı Politikleştirmeye Etkisi: Yüksel Caddesi Örneği” adlı mevcut çalışmada bazı kavramlar çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu anlamda kavramsal çerçeve başlığı altında çalışmanın ana ekseninde yer alması belirlenen bazı terimlerin kuramsal açıklamaları yapılmaktadır.

Mevcut çalışmanın bu başlığında “kamusal alan”, “kentsel mekân olarak sokak”, “gündelik hayat” ve “yürüme eylemi” kavramları kuramsal çerçevesi ile ele alınmaktadır. Kavramsal çerçeve başlığında, tezin ana varsayımı olan “kamusal mekânın politikleşmesi” üzerinden ele alınması gereken yararlı kavramlar çeşitli yazar ve düşünürlerin görüşleri ile incelenmektedir.

Kavramsal çerçeve içerisinde ilk olarak kamusal alanın siyasal kimliği ve kent kurgusu içindeki rolü hakkındaki farklı görüşler ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Daha sonrasında kentsel mekân açıklanarak, bir kentsel mekân örneği olarak sokağın kentsel yapısı incelenmektedir. Ardından gündelik hayat kavramı ele alınmakta ve gündelik hayat kavramına dair eleştirel yaklaşımlarla olumlayıcı görüşler bütünsel olarak irdelenmektedir.

Son olarak yürüme eylemi bir sivil itaatsizlik ve kenti deneyimleme faaliyeti olarak incelenmektedir. Bireyi toplumsallaştıran ve kenti yeniden kurgulayan bir aktör olarak kentin içinde var eden yürüme eylemi, bir başka anlamıyla sivil itaatsizlik eylemi olarak da ele alınmaktadır. Bu başlık altında değerlendirilen ilk kavram “kamusal alan” olup, bu kavramın çeşitli düşünürlerce ne açıdan ele alındığına dair açıklama yapılmaktadır.

1.1. “Kamusal Alan” Üzerine Kuramsal Çerçeve

Habermas, Arendt ve Sennett, ‘kamusal alan’ kavramı üzerine çalışmaları ile kamusal alanın hatta mekânın siyasallaşması üzerine yol gösterici açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu anlamda çalışmada üç yazarla ilgili yararlanılması düşünülen görüşler ele alınmıştır. Bahsi geçen üç düşünür “kamusal alan” ve “özel alan” kavramlarına değişik anlamlar yükleyerek bu çalışmanın da ana eksenini oluşturan tanımlamalar da bulunmuşlardır.

Habermas, basit anlamıyla kamusal alanı demokratikleşme ortamı olarak tanımlayarak kavramı tarihsel süreci içinde değerlendirmektedir. O’na göre, toplumsal ve ekonomik değişimler kamusal alanın rol ve işlevini belli ölçülerde değiştirmektedir. Ayrıca, kamusal alan her dönemde bireylerin kendi siyasi kimliklerini var ettiği alan olarak da belirtilmektedir.

Arendt’e göre kamusal alan iki farklı olay barındırmaktadır. Bunlardan biri kamusal alanda olan her şeyin herkes tarafından görülüp, işitilmesinin mümkün olmasıdır. İkinci görüngü ise kamusal alanın bir *ortak dünya* yaratmasıdır. Arendt, insanların geçmiş ve gelecek nesillerle ortaklaşabileceği, böylece dünyada ölümsüz olabileceği alanları kamusal alan olarak görmektedir. Ortak dünya olarak tanımlanan kamusal alan; içinde doğduğumuz ve ölürken de ardımızda bıraktığımız bir yerdir. Arendt, aynı zamanda kamusal alanı özgürlük temelindeki söz ve eylemlerin var ettiğini düşünmektedir (Onat, 2013: 2).

Sennett, modern dönemdeki kamusal ve özel alan ile ilgili düşüncelerini kamusal alanın çöküşünü betimleyerek oluşturmaktadır. O’na göre, Sanayi devrimi ile kamusal alanın işlevi yitirilmiş ve yurttaşlar bu alanlar içinde pasif ve korkak bireyler haline gelmişlerdir. Sennett bu durumu “*kamusal alanın çöküşü*” olarak tanımlamaktadır.

Bu düşüncelerden yola çıkarak Habermas, Arendt ve Sennett'in kamusal alan kavramına ilişkin görüşleri ayrıntılı ele alınmakta ve çalışmada kamusal alanın siyasal işlevleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Habermas'ın öne sürdüğü kamusal alanın siyasal işlevleri, tezin ana varsayımı olan “*kamusal mekânın politikleşmesi*” düşüncesi ile örtüşmektedir. Bu nedenle Habermas'ın kamusal alan üzerindeki incelemesinin tarihsel analizi ve bu analiz içerisinde kamusal mekânın politikleşme süreci çalışmanın devamında ele alınmaktadır.

1.1.1. Habermas’a Göre Kamusal Alan

Habermas 1964 yılında yazdığı bir makalede kamusal alanı yurttaşların erişimine açık, kamuoyunca benzer şeylerin oluşturulabildiği bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlarda yurttaşların toplanma, kanaatlerini dile getirme ve örgütlenme özgürlüklerine sahip olduklarını vurgulamaktadır (Habermas, 2004: 95). Habermas'ın kamusal alan incelenmesinde temel nokta siyasallaşan mekânların kamusal alan olarak belirlenmesidir.

Habermas'a göre kamusal alanın sahip olduğu nitelikler; herkese açık ve erişilebilir olması, katılımcıların eşit ve özgür olması, konuşmaların aleni olması, kamu alanlarının devlet kurumlarının dışında var olması, genel yarar sağlaması koşulu ile bir gündem kısıtlaması olmaması olarak sıralanmaktadır. Kamusal alanın bu şartları sağlaması demokratik ve politik bir kamu alanı olduğunu göstermektedir (Yükselbaba, 2008: 251).

Habermas'a göre Yüksek Orta Çağ Avrupa toplumunda kamusal alan olarak tanımlanabilecek bir alan mevcut değildir. Bu dönemde temsili kamusal alan doğrudan bir yöneticinin varlığına bağlı olmaktadır. Bir diğer deyişle, iktidarların kamusal temsiliyeti olduğu kabul edilmektedir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise feodal otoriteler ve imparatorluklar

içinde, özel ve kamusal unsurlar görülmeye başlanmaktadır. Kilisenin temsil ettiği kutsal otorite, artık bireylerin vicdanlarına ait özel bir konu haline gelmekte ve kilisenin kamusal özelliği değişmektedir. Ayrıca bu dönemde prenslerin özel hane bütçelerinin kamusal bütçeden ayrıldığı ve ordu, bürokrasi, hukuk gibi organların artık prensin özel sarayından bağımsız organlar haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan burjuva sınıfı, devletten ayrı bir örgütlenme ve kendilerine özgü bir özerk alan yaratmışlardır. Bu değişimlerin sonucunda ortaya çıkan “kamu” eskiye nazaran oldukça farklılık göstermektedir. Kamu artık prensin otoritesinin temsiliyeti olarak değil kamusal otoritenin idare ettiği bireylerin oluşturduğu bir unsur olarak var olmaktadır (Habermas, 2004: 97-98).

Habermas’a göre kamunun siyasal işlevini kazanması 18. yüzyıl dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde, burjuva sınıfının egemenliği ile ortaya çıkan sermayenin çıkar savaşı toplumda bir karşıtlık yaratmaktadır. Bu durum devletle kamunun karşı karşıya gelmesi demektir. Bu süreçten önce gerçekleşen haberleşmenin kamusalılığı ise, süreci hızlandıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberleşmenin kamusalılığı, 17. yüzyılda yaygınlaşan ticaret ile birlikte; haber, bilgi dolaşımının hızlanması ve bu haberleşme ağının halk için erişilebilir hale gelmesi ile başlamaktadır. Kısacası basının kamuya mal olması, basını devlete karşı kullanılan bir organ haline getirmiştir. Habermas’ın kamusal alanın siyasallaşma unsuru olarak gördüğü parlamento, basın ve siyasi partiler gibi unsurlar bu dönemde İngiltere’de hızlı bir yükselişe girmektedir (Habermas, 2017: 148-152).

Habermas İngiltere’de bir asır süren demokratikleşme sürecinin –diğer bir deyişle kamunun siyasallaşma sürecinin- Fransa Devrimi’nde bir gecede gerçekleştiğini belirtmektedir. *“Devrim İngiltere’de bir asrı aşan kesintisiz bir gelişim gerektiren şeyi, yani siyasal düşünce üreten kamusal topluluk için o zamana kadar mevcut olmayan kurumları, şüphesiz daha az istikrarlı bir şekilde bir gecede yarattı”* (Habermas, 2017: 152).

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan burjuva hukuk kuralları ve kamunun siyasal işlevleri başka ülkelere de yayılmıştır. Özellikle “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nde yer alan haklar, kamuoyu oluşturma özgürlüğü açısından dünyada ilerleme kaynağı olmuştur. Habermas’ın yanı sıra Kant da kamuoyu kavramını iletişim ve eleştiri merkezli ele almaktadır. Kant’a göre kamusal alan, siyaset, ahlak ve hukukla birlikte pratik aklın koşulsuz buyruğu tarafından belirlenen özgür, tarafsız ve ilerletilebilir düşüncelerin serbest ve aleni bir şekilde dile getirildiği bir eleştiri ortamıdır (Onat, 2013: 89).

Habermas’a göre liberal modelde kamusal alan, devlet müdahalesinin olmadığı ve ekonomik parametrelerin dışında bir alandır. Tanımlanan mekânda piyasa ilişkileri, siyasi iktidarlar gibi konular yer bulamamakta; bu alanda yazınsal örgütlenmeler ve sivil toplum kuruluşlarının güçlerinden bahsedilebilmektedir. Habermas’ın tanımladığı bu alanda kamuoyu demokrasisinin etkisi ile burjuva demokrasisinin gelişeceği ve demokratik bağlarını kuvvetlendireceği düşünülmektedir. Ancak burjuva kamusu, sosyal devlet anlayışının gelişimi ile değişime uğramış ve bir anlamda yıkımı gerçekleştirmiştir. Eskiden var olan burjuva kamusu, bireylerin oluşturduğu aynı zamanda devletle toplumun bağını kuran bir köprü görevini üstlenmektedir. Ancak özel alanla kamu alanının sınırlarının çizilemediği anda, kamu modelinin uygulanabilirliği ortadan kalkmaktadır.

Habermas, burjuva kamusal alanının yıkılışını 1873 ekonomik çöküntüsü ile başlatmaktadır. Kapitalizmin emperyalist çağrılarla yeniden yapılanması ve devletlerin sosyal devlet yapısı ile yeniden şekillenmesi, özel ve kamu alanları ayrımını bulanık hale getirmektedir. Sermayenin böylesine bir biçim değişimi, kamusal alanda siyasal akıl yürüten özel şahısların yararı ile kamu yararının kamusal alanda iç içe geçmesini ifade etmektedir. Kamusallık artık bu şekilde eleştirel odağını kaybetmekte ancak yönlendirme işlevi kazanmaktadır. Aynı zamanda bu süreçte kapitalizmin tüketim hızı kamusal alanlara da

nüfuz etmektedir. Kamusal alanda fikir dolaşımı yerini tüketim faaliyetlerine bırakmakta; kapitalizmin tüketim yasaları kamusal alanda etkili olmaktadır. Basın yayın faaliyetleri belli bir zümrenin kontrolüne geçmekte ve ticarileşerek eleştirel yaklaşımını kaybetmektedir. Parlamento da bu süreçten etkilenmekte; güç gruplarınca yönlendirilen eleştirel odaktan uzak bir alan haline gelmektedir. Kısacası kamusal alanların özel şahısların kontrolünde olması özel çıkarlara hizmet eden bir boyut kazanmasına neden olmaktadır (Onat, 2013: 91-102).

Habermas'ın düşünceleri günümüzde de eleştirilmekte; bunun yanında birçok yeni düşünceye de ışık tutmaktadır. Habermas'ın kamusal alanı, toplumun tümünü kapsaması bakımından önemlidir. Toplumun homojen olduğu varsayımı ile kamusal alan idealize edilmektedir. Bu, bir anlamda toplumdaki dini, etnik ve sınıfsal farklılıklarının kamusal alanda var olmaması anlamına gelmektedir. Habermas'ın vurguladığı evrensel akıl egemenliği de kamusal alandaki farklılıkları reddetme halidir. Oysaki kamusal alan özü itibari ile toplumsal kimliklerin ve farklılıkların var olduğu tartışma alanlarıdır (Yıldırım, 2014: 32). Fraser'ın belirttiği gibi, *“Kamusal alanlar yalnızca birtakım söylemlerin oluşturulduğu yerler değildir, toplumsal kimliklerin ortaya çıkması ve hayata geçirilmesi de bu alanlarda gerçekleşir.”* (Fraser, 1992: 125 akt. Yıldırım, 2014: 32).

Habermas'ın haberleşmenin kamusalılığı yaklaşımında da bütünü içine alan, idealize edilmiş bir toplum örneği mevcuttur. Haberleşmenin kamusalılığında varsayılan düşünce, bilgi ve iletişimin kamuya mal olmasıdır. Ancak burada bahsi geçen “kamu” ile ne kastedildiği belirlenmemiştir. Günümüzdeki iletişim ağlarından internet kolay erişimi nedeniyle kamusal bir alan olma niteliği taşımaktadır. Kullanıcılar, ana akım medya kaynakları dışındaki medya organlarını internetten takip etmektedir. Bu durum, haliyle, internet kullanıcılarının profilinin eğitilmiş, üst ve orta sınıf olmasında etkili olmaktadır (B.

ve E. Dağtaş, 2003: 57). Özetle, Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı, kamunun kimlerden oluştuğu ve kamusal alanların kimlere ait olduğu sorusunu gündemde tutmaktadır.

1.1.2. Arendt'e Göre Kamusal Alan

Habermas gibi Arendt'e göre de kamusal ve özel alan ayrımı yapılmaktadır. Aralarındaki fark Habermas burjuva kamusu üzerinde dururken, Arendt kamusal alanı Eski Yunan dönemi ile açıklamaktadır (Biçer Olgun, 2017: 49).

Arendt kamusal alanı bireyin siyasi kimlik kazandığı yer olarak görmektedir. Özel alanda yurttaşların politik özneler haline gelemeyeceğini savunmaktadır. Özel alan, yaşamı devam ettirme üzerine görev ve zorunlulukların gerçekleştiği alandır. Bu alanda, kamusal alanda olduğu gibi bir özgürlük alanından bahsetmek mümkün değildir. Bir başka deyişle, özel alan bireyin bir özgürlük alanı olmayıp belli başlı zorunlulukları gerçekleştirdiği siyasi etkinliklerden uzaktır. Kamusal alan ise bireylerin siyasi kimlik kazandığı, özgür bireyler haline geldiği alandır. Arendt'in kamusal ve özel alan sınırları bu ayrımlar ile ortaya konulmuş olmaktadır (Yükselbaba, 2008: 230).

Arendt'e göre mülkiyet de özel ve kamusal alan arasındaki farkı ortaya çıkaran bir olgudur. Özel alan olarak tanımlanan alan, kişiye özel ve gizlilik içeren bir alandır. Bu durumun yaratılabileceği en önemli unsur özel mülkiyet alanlardır. “*Mülkünü siyasi bir yaşam sürdürmek amacıyla kullanmak yerine büyütmeyi yeğleyen bir mülk sahibi özgürlüğünü sanki kendi elleriyle kurban etmiş ve kendi iradesiyle gönüllü olarak, köle yani zorunluluğun hizmetkârı olmuş demektir*” (Arendt, 1994: 94). Bu anlamda emek iş etkinlikleri de yaşamın devamını sağlayan etkinlikler olduğundan özel alan içinde değerlendirilmektedir.

Arendt, kamusal alanda totalitarizmin egemen olamayacağını kabul etmektedir. Çünkü böyle bir ortamda şiddet eylemleri baş göstermektedir. Şiddetin olduğu ve iletişimin zayıfladığı alanlar kamusal alan niteliği taşıyamamaktadır. Eski Yunan'daki *polis* in önemi de şiddeti değil dayanışmayı sağladığı için vurgulanmaktadır. Arendt'e göre polis, kamusal modelin temelini oluşturmaktadır. “*Polis, haneden, yalnızca ‘eşitleri’ tanıyor olması bakımından ayrılmaktadır. Oysa hane, tam anlamıyla eşitsizliğin merkezinde yer almaktadır*” (Arendt, 1994: 52). Arendt bu anlamda polisi mekân olarak incelerken, Eski Yunan filozofları ile ters düştüğü noktalar olmuştur. “*Genel anlamda Eski Yunan’da filozoflar, kamusal alanı yani siyaset yapmayı günlük yaşamın bir işi olarak değerlendirmiş ve bu alanı daha az önemli bulmuşlardır. Arendt, söz konusu düşüncenin yani felsefenin, kamusal alanın üstünde tutulmasını pek olumluamaz*” (Onat, 2013: 39).

Arendt, insan etkinliklerini “emek”, “iş” ve “eylem” olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre yapılan etkinliklerin alanlarını özel alan veya kamu alanı olarak ayırmaktadır. Aynı zamanda emek ve iş arasında ciddi farklar olduğunu savunmaktadır. Arendt'e göre emek, insanın hayatının yeniden üretimi için bir zorundalıktır. İş ise insanın yeni nesneler ortaya çıkarma eylemi, emeğin kullanılmasıdır. Bu belli ayrıma rağmen, Arendt her ikisini de zorundalıkların bir sonucu olarak görmektedir. Emek ve iş, özel alan olan hanenin işleyişinin temel unsurlarıdır (Yükselbaba, 2008: 229).

Arendt'e göre kamusal alan *özgürlük*, *söz* ve *eylem* kavramları ile meydana gelmektedir. Ona göre özgürlük, siyaset yapmanın ön koşulu olmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi özel alan zorundalıkların alanı olmakta ve bu anlamda birey kamu alanına geçtiğinde özgür kimliğini oluşturmuş olmaktadır. Özgürlük, Eski Yunan filozoflarının tersine siyasi alanda var olan deneyimleme olarak görülmektedir. Eski Yunan filozofları ise özgürlüğü içsel bir arayış olarak ele almakta ve siyaset ile ilişkilendirmemektedir.

Arendt'in bu düşüncesi toplumdaki bireyselleşmenin de doğal olarak karşısında duran bir fikir haline gelmektedir. Günümüzde siyasetin özgürlükten bağımsız düşünülmesi, kamusal alanın çöküşünü hızlandıran bir olgu olarak düşünülebilir. Kamusal alanı oluşturan diğer iki kavram ise *söz* ve *eylem*dir. Eylem, siyasi alanda çoğunluğun kendi gerçekliğini dile getirmesi özgürlüğüdür. Söz ve eylem ile kişiler kendi farklarını ortaya koyarak kimliklerini oluşturmaktadır. Bu anlamda söz ve eylemlerin kamusal alanda gerçekleştiği söylenebilmektedir (Onat, 2013: 52-59).

Sonuç olarak özgürlük, eylem ve söz kavramları kamusal alanı oluşturan ve dolayısıyla ortak dünyanın oluşmasını sağlayan kavramlardır. Birey özel alandaki zorundalıklarından sıyrılıp kamusal alanda özgürlüğüne kavuşmakta ve söz ve eylemleri ile de farklılıklarını ve kimlikliğini ortaya çıkararak siyasi bir yapıya dönüşmektedir.

1.1.3. Sennett'e Göre Kamusal Alan

Sennett, kamusal alanı maddi bir alan olarak ele almaktadır. Kamusal alan kentin sokak ve caddeleri gibi somut alanları ifade etmektedir. Bu nedenle Sennett'e göre kamusal alanların siyasal alan olma zorunluluğu yoktur. Kent içindeki kamusal alanda aranan tek nitelik *toplumsallıktır* (Bahçeci, 2018: 115). Sennett, aynı zamanda kamusal ve özel alanı zamanla değişen ve dönüşen kavramlar olarak değerlendirmektedir. "*Kamusal alan nasıl ki evrimleşen, zaman içinde biçimlenen bir fenomen idiyse, özel alan da öyleydi.*" (Sennett, 2010: 129).

Sennett, kamusal alanı özel alanla bağlantılı bir coğrafya olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra kamusal alanı, toplumdaki çok geniş bir dengenin parçası olarak kabul etmektedir. Kamusal alanın politik davranışlar, haklar kavramı, ailenin düzenlenmesi ve

devletin sınırları gibi çeşitli bileşenlere sahip olduğunu ve kamusal alandaki söz konusu bu toplumsal işlevlerin 18. yüzyıl ile ortaya çıktığını savunmaktadır (Sennett, 2010: 125).

Sennett, kamusal alandaki büyük değişimi 18. yüzyılın sonunda patlak veren büyük devrimler ve sanayi kapitalizminin gelişimi ile başlatmaktadır. Sanayi devrimi öncesi durumu değerlendirdiğinde, Aydınlanma Dönemi gelişmelerinin kamusal alana olan etkisi üzerinde durmaktadır. Dönemin kamusal tartışma alanları olan kahveler ve kulüplerde kentin bilginleri ve sanatçıları bir araya gelmektedir. Zamanla bahsi geçen bu kamusal alanlardaki katılımcıların statüsü de göz ardı edilmektedir. Kahveler ve kulüpler toplumsal katmanlardan çeşitli insanların yer aldığı kamusal alanlar haline dönüşmektedir. Bu süreç aynı zamanda burjuva sınıfının güçlendiği ve toplumda kendini kabul ettirdiği bir döneme denk gelmektedir. Burjuva sınıfının zamanla toplumsal kökenlerini gizleme ihtiyacının kaybolması, toplumdaki şeffaflığı da beraberinde getirmektedir. Artık insanlar var oldukları biçimde toplumda yer edinebilmekte ve kamusal alanlar çeşitli insanların oluşturduğu alanlar haline gelmektedir (Bahçeci, 2018: 119-120).

Sanayi Devrimi sonrası kamusal alanlar yerini özel alanlara bırakmıştır. Bireyler ise kamusal aktör olmaktan çıkmıştır. Kamusal alan taşıdığı rol ve görevleri yerine getirmemekte daha da ötesi insanlar için kamusal alanın içinde olmak artık bir formalite haline gelmektedir. İnsanlar için kamusal alanın içinde olmak, belli zorunluluklardan doğan bir aktivitedir. Bireylerin kamusal alana yaklaşımının bu denli değişim sebebini Sennett, kişilerin devlete teslimiyetçi yaklaşması olarak görmektedir. Bu durum kamusal alanı son derece apolitik bir şekle sokmaktadır. Politik yansımaların yanı sıra bireyler arası iletişim eksikliği toplumsal bir deformeyi de beraberinde getirmektedir. Artık insanlar birbirlerine yabancılaşmakta ve sahte ilişkiler toplumda kanıksanmış durumdadır. Bir insan için diğeri artık bir tehdit unsuru

olarak var olmaktadır. Kamusal alanın aktörlerinin ve rollerinin bu denli bozulması, kentleri ve kamusal alanları mekânsal olarak dönüştürmeye itmektedir (Biçer Olgun, 2017: 51).

Kısacası, Sennett kamusal alanları sanayi devrimi öncesi ve sonrası olarak ele almaktadır. Sanayi devrimi öncesi kamusal alan bireyin toplumsallaştığı bir alan iken; sanayi devrimi sonrası insanların kamusal alanda var olması formel bir yükümlülük halini almıştır. Bu duruma sebebiyet veren önemli bir etken de kentlerin yeni yapılaşma düzenidir. Yüksek katlı gökdelenlerin ve otomobil hareketliliği gibi durumlar kentteki kamusal alanları – özellikle sokakları- ölü hale getirmektedir. Kısacası bu değişim, yani yeni burjuva toplumundaki kentler, kamu alanlarını etkisizleştirmekte ve doğal olarak da kamusal alanda rol sahibi olan bireyleri de dönüştürmektedir (Sennett, 2010: 27-32).

Sennett modern dünyadaki kamusal alanların çöküşü ile kentin içi boşalan yanını da göstermektedir. Kamusal alanın işlevini yitirmesi, uygar bir kentleşmeyi de olanaksız kılmaktadır. Kamusal alan bu anlamda kentsel mekânların gerçek işlevleri ile var olması ve bireylerin kendilerini yeniden ürettikleri bir alana sahip olmaları açısından önem taşımaktadır (Bahçeci, 2018: 124-125).

1.2. Kentsel Mekân ve Sokak

Önceki bölümde kavramsal açıdan ayrıntılı olarak ele alınan kamusal alanlar, fiziksel olarak kentsel mekân içinde var olan yerlerdir. Kentsel mekânın kent kurgusu içinde nasıl bir rol aldığı ve ne biçimde şekillendiği, kamusal alanı betimlemek açısından önemlidir. Kentsel mekân, en geniş tanımıyla, yurttaşlara kent içinde toplanma imkânı veren açık veya kapalı mekânlardır. Kent içindeki alanlarda belli bir kurguya göre şekillenen bu kentsel mekânlar, kentin belli bir kimlik kazanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca daha önce de

bahsedildiği üzere kentliler siyasi ve toplumsal kimliklerini, kentsel mekânlar olan kamusal alanlarda kazanmaktadır. Bu anlamda kentsel mekân, kentlilerin siyasi ve toplumsal rollerini şekillendiren bir unsurdur.

Çalışmada ayrıca incelenen bir diğer konu olan sokak ise; kentsel mekân incelenirken ele alınması gereken kavramlardandır. Sokak, en basit anlamıyla kentsel/kamusal alan olarak tanımlanabilir. Sokak, yapısı ve kentteki konumu itibarı ile insanları bir araya getiren bir unsur olmuştur. Doğal olarak da tarih boyunca toplumun, ihtiyaçlarını ve isteklerini dile getirdikleri bir kamusal alan olarak betimlenebilir. Sokak kavramı ele alınırken kentte yaşayan sakinlerle kurduğu ilişki de önem taşımaktadır. Kişilerin yaşadıkları sokakları sahiplenmesi, orada kendilerini güvende hissetmeleri gibi duygular, bu kurulan bağın göstergelerindendir. Bunun yanında sokak, gündelik hayatın pratiklerini barındırması neticesinde yenilenen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda gündelik hayatın bir pratiği olan yürüme eylemi, sokak kavramı ile sıkı bir ilişki içerisinde.

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak kentsel mekân; daha sonra sokak kavramı ele alınmaktadır. Bahsedilen çerçeve üzerinden iki kavram da ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

1.2.1. Kentsel Mekân

Kent içindeki binaların dışında kalan ve tüm kişilerin kullanımına açık mekânlara kentsel mekânlar denir. Bu mekânlar çeşitli fiziksel, toplumsal ve simgesel etkenlerle sınırları belirlenmiş alanlardır. Kentsel mekânlar kapalı ve açık (iç ve dış mekânlar) olarak çeşitlenmektedir (Erdönmez ve Akı, 2005: 70).

Kentsel mekânlar arasında aynı zamanda belli bir hiyerarşik örgütlenmeden söz edilebilmektedir. Bu hiyerarşi özellikle kentsel mekânın doluluk-boşluk ilişkilerinde görünmektedir. Mekânlar arası hiyerarşi, mekânlar arası geçişleri de belli bir karakteristik duruma göre gerçekleştirmektedir. Mekânlar arası geçişlerde kamusal alan, yarı kamusal alan ve özel alan sınıflandırmaları kent içinde okunabilir hale gelmektedir (Erdönmez ve Akı, 2005: 70).

Günümüz kentlerinde sık görülen site biçimindeki yapılar içinde mekânsal hiyerarşi net okunabilmektedir. Söz konusu siteler içinde konutlar özel alan; site içi ortak alanlar yarı kamusal alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Özel alanlardan geçişler ilk olarak yarı kamusal alana yapılmaktadır. Kamusal alana geçişler ise ancak yarı kamusal alandan mümkün olmaktadır. Sonuç olarak özel alanlardan kamusal alanlara geçişler bahsedilen bu iki aşamadan oluşmaktadır.

Kentsel mekânlar, özellikle de kamusal mekânlar, kentsel deneyimin gerçekleştiği alanlar olarak da görülebilmektedir. Kentsel deneyim, toplumun bireyleri arasındaki etkileşim ve bu etkileşim sayesinde mekâna kazandırılan karakteristik özelliklerin bütünüdür. Özellikle kent boşlukları olarak nitelendirdiğimiz açık kamusal alanlar olan sokak ve kent meydanları, insanları bir araya getiren ve kentsel deneyimin en fazla yaşandığı yerlerdir. Açık kentsel mekânlar, kapalı mekânlar arasında bir sosyal hayat yaratma görevindedir. Bu alanlar pasif ilişkileri, gündelik hayatı, toplu eylemi vs. barındırmaktadır. Bu anlamda toplumsal etkileşimin en iyi kurgulandığı yerler kentin doluluk ve boşluk alanları arasındaki ilişkinin en iyi organize olduğu yerlerdir (Erdönmez ve Akı, 2005: 71-72).

Kent, özünde kamusal alanların oluşturduğu bir unsurdur. Kentin kimliğini ve aslını oluşturan kamusal alanlar sayesinde kent yaşamı doğmaktadır. Bu anlamda kentsel mekânlar da kamusal alanların bir karşılığıdır. Meydanlardaki, caddelerdeki, açık alanlardaki yani

kentsel mekânlardaki toplumsal kaynaşma, bir anlamda kent kamusunun oluşumunu sağlamaktadır. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi kamusal alanların siyasi bir işlev sahibi olması kentsel mekânların da bir özelliğidir. Kentsel/kamusal alanlardaki toplumsallık siyasi nitelik doğurmakta; kentin bu sayede kendine özgü bir kimlik kazanmasına yol açmaktadır (Bahçeci, 2018: 115-118).

Kent içindeki kentsel mekân örneklerini caddeler, meydanlar, sokaklar ve parklar olarak sıralamak mümkündür. Bu alanların içerisinde yer alan; kentte kimlik kazandıran önemli mekânlardan biri de kent meydanlarıdır. Çevresindeki yapılar ile şeklinin oluştuğu; kentsel açık alanlar olan kent meydanları, çok amaçlı bir kullanıma sahiptir. Günümüzde kent meydanları yoğun araç trafiği ile işgal edilse de; meydanlar tarih boyunca kentlilerin bir araya geldikleri, iletişim kurabildikleri, siyasi ve toplumsal alanlar olmuşlardır. Antik dönemden günümüze kadar gelen bu kentsel/kamusal alan, kentsel hayatı oluşturan önemli bir unsurdur (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009: 134).

Kentsel/kamusal alanların bir diğer örneği ise sokaklardır. Kentsel mekân olarak sokaklar, toplumsal etkileşimin en yoğun olduğu alanlardan birisidir. Eski zamanlardan bu yana insanlar, evlerinin önünü vakit geçirebilecekleri; bir anlamda kamusal alan gibi toplanılan yerler olarak görmüşlerdir. Bu durum evlerden dışarıya yani özel alandan kamusal alana geçişte sokağın önemini göstermektedir. Bu anlamda sokaklar sadece evleri ve binaları birbirine bağlayan işlevselliği dışında özellikler de kazanmıştır.

Özetle, toplumsal ilişkiler, kentsel mekân olarak biçimlenen kamusal alanlarda kurulması mümkün olan bağlardır. Bireyler, sosyal ilişkilerini fiziksel bir çevre etrafında -kentsel mekânda- kentsel deneyim kazanarak kurmaktadır. Bireyin kendini var ettiği bu kentsel mekânlar; özellikle sokak, kent meydanı gibi açık kamusal alanlardır. Bu anlamda çalışmanın temelinde yer alan “sokak” kavramının kentsel mekânlar içerisinde ne derece

önemli olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın devamında sokak kavramının kentsel mekân olarak rolü ve değişimi ele alınmaktadır.

1.2.2. Kentsel Mekân Olarak Sokak

Arendt'e göre kamusal alan içinde *eylemsellik* mekânın kurucu unsurudur (Çetin, 2006: 13). Buradan hareketle kamusal alanların kentsel mekândaki en belirgin örneklerinden olan sokaklar, eylemselliğin yoğun olarak kurgulandığı alanlardır. Kent içindeki sokaklar kamusal alanın toplumsal ve mekânsal bir örneğidir.

Günümüzde cadde kavramı daha çok araç trafiğinin yoğun olduğu ulaşım aksı olarak tanımlanabilir. Sokak kavramı ise daha küçük hacimli ulaşım sağlayan; kentin genellikle yaya ulaşımının gerçekleştiği kentsel alanlardan biridir. Mevcut çalışmada sokak kavramı, yaya kullanımı ağırlıklı ulaşım sağlayan akslar olarak ele alınacaktır.

Sokaklar, kent dokusu içinde mekânları, yapıları ve insanları bir arada tutan *ağ* görevindedir. Alver (2013: 54-55) sokağı kentin akıp gittiği damarlara benzetmektedir. Kentin ve mahallenin kültürü sokaklardan okunabilmektedir. Bu sebeple de kent hayatına birebir etki etmektedir. Bunun yanı sıra kişinin mahalleyle ve kentle yüzleştiği, karşılaştığı ilk mekân sokaktır. Toplumsallaşmanın ilk adımının atıldığı yer olan sokak, bu nedenle insanların hayatlarında oldukça etkili bir mekândır.

Sokak, içinde barındırdığı kişilere bağlılık duygusu aşılacaktır. Kişiler kendi yaşadıkları sokakları evi gibi görmektedir. Aralarında kurulan bu bağ ile kendilerine ait bir ortaklık kurabilmektedir (Alver, 2013: 55). Bu bağ sayesinde de ortak bir kültür ve dayanışma ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar kentin sokaklarında gezerken kentin içinde var olabilmektedir. Bu sayede, kenti sarmalayan sokaklar, içinde dolaşan insanlara kentsel deneyim kazandırma da önemli rol oynar. Bunun yanı sıra, kamusal alan rolündeki sokaklar, toplumun tüm kesimi için bütünleştirici rol oynar. Toplumdaki kimlikleri belirgin kıldığı gibi aynı zamanda üzerinden geçen tüm bireyleri aynılaştırır. Bu anlamıyla sokaklar, kentin alt sınıfı ile üst tabakasını aynı zeminde buluşturan mekânlardır (Çetin, 2006: 46).

Sokaklar, kentteki politikleşmenin de en yoğun yaşandığı alanlardan biridir. Bayat (2008: 45) *Sokak Siyaseti* kitabında sokağı kent içindeki muhaliflerin toplu olarak taleplerini dile getirecekleri tek alan olarak tanımlar. Bu durum sokağın politik bir unsur olduğunu düşüncesini de beraberinde getirir. Sokaklar, kent içindeki farklı toplumsal grupların lider ve belirli bir ideoloji olmaksızın toplandığı muhalif ve politik alanlardır. Bayat’a göre, sokakları siyasal bir alana dönüştüren iki unsur vardır: Bunlardan ilki Foucault’un mekânın iktidarı içermesi düşüncesidir. Bu düşünceye göre kamusal alan, halkın ve iktidarın otoritesinin çatışmada olduğu bir alandır. Bir diğeri ise mekânı aktif ve katılımcı olarak kullanan kesimdir. Bu aktif ve katılımcı kesim içinde; yürüyüşçüler dâhil olmak üzere kent içindeki aktif tüm gruplar mevcuttur. Kentin sokaklarının kentliler tarafından aktif kullanılması devletin otorite denetimini güçsüzleştirmekte; bu durum da iktidarı tehdit eden bir unsur haline getirebilmektedir. Bu nedenle devlet her zaman sokakların pasif kullanımını tercih etmektedir.

Bayat, kamusal alandaki kişiler arasında kurulan *pasif bağı* sokağın siyasetini şekillendiren bir unsur olarak görmektedir. Bu pasif ağın kendiliğinden ve gayri resmi olarak aynı kamusal alanı kullanan kişiler arasında kurulduğunu vurgulamaktadır (Bayat, 2008: 46).

Bayat’a göre, kamusal alan olarak sokağın, insanların ortak çıkarlarının ve kimliklerinin farkına vararak aralarında bir ağ oluşturmalarını sağlayan ve harekete

geçmesini mümkün hale getiren kendine has bir özelliği bulunmaktadır ve sokakların siyasal tehlikesinin ardında bu “pasif ağ”ların işleyişi yatmaktadır (Dinçer, 2016: 56).

Gündelik hayat da sokağı oluşturan önemli unsurlardan biridir. Gündelik hayatın pratikleri sokağı her gün yeni baştan üretmektedir. Kentliler gündelik hayatın pratikleri ile kamusal alanlar içinde var olmakta; bu sayede bulundukları alanları bu eylemsellik içinde yeniden üretebilmektedir. Bu anlamda kentsel/kamusal alan olarak sokak yeniden üretimini gündelik hayatın içinde gerçekleştirmektedir. *“Böylece gündelik hayat içinde gerçekleşen yeni deneyimler, yeni anlamlar, karşılaşmalar, etkileşimler, paylaşımlar karşıt bir kamusallığın özünü oluşturacak tecrübenin ve bilginin de kaynağını oluşturmaktadır”* (Dinçer, 2016: 75).

Sonraki bölümde sokağı şekillendiren bir unsur olarak ele alınan gündelik hayat kavramı incelenmektedir. Gündelik hayat kavramı incelenirken toplumsal koşullara göre hangi anlamları kazandığı, bilgi kaynağı olarak nasıl değerlendirilebileceği üzerinde durulmaktadır.

1.3. Gündelik Hayat

“Tek yapmamız gereken şey, gözlerimizi açmak, hem metafiziğin karanlıklarını hem de “iç yaşam”ın sahte derinliklerini terk ederek, gündelik hayatın en mütevazı olgularının engin insanı içeriğini basitçe keşfetmektir” (Lefebvre, 2017: 137).

Gündelik hayat faaliyetleri en basit tanımı ile insanın gün içinde yaptığı işler bütünüdür. Tarihteki gelişimine bakıldığında ise gündelik yaşam faaliyetleri aktif, bilinçli bireyler (filozof, yazar vs.) tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Onlar için gündelik yaşam; üretim sürecinden uzak, bilgi ediniminden yoksun faaliyetler bütünüdür. Ortaçağ’daki sanat

ve felsefe içerisindeki “dünyevi” olanın eleştirisi bu düşüncenin bir örneğini yansıtmaktadır (Lefebvre, 2017: 34).

Lefebvre gündelik yaşamın yanı sıra gündelik yaşamdaki *çalışma* ve *boş vakit* kavramlarını da ele almaktadır. Ortaçağ’daki çalışma disiplini burjuva sınıfının gelişimi ile değişim geçirmiştir. Ortaçağ’daki köylü için çalışma ve boş vakit kavramları iç içe geçmiştir. Çünkü köylü için çalışma, gündelik yaşamın tamamını kapsayan bir durumdur. Burjuva sınıfının gelişimi ile insanlar için *çalışma* ve *boş vakit* aktiviteleri ayrılmaya başlamıştır. İnsanlar artık çalışma vaktinden ayrı olan boş vakitlerinde aile ilişkilerine ve bireysel gelişimlerine zaman ayırmaktadır. Boş vakit, bu anlamıyla, insanı pasifleştirecek veya aktifleştirecek bir unsurdur. Boş vaktin nasıl değerlendirileceği kişinin yönelimlerine bağlıdır. Bu nedenle boş vakit faaliyetlerinin sonunda kişinin kendini geliştirip geliştiremeyeceği değişkenlik gösterebilmektedir (Lefebvre, 2017: 35-38).

Burjuva ve kapitalist toplumun gelişimi boş vakit kavramını da değiştirmektedir. Boş vakit faaliyetleri, artık yeni kaygılar ve yükümlülükler getirmeyen; insanların rahatlama ve zevk alma amaçlı yaptıkları, *gündelik yaşamdan kopma* aktiviteleri haline dönüşmüştür. Bir süre sonra bireyin tek amaçladığı şey, yoğun çalışma saatleri dışında kendine ait bir boş vakit yaratma gayesidir. Yaratılan bu modern insana göre, rahatlama ve mutluluk gündelik yaşamın dışında olan boş vakit faaliyetlerinin kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak günümüzdeki boş vakit kavramı zamanla insanlarda yabancılaşmayı doğurmuştur. Daha önce hiç topa vurmamış bir kimsenin bir futbol maçı izleyerek bir tür *sportmen* olması bu tür yabancılaşmanın en basit örneğidir. Bu yabancılaşma, Marx’ın da vurguladığı çalışma sürecindeki yabancılaşmanın boş vakit sürecinde de meydana gelebileceğini göstermektedir (Lefebvre, 2017: 38-44). Bahsedilen tüm bu çalışma süreci ve boş vakit faaliyetleri aslında

gündelik hayatın kendisidir. Gündelik yaşam, bu anlamda yabancılaşmanın en yoğun hissedildiği ve bu nedenle eleştirilere maruz kalan bir olgudur.

İnsan, genel olarak, kendisine bilgi katacak şeyleri belli kalıplara sokmaktadır. Ancak çoğu kişiye göre gündelik hayat, bilgi kazandıracak kavramların içinde yer almamaktadır. Bu durumun nedeni olarak da bilginin çetin sonuçlar doğurduğu; bu nedenle basit durumlardan elde edilemeyeceği düşüncesidir. Lefebvre (2017: 137) bunu şöyle açıklamaktadır:

Her birimiz Fransa'nın kırlarında defalarca "gezinmişizdir" ama seyrettiğimiz insan manzarasını çözümlemeyi bilememişizdir! Bakıyorduk; ama gözümüz doğanın yaptıklarıyla insanın yaptıklarını karıştıran, insan eyleminin ürününe –yüzlerce yıllık çabanın toprağımıza verdiği bu çehreye- insanların bütün izlerinin silindiği denize ya da gökyüzüne bakar gibi bakan beceriksiz bir estetiğin gözüydü.

Lefebvre'ye göre insanlar bilgiyi çok uzakta aramak yerine çevrelerindeki insanların gündelik hayatlarını inceleyerek de bilgi sahibi olabilmektedir. Bunun yaparken gündelik hayatın aşinalığına ve bayağılığa kapılmamak önemli olmaktadır. Çünkü ona göre hayatın tüm gerçeklikleri gündelik hayatın derinliklerinde yatmaktadır (Lefebvre, 2017: 142).

Gündelik hayat bahsedildiği üzere çalışma ve boş vakitlerin bir bütünüdür. Çalışma ve boş vakit kavramlarının değişimi doğal olarak gündelik hayatın kendisinde de değişikliği beraberinde getirmektedir. Gelişen kapitalist sistem, çalışma sürecindeki emek ile ortaya çıkan üründen tamamen yabancılaşmış bir insanı yaratmaktadır. Boş vakitler ise insanların pasif şekilde katıldığı, insanı zenginleştirmeyen aktivitelerden oluşmaktadır. Bu faaliyetlerin ana amacı gündelik hayattan kopmak ve rahatlamaktır. Günümüz dünyasındaki bu çalışma süreci ve boş vakit aktiviteleri yabancılaşmanın en yoğun yaşandığı yer olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu faaliyetlerin bütününlün gündelik hayatı oluşturmaları ve gündelik hayatın bu denli yabancılaşmayı barındırması incelenmesi gereken bir konudur. Gündelik hayat aslında günümüz toplumunun ve insanının hayatındaki gerçeklere ışık tutmaktadır.

Yürüme eylemi de gündelik hayatın içinde olan faaliyetlerden birisidir. Tarihin en eski çağlarından beri yürüme, içinde birçok amaç barındırılabilir gnlük bir eylem olarak kurgulanmaktadır. Böylece, yürüme eylemi gündelik hayatın içinde değışen, dönüşen bir eylem haline gelmektedir. Bu anlamda çalışmanın sonraki bölümlerinde kentsel ve kamusal alanlardaki yürüme eyleminin gündelik hayatın dönüşümü ile ne derece benzer bir dönüşüm yaşadığı incelenmektedir.

1.4. Yürüme Eylemi

“Kesin olan şu ki yürüyen insan genellikle otomobil kullanan ya da trene veya uçağı binen biri gibi kibirli olmaz çünkü attığı her adımda dünyanın acımasızlığını ve yolda rastladığı insanlarla dostça uzlaşma gerekliliğini hissederek asla insan olduğunu unutmaz” (Le Breton, 2016: 52).

Yürüme eylemi insanlığın başlangıcını simgeleyen bir kavram olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun iki ayağı üzerinde hareket etme kabiliyeti kazanması, önemli bir evrimsel süreç olarak değerlendirilebilir. Bu evrimsel süreç ile birlikte mekânları keşfetme olanağı kazanan insanoğlu hayatta kalma becerileri elde etmiştir. Yürüme eyleminin zengin tarihsel süreci sebebiyle Eski Yunan’dan itibaren birçok düşünür tarafından yürüme üzerine çeşitli yorumlar getirilmiştir.

Yürüme eylemin tarihsel süreci incelendiğinde, dinler tarihi dâhil olmak üzere birçok durumda yürümenin politik duruşa sahip olduğu görülmektedir. Tarihin uzun bir dönemi

boyunca sürgün cezaları toplumlarda var olmuştur. Mevcut sistemde tehlike oluşturan insanlar, iktidarlar tarafından yürütülerek yurtlarından uzaklaşma gibi yaptırımlara maruz bırakılmışlardır. Bunun dışında yürüme eylemi devrimsel nitelikler taşıyan eylemlerde araç olarak kullanılabilmektedir. Bunun en belirgin örneği; Gandhi'yi iktidara taşıyan Hindistan'daki Tuz Yürüyüşüdür. Kısacası yürüme, bazen kural koyucular tarafından ceza olma özelliği taşıırken; bazen de yeni bir toplum inşasını ören süreç olarak var olmaktadır. Bu durum yürümenin ne denli toplumsal bir var oluş biçimine sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüzde yürüme eylemi, gündelik hayatın kamusal mekânlarında gerçekleşen bir eylem olarak betimlenebilir. Bir anlamda kenti deneyimleme süreci yürüme eylemi ile sıkı sıkıya bağlıdır.

Çalışmanın bu kısmında yürüme eyleminin farklı düşünürlerce ele alınma biçimlerine yer verilmektedir. Yürüme eyleminin felsefi bakış açısından uzaklaşmadan; kentsel mekândaki rolü ve değişimi değerlendirilmektedir. Bu kısımda Walter Benjamin ve Michel de Certeau gibi düşünürler ele alınmaktadır. Bu yazarların ele alınmasındaki sebep, sanayi devrimi sonrası kentlerdeki kamusal mekânlarda gerçekleşen yürüme eylemini yorumlamalarıdır. Bu anlamda ele alınan bu görüşler mevcut çalışmanın şekillenmesinde rol oynayabilmektedir. Çalışmanın devamında yürüme eyleminin sivil itaatsizlik kavramı ile ilişkisi ve bu durumun tarihsel süreçlerdeki örnekleri ele alınmaktadır. Son kısımda ise yürüme eylemi ile günümüz kentlerinde bir kent deneyimi kazanma kabiliyeti incelenmektedir.

1.4.1. Yürüme Eylemine Kuramsal Bakış

Yürüme eylemi gündelik hayatın içinde ve insana kentsel deneyim kazandıran bir eylem olması nedeniyle birçok düşünür tarafından ele alınmaktadır. Yürüme eylemi ile kenti deneyimlemek fikri Walter Benjamin'in "*Pasajlar*" (2002) eserinde Flâneur¹ ile gerçekleşir. Eserde Flâneur modernizmin eleştirisi ile yürüme eylemini tanımlamaya çalışır.

Cadde, Flâneur için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, Flâneur de bina cepheleri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar. Onun gözünde emaye kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterini dayadığı yazı masasıdır; gazete kulüpleri kitaplıklardır; cafe'lerin balkonları da, işini bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalardır (Benjamin, 2002: 125).

Eski dönem filozofları (Rousseau, Wordsworth vs.) ve romantik yürüyüşçüler, yürüyüşü doğa ile kişiyi bütünleştiren bir tür senfoni olarak kurgulamışlardır (Gros, 2017: 156). Flâneur, eski dönem filozoflarından farklı olarak doğa içinde uzun yürüyüşler yerine kentte, kalabalıklar içinde yürümektedir. Flâneur'un yürüyüşleri 19. yüzyılın sanayi kentlerinde olan bina yığınları arasında gerçekleşir. Bu yürüyüşler, kent içindeki kalabalıklarda kurgulanır. Büyük sanayi kentleri olan Berlin, Londra ve Paris yürüyüşlerinde bu kentlerdeki insan yığını tahlil eder. Bu yeni oluşan kalabalık *aceleci* bir insan yığınıdır. İş yerlerine koşturan, evlerine ulaşmaya çalışan, birbirlerine düşman denilebilecek insan selidir. Kalabalık içinde insanların karşı karşıya gelmesi, insanları rakip durumuna

¹ Flâneur, Walter Benjamin'in 13 yıl boyunca çalıştığı eser olan "*Pasajlar*" kitabındaki kent gezginidir. Bu kent gezgini gözlemci bir kişiliğe sahip olup, modern kentler içinde gezinmektedir. 19. yüzyılın kentlerinde geniş kalabalıklar içinde gezinen Flâneur, aslında o çağın "modern" insanı olarak yalnızlığı ile kent içinde var olmaktadır.

getirmektedir. Eski dönem hak arayışları nedeniyle sokağa dökülen insan yığınları yok olmuş artık birbirleri ile çıkarları çatışan bir kitle ile karşı karşıyadır. Aynı zamanda kimsenin kimseyi tanımadığı, insanların birbirlerine yabancılaştığı bir dönem çizmektedir. Kentte herkes birbirine yabancı halde, temas etmeden hayatlarını sürdürmektedir (Gros, 2017: 153).

Benjamin, aynı zamanda kapitalizmin kent içindeki hâkimiyetini de çizmektedir. Artık mekânlar tüketim alanları haline gelmiş ve dünya koca bir pazar yeri halini almıştır. Her şey metalaşmış, alınır-satılır hale gelmiştir (Gros, 2017: 153-154).

Tasvir edilen bu kentler içinde Flâneur'un yürüyüşü ise tüm düzene bir başkaldırı niteliğindedir. Çünkü Flâneur'un yürüyüşü tüketim alışkanlıklarına dayalı, aceleci bir yürüyüş değil; yalnızlığı ve sakinliği ile sorgulayıcı niteliktedir. Kalabalık içindeki Flâneur'un gözlemci duruşu, gündelik hayatın insanlarda yarattığı yabancılaşma duygusundan onu kurtarmaktadır. Bu gözlemci tavır onun hızını da azaltmaktadır. Kalabalığın tersine o bir yere yetişmeye çalışmamaktadır. Bir yerde durup mekânları ve insanları inceleme fırsatı vardır. Hızlı hareket etmediği için zihni daha hızlı çalışabilmektedir. Flâneur'un bu pasif hali kapitalist tüketim kültürüne de aykırı niteliktedir. Kalabalıklar tüketim ile hem kendilerini hem de metaları tüketmektedirler. Kalabalık içinde var olmanın şartı bir yerde tüketime ayak uydurmaktır. Flâneur ise bunların tümünden farklı olarak ne tükenir ne de tüketir (Gros, 2017: 155).

De Certeau "Gündelik Hayatın Keşfi" (2009: 186-187) eserinde o zamanki dünyanın en yüksek binası, Manhattan'daki Dünya Ticaret Merkezi'nin 110. katında duran kişinin artık kentin gözleyicisi olabileceğini vurgulamaktadır. Kentin günlük akışına kapılmak ve kenti görmekten uzak kalmak ise binanın aşağılarında gerçekleşmektedir. Kentin yazılı bir metin gibi yukarıdan okunması kentin egemenliğine yükselmek ve bir anlamda Tanrı'nın gözü olmak demektir. Kenti okumak yukarıda olanaklı olur; kenti yazmak ise aşağıdaki kalabalık

kitlenin yapabildiği bir iştir. Kenti ince ve kalın harflerle yazan insanlar da bu kentin yürüyüşçüleri olarak betimlenir.

Yürümek bir yerin eksikliğini hissetmektir. Uygun bir yer olmayışının ve onun arayışın tanımlamamış yöntemidir. Hareket, kenti zenginleştirir ve kentin sosyal bir deneyim olarak uygun bir yere ait bu özlemin hissedilmesini sağlar. Öyle bir deneyimdir ki bu, sonsuz sayıda küçük parçalara ayrılır (mesafe kat etme ve yürümeler), ilişkiler ve çakışmalarla kentsel bir doku oluşturur ve KENT adı verilen o işaret altında toplanır (De Certeau, 1988: 103 akt. Sargın, 2012: 83).

De Certeau, kent içindeki yürüme eylemi ile dil arasında benzerlik kurmaktadır. Öznenin yürüyerek kentle kurduğu ilişkiyi dil ile konuşma arasındaki ilişkiye benzetir. Düz yazının okunmayan kısımları kentin yürünmeyen *artık* alanlarıdır. Düz yazı, öznel bir bakış ile yorumlanır (Sargın, 2012: 83-84).

Tüm bu felsefi çıkarımlar ile yürüme eyleminin kentteki önemi gözler önüne serilmektedir. Yürüme eylemi sadece fiziksel olarak tanımlanmaz aynı zamanda sosyal mekânın da bir parçasıdır. Sosyal mekânı üreten kişiler olarak da yürüyüşçü olarak tarif edebileceğimiz bir kitle mevcuttur. Yürüyüşçü, aynı zamanda, kalabalık kitleler içinde yer alan ama kentte kendine özgü deneyimler edinen bir varlıktır. Her yürüyüşçünün sahip olduğu farklı bir bellek ve heterojen bir kentsel deneyim mevcuttur. Bu kentsel deneyimlerin toplamı kentsel mekânın üretiminde önemli bir yapı taşıdır (Sargın, 2012: 84).

Yürüme eylemine dair görüşler incelendiğinde, ortak fikir olarak yürümenin gündelik hayatın içinde olması ve bir anlamda insanın kentsel ve kamusal alanlardaki deneyimlerini kapsaması olarak ifade edilmektedir. Kentsel mekânlardaki yürüme eylemi düşünürlerce çoğu zaman eleştirel bir gözle incelenmektedir. Tasvir edilen yürüyüş kentin içindeki kalabalıkta yok olan bireylerin aceleci bir koşuşturması olarak özetlenebilir. Burada dikkat

eken konu, önceki bölümlerde bahsedilen gündelik hayatın dönüşümünün kentin sokaklarındaki yryşlerde de aynı oranda gerçekleştirilmesidir. Günümüz toplumundaki insanların gündelik hayatlarındaki yoğun yabancılaşma süreci kentin yryşlerinde de hissedilmektedir. Ancak yürüme eylemi sadece kentsel mekânda var olma süreci olarak tanımlanmamaktadır. Çalışmanın sonraki bölümlerinde yürüme eyleminin taşıdığı farklı anlamlardan da bahsedilmektedir.

1.4.2. Bir Sivil İtaatsizlik Olarak Yürüme Eylemi

Sivil itaatsizlik en basit anlamıyla verilen buyruk ve emirlere karşı gösterilen pasif direniştir. Toplumdaki hak ve kural ihlalleri ve bireylerin duyarlılık derecesi sivil itaatsizliğin başladığı yerdir. Sivil itaatsizlik unsurunun belli başlı nitelikleri olduğunu söylenebilir. Bunlardan ilki *yasaya aykırılıktır*. Koyulan kurallara direnmek anlamına da gelen sivil itaatsizlik, bu anlamda yasa ve hukuk normlarına bir karşı duruştur. İkinci nitelik ise *şiddetsizliktir*. Sivil itaatsizlik eylemleri şiddete ve kaba güce dayanmamalıdır. nc olarak *kamuya açıklık* zelliği taşımaktadır. Sivil itaatsizlik eylemi sadece mağdurun değil, o haksızlığa uğrayan tüm bireyleri bu eylemin içine çekmek amacı taşır. Bu nedenle kamuya açık bir şekilde yayılması amaçlanarak yapılır. Son olarak ise *iğnenen pozitif hukuk normundan doğacak yaptırımlara katlanılması* gerektiğidir. Eylem sonunda doğacak yaptırımlara katlanılması gerektiği vurgulanmaktadır. (Anbarlı, 2001: 323-324).

Sivil itaatsizlik eylemleri yasaya aykırılık taşıdığından bir anlamda meşruluk sorunu var mı düşüncesini de taşımaktadır. Bu tür eylemler hakların çiğnenmesi durumunda başvurulan son çaredir. Adaletin sağlanması yönünde olan talepler sivil itaatsizlik ile kamuoyuna iletilir ve sonucunda da demokratik devletlerde olması gerektiği gibi hak ve hukuk paylaşımı adaletli şekilde tekrardan paylaştırılır. Bu nedenle özü itibari ile sivil

itaatsizlik demokratik hukuk devleti temellerinde ortak yarar ve çıkar sağlamaktadır. Bu anlamda kendi meşruluğunu sağladığı savunulabilmektedir (Anbarlı, 2001: 324).

Tarihteki sivil itaatsizlik eylemlerinin bazılarında, yürüme eylemi kamuoyuna ulaşmak, kitleleşmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle yürüme eyleminin tarihsel sürecine bakmak sivil itaatsizlik eylemlerini de görmek açısından yararlı olmaktadır.

Yürüme eylemi serüveni, insanlık tarihi ile birlikte başlayan bir süreçtir. İlk insan toplulukları yürüyerek avlanma ve hayatta kalma güdülerini gerçekleştirirler. Bununla birlikte ilk göçler ile insanlar kendilerine uygun alanları bulmuş ve kıtalara yayılmışlardır. Yürümenin politik duruşu ise tarihteki sürgünlerle ortaya konulabilmektedir. Edinilen bir yurttan kurallara karşı çıkan kişilerin sürgün edilmesi, yurdundan uzak yerlere yürüme cezası bir anlamda yürümenin politik tavrı sebebiyledir. Bu örnekler din tarihlerinde de görülmektedir. Musa, İsa ve Muhammed peygamberlerin yurtlarından sürgün edilme süreci aslında statükoya karşı koyanların ortak noktasıdır. Günümüz dünyasında bu göç hareketleri mültecilik sorunu ile örtüşmektedir. Çatışma ve savaş durumlarından kaçan binlerce insan tüm sınırları yürüyerek aşmaya çalışmaktadır. Tüm bu örnekler yürümenin siyasi boyutunu gözler önüne sermektedir (Durna, 2018: 96-104).

Günümüz koşullarında yürüme, kentsel mekânlarda gerçekleşen bir eylem niteliği taşımaktadır. Bu anlamda da kentsel mekânların yürüyüşçüler tarafından deneyimlenmesi ve yürüyüşçülerin kentte ortak deneyim kazanma süreçleri yürüme eyleminin gerçekleştirdiği unsurlardır. Bu anlamda yürüme eylemi, çalışma içerisinde kenti deneyimleme eylemi olarak da ele alınmaktadır.

1.4.3. Yürüme Eylemi ve Kenti Deneyimlemek

Kenti deneyimlemek elbette ki kişilerin özel deneyimlerine bağlı bir süreçtir. Bunun yanında kent içindeki ortak değerlerin yarattığı deneyimlerin kişilerce ortaklaşıp ortaklaşamayacağı tartışmalı bir konudur. Kentteki sokakların arasında dolaşmak dolayısıyla bir yerde kentin yürüyüşçülerce deneyimlenmesi sürecinde ortak bir deneyim sağlanması, mekânı politik hale getiren bir unsurdur. Toplumdaki ortak bellek, bulunduğu mekânı dönüştüren bir etki yaratabilmektedir.

Ekonomik dengelerin değişimi, mekânsal olarak kente yansımaktadır. Kentliler mekândaki sosyo-kültürel değişimden, ekonomik parametrelerin ne yöne kaydığını en iyi gözlemleyebilen öznelerdir. Kentin belli mahallelerindeki konut farklılaşması, çevresindeki kentli profilinin değişimi ile kentliler, birçok dengenin ne ölçüde farklılaştığını tahlil edebilir. Türkiye’de son 30 yıldaki neoliberal değişim birçok kentte mekânsal farklılaşmayı getirmiş, inşaat sektörünün hızlı gelişimi ile kent-kır çelişkisinin gittikçe derinleşmesi, bu değişimin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Tüketim kültürünün mekânsal yansımaları, mekânın artık tüketilen bir olgu olduğunu göstermektedir. Bahsedilen bu değişimlerin kentlilerin ortaklaşa deneyimlerinden birisi olduğu kabul edilmektedir (Ceyhan vd., 2017: 111-112).

Aynı zamanda kent içinde bir olguyu veya mekânı hatırlamak siyasi bir direniştir. Toplumsal bellekte yer edinen bir mekân, toplumsal hafızayı her daim güçlendirdiğinden aslen politik bir hale de dönüşebilir. Her iktidar için mekânda değişiklik yaratmak bu anlamda önem taşır. Eskiye unutmak ve toplumsal belleği silmek iktidarların devamlılığı için hayati bir meseledir (Ceyhan vd., 2017: 98).

Flâneur’un kent ile kurduğu ilişkiye dönersek; Flâneur caddeleri evi; binaları da evin duvarları olarak görmektedir. Yayanın bu bilinci sokakları yani kamusal alanları belli bir

sahiplenme duygusuna itebilir. Bu durumda insanlar, kendilerini sokakların bir parçası olarak görmekte ve sokakların dönüşümünü sağlayacak birer özne haline gelmektedir. Sokaklar, en basit anlamıyla onları değişime sürükleyebilecek kitlelerin yürüdüğü alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yarımbaş, 2017).

Sonuç olarak mevcut çalışmanın iskeletini oluşturan kavramları kamusal alan, kentsel mekân olarak sokak, gündelik hayat ve yürüme eylemi olarak özetlemek mümkündür. Bu kavramlardan özellikle kamusal alan ve sokak kavramlarının birbiri ile sıkı ilişkide olduğu söylenebilir. Kamusal alanlardan biri olan sokak, kentsel hareketliliğin yoğun yaşandığı alanlardan biridir. Bu kentsel hareketliliğin içinde sokak, gündelik hayat pratiklerini ve yürüme eylemini de içinde barındırmaktadır. Söz konusu tüm bu ilişkiler, aslında bu kavramlarının birbiriyle olan sıkı bağını kanıtlar niteliktedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise yine bu kavramların birbiriyle olan ilişkisi kurgulanarak söz konusu kavramların tarihsel gelişimi incelenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL GELİŞİM

Bir önceki bölümde çalışmanın temelini oluşturan kamusal alan, kentsel mekân olarak sokak, gündelik hayat ve yürüme eylemi kavramlarının kuramsal çerçevesi oluşturulmaktadır. Bahsi geçen kavramlara ilişkin tarihsel gelişmeler ise bu bölümde incelenmektedir. Çalışmanın bu başlığında ilk olarak, Habermas'ın yaklaşımları çerçevesinde kamusal alan kavramı ele alınmaktadır. Habermas'ın kamusal alana siyasal bir işlev kazandırması ve eleştirel düşüncelerin mekânı olarak kamusal alanı işaret etmesi çalışmanın temeline şekil vermesi bakımından yararlı olmaktadır. Yürüme eyleminin kentsel/kamusal mekân olarak sokağı politikleştirmeye olan katkısı bu düşüncelerden yola çıkılarak daha iyi çözümlenebilmektedir. Bu nedenle, kamusal alanın tarihsel gelişimde Habermas'ın *burjuva kamusal alanının* temellerini attığı 18. yüzyıl süreci üzerinde durulmaktadır.

Kavramsal çerçeve bölümünde kentsel mekân olarak sokak, gündelik hayat ve yürüme eylemi kavramları ele alınmıştır. Bu üç kavram ele alınırken birbiri ile olan ilişkisi de incelenmiştir. Bu sebeple çalışmanın devamında bu kavramların birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bahsi geçen üç kavram birbirini oldukça etkileyen ve dönüştüren olgulardır. Yürüme eyleminin gerçekleştiği yer olarak sokak incelenirken; yürüme eylemi bir gündelik hayat pratiği olarak ele alınmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde de bu kavramların toplumlar tarafından ne şekilde ele alındığı ve sonrasında yaşadığı değişimler önem arz etmektedir.

Çalışmanın ilk olarak “Kamusal Alanın Tarihsel Değişimi” başlığı altında kamusal alan incelemesi yapılmakta; sonrasında “Yürüme Eylemin Sokak ve Gündelik Hayat Kavramlarıyla Tarihsel Gelişimi” başlığı ile devam edilmektedir.

2.1. Kamusal Alanın Tarihsel Değişimi

Çalışmanın bu bölümünde Habermas’ın kamusal alan yaklaşımı temel alınmakta ve kavramın tarihsel sürecinin incelenmesi de bu doğrultuda yapılmaktadır. Bu nedenle mevcut başlıktaki incelemede Habermas’ın yaklaşımındaki gibi burjuva toplumu kamusal alanı üzerine ağırlık verilerek; çalışmada bu dönem öncesi ve sonraki süreçler de değerlendirilmektedir.

Habermas’ın Frankfurt Okulu düşünürlerinden etkilenerek geliştirdiği kamusal alan modeli tarihsel ve normatif bir kategoridir. Bu modeldeki kamusal alan eleştirinin ve demokrasinin bir alanı olarak betimlenir. Habermas’ın ileri sürdüğü *burjuva kamusu* modeli liberal demokrasinin gelişimine paralel bir gelişim göstermektedir (Onat, 2013: 2-3).

Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabıyla kamu otoritesini ve özel alanın ayrışmasını 17. yüzyıldan sonra ortaya çıkan gelişmelerle incelemiştir (2017: 59). Bu süreçteki burjuva toplumu gelişmeleri, daha önceki kamu anlayışından farklı bir kamunun yaratılmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan burjuva kamusu, devlet mekanizmasından farklı olmasına rağmen birbiri ile ilişkili durumdadır (Yükselbaba, 2008: 50).

Habermas’a göre kamusal alan kavramı burjuva toplumu öncesi ve sonrası dönemlerde ciddi farklılıklar içermektedir. 18. yüzyıl öncesi feodal toplumunda kamu/özel alanlarının belli bir ayrımı söz konusu değildir. Bu dönemde kamu kavramı, devlet otoritelerinin temsiliyetleri üzerinden var olmaktadır. 18. ve 19. yüzyılına gelindiğinde ise

burjuva toplumundaki anayasal devlet düzeni ve gelişen demokratik ortam, burjuva kamusunun şekillenmesinde önemli etkenler haline gelmişlerdir. 20. yüzyıl ise kamusal alanın içinin boşaldığı ve çöküşünün başladığı dönem olarak özetlenebilir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde Habermas'ın burjuva toplumu öncesi dönemdeki kamusal alan değerlendirmesi ele alınmaktadır. Sonrasında ise burjuva toplumunda ortaya çıkan kamusal alan modeli ve bu dönemin koşulları üzerinde durulmaktadır. Bir sonraki bölümde ise kamusal alanın çöküşü ve bu durumun medya ile ilişkisi incelenmektedir.

2.1.1. Burjuva Toplumu Öncesi Kamusal Alan

Ortaçağ feodal toplumlarında kamu/özel alan ayrımı net olarak okunamamaktadır. Bu dönemde sadece egemenlik sembolleri ile kamusal temsiliyetin sağlandığı söylenebilir. Egemen güçlerin statüsü bir anlamda kamu gücünün göstergesidir. Bugünün anayasal tarihine bile taşınan bu temsiliyet, politik iktidarın devlet başkanı aracılığıyla bir kişide toplanması şeklinde özetlenebilir (Habermas, 2004: 97).

Yine de o dönem boyunca 'egemenlik sembolleri'nin, örneğin prensin mührünün, 'kamusal' sayılmasına rastlantı denemez. O zamanlar, iktidarın kamusal temsiliyeti söz konusuydu. Feodal piramidin hangi düzeyinde olursa olsun bir feodal lordun statüsü, 'özel' ya da 'kamusal' diye bir ayrım bilmezdi; ama bu konuma sahip bir kişi konumunu kamusal olarak temsil ederdi: yani, kendisini edebi bir 'yüksek' iktidarın cismani taşıyıcısı olarak gösterir ve sunar (Habermas, 2004: 97).

İktidardaki kişilerin var olduğu vasıflar (retorik, kılık, kıyafet, jestler vs.) kamusal temsiliyete sahip olmasında ön koşuldur. Bu özellikleri taşıyan kişiler aracılığıyla kamusal kişide cisimleşebilir hale gelmektedir. Bu durum kamusal kişide belli bir yere ait özellik

olarak ortaya koymamaktadır; davranış ve vasıf özelliklerini taşıyan herkes *her yere* kamusal temsiliyeti taşımaktadır (Habermas, 2017: 67).

Bu dönemdeki temsili kamusallığın burjuva kamusallığından farklı yanlarını ortaya koymak zor değildir. Ortaçağ'daki kamusal temsiliyet, kişinin iktidar gücünü taşımasına bağlıdır. Aynı zamanda söz konusu kamusalılık halkın bütününe değil; egemen gücü temsil etmektedir. Halk o dönemde sadece temsiliyet şölenlerinde bulunması gereken, bir seyirci rolündedir. Bu nedenle Ortaçağ'daki kamusal temsiliyetin günümüz kamusalılık anlayışı ile herhangi bir bağı yoktur (Yükselbaba, 2008: 52).

Bu dönemde başat güçlerden biri olan kilise, beylerin ruhani olarak temsiliyetlerini gösterdikleri yerlerdir. Bugüne kadar gelen kilisedeki ritüeller de (ayin, toplu dua vs.) temsili bir kamunun örneği olarak gösterilebilir. Diğer güçlerden biri de dönemin toprak sahipleridir. Toprak sahibi beyler, kendi bölgelerinde egemen güç olmuş; bu egemenlik de kamusal temsiliyeti beraberinde getirmiştir (Habermas, 2017: 67-68).

Söz konusu döneme etki eden bu aktörler zamanla farklılaşmaya, bir anlamda güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Ruhani bir güç olarak kilisenin egemenliği sürse de, 18. yüzyıl itibari ile din kişiye özel vicdani bir mesele haline almaktadır. Reform hareketinin de etkisiyle artık inanç meselesi kişinin özel alanı haline gelmekte ve bu durum kiliseyi herhangi bir kamusal kurum durumuna sokmaktadır (Dağtaş, 1999: 164).

18. yüzyıl ile toprak sahiplerinin kırsal egemenliği de güç kaybetmeye başlamaktadır. Bu dönemde yükselen ulusal ve bölgesel devletler toprak sahiplerinin kırsal egemenliğini sarsmaktadır (Habermas, 2004: 98).

Kamu kavramı burjuva toplumu öncesi kişilerin kamusal temsiliyeti üzerinden algılanırken; 18. yüzyıl gelişmeleri ile kavramın ciddi bir kırılma yaşandığı

söylenilmektedir. Egemen güçlerin yaşadığı değişim ve kilisenin reform süreci ile mevcut iktidarını kaybetmesi kamu kavramını kişiler üzerinde yerleşen, belirsiz bir alan olmaktan çıkarmaktadır. Artık kamusal ulus ve bölgesel devletler içerisinde, toplumsallık kazanan bir kavram olarak tarih sahnesinde yer almaktadır.

2.1.2. Burjuva Toplumunda Kamusal Alan

Geç Ortaçağ döneminde, bireyin temsiliyetinden doğan kamu anlayışı yerini ulusal ve bölgesel devletlerin var ettiği kamusal otoritelere bırakmıştır. Artık kilise, ordu ve bürokrasi gibi kamu kurumları *kamuyu* temsil eden prensin sarayından ayrılmış, bağımsız otoriteler haline gelmiştir (Habermas, 2004: 97-98). Bunun dışındaki ekonomik ve toplumsal değişimler de kamusal alanın yeniden doğuşunu hızlandırmıştır.

Ortaçağ'ın son dönemlerindeki kapitalizmin gelişimi ve modern devletlerin oluşumu yeni bir ekonomik yapının kurulmasına yol açmıştır. Bu ekonomik yapının kendine özgü özel alan yaratımı ise burjuva kamusunun oluşumuna neden olmuştur. Zamanla kurulan bu özel alan ile devlet otoritesi arasında bir iletişimsel ağı yaratılması zorunlu hale gelmiştir. Devlet otoritesinin kamu dünyası ile sivil toplumun özel dünyası arasında oluşan yeni kamusal alan bu iletişimi sağlayan araç olarak görev yapmıştır (Yükselbaba, 2008: 56-57). Bu dönemde burjuva kamusal alanı örneği olarak kamusal otorite olan devletle fikir mücadelesine giren eleştirel gazeteler doğmuştur. Bir anlamda özel bireylerin alanı olan bu yazılı basın kamusal otoritelerin karşısında kamusal ilgiyi üzerine çekmiştir (Habermas, 2004: 98).

Haberleşme ve iletişimin bu derece yaygınlaşması ve önem kazanması yeni doğan ekonomik yapıyla da sıkı sıkıya bağlı hale gelmiştir. Kapitalist ekonomideki kıtalar arası mal dolaşımı ve gelişen ticaret, haber akışını zorunlu kılmış; bu durum da yazılı basının

yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu yaygınlaşma ise toplumun haber akışına erişiminin önünü açmıştır (Kılınç Hatipoğlu, 2010: 84).

Haberleşme ve iletişimin halka açılmasının yanı sıra, ilk modern anayasalarla bireylerin haklarının garanti altına alınması söz konusu olmuştur. Bu haklar sayesinde özel bir alan olarak toplumun özerkliği de garantilenmiş; kamusal otorite sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda anayasalar yurttaşlara ait bir kamusal alanın varlığını temin eder hale gelmiştir. Kamusal alan, böylece burjuva sınıfının isteklerini devlette karşı iletebildiği bir alan haline gelmiştir (Habermas, 2004: 99). Kamusal alanların anayasal güvencesi, burjuva toplumlarının devletle olan ilişkisini geliştirmiştir. Yükselen sınıf olan burjuvazi devletin içinde bir otorite haline gelmiş ve devletle olan bağlarını kuvvetlendirmiştir.

Habermas burjuva kamusal alanın ortaya çıkışını süreç içindeki toplumsal ve siyasal olaylarla birlikte değerlendirmektedir. Feodaliteden kapitalizme geçiş sürecindeki kamusal alanın yaşadığı değişimi “edebi kamu” olarak nitelendirmektedir. O’na göre, edebi kamu, kamunun siyasal işlev kazanmadan bir önceki halidir. Kamunun saraydaki biçiminden uzaklaşıp; şehir içindeki kahvehane, salon, fikir kulüpleri gibi yerlerde toplumsal akıl yürütmelerin yapılmaya başlaması ile edebi kamu hayat bulmaktadır. Buradaki akıl yürütmeler entelektüel tartışmalardan doğmakta ve şehrin burjuva kültürünü oluşturmaktadır. Şehrin, belli bir zümreye ait, okumuş, entelektüel kesimi de bu tartışmalara, münazaralara öncülük etmektedir (Kılınç Hatipoğlu, 2010: 85).

Burjuva kamusal alanı 17. ve 18. yüzyıllarda Paris ve Londra’nın salon ve kahvehanelerinde başlangıçta edebiyatla ilgili tartışmaların yapıldığı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu mekânlar doğrudan siyasal sorunların tartışıldığı bir kamu alanı haline gelmiştir. Aynı dönemde ortaya çıkan gazete ve dergiler bu tartışmaları daha kolay yapılabilecek hale getirmiştir. Özellikle 18. yüzyıl boyunca giderek

toplumsal sorunları tartışma ve siyasal görüşleri aktarına çabası içine giren basın, devlet kurumlarının faaliyetlerinin sürekli olarak yorumlandığı ve eleştirildiği bir alan haline gelmiştir (Dağtaş, 1999: 165).

Bu dönem saray kamusallığının çöküşünü gösterirken; gelişen burjuva kamusallığının da habercisi niteliğindedir. Artık kültür ve sanat tartışmaları saraylardan taşmakta ve kentlerin içinde var olmaya başlamaktadır (Onat, 2013: 61).

Burjuva kendi içtenlik alanında geliştirdiği düşüncelere dayanarak kamuoyu yaratma ve böylece pazar ilişkileri üzerinde devletin yani monarşinin yürütmüş olduğu siyasal baskı ve kontrolünü zayıflatma mücadelesi veriyordu. Söz konusu mücadelede sanat ve edebiyat ürünleri önemliydi. Bu bağlamda burjuva kamusallığı ya da sivil toplum kendisini siyasallaştırıyordu (Onat, 2013: 80).

Burjuva sınıfının edebi kamu ve kent içindeki yükselen etkinliği, kamunun siyasal bir işlev kazanmasına yol açmaktadır. Habermas kamunun siyasal bir boyut kazanma sürecini kamusalığın liberal modeli olarak betimlemektedir. Bu süreç devletin toplumdaki herkese eşit hakları anayasal bir güvence ile sunması aşamasıdır. Daha öncede bahsedildiği gibi kamusal alan, bu dönemde devletle toplum arasında iletişimsel bir köprü kurmuş ve devlete karşı eleştirel bir işleve sahip hale gelmiştir. Bu dönemdeki siyasi otorite de ikiye ayrılmıştır. İlki kamusal bir otorite olarak devlet iken; diğeri kamusal denetleme göreviyle devleti düzenlemeyi amaçlayan siyasal kamusal alandır (Kılınç Hatipoğlu, 2010: 86).

Edebi kamu dönemi tartışmalardaki katılımcıların belli bir kimlik ve statü sahibi olmasına karşın; siyasal kamu döneminde kamusal alanlar toplumun ‘çoğu’ kesimine açık hale gelmiştir. Kamunun siyasal işlev kazanması ile mülkiyet sahibi ve eğitilmiş olma gibi birçok statü anayasal hamlelerle herkese eşit ve ulaşabilir kılınmıştır. Bu sürecin sonunda

kamusal alanın herkesçe erişilebilir olması ilkesi hukuk devleti gereğince güvence altına alınmıştır. Buradaki kapsayıcılığın burjuvanın sınıf yararına olan bir durum olduğu da vurgulanmaktadır (Onat, 2013: 85).

Burjuva sınıfının kent içindeki varlığı ve edebi kamu içindeki etkisi ile kamu, siyasal bir işlev kazanarak; toplumun özellikle burjuva sınıfına hizmet eden bir olgu halini almıştır. Bu süreçteki anayasal gelişmeler de, kamusal alanın kapsayıcılığı da burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda şekillenmesi dönemin önemli özelliklerinden biridir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde burjuva kamusal alanının çöküşü başlamıştır. Bu çöküşün sebepleri ekonomik olduğu kadar toplumsal değişimler olarak da belirtilebilir. Geç kapitalist dönemdeki kamusal alanının tanımlanmasında etkili olan bu süreç bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.1.3. Kamusal Alanın Çöküşü

19. yüzyılın sonlarındaki 1873 krizi ile burjuva kamusal alanı ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde kamusal ve özel alanlar birbiri içine girmiştir. Bir başka deyişle toplumsal yapılar ve kamusal kurumlar arasındaki çizgi belirsizleşmeye başlamıştır. Habermas bu durumu kamusal alanın ‘yeniden feodalleşmesi’ olarak tanımlamaktadır (Kılınç Hatipoğlu, 2010: 87).

Habermas’a göre bu dönemdeki sosyal refah devletinde, kamu; bir diğer deyişle devlet daha müdahaleci bir nitelik taşımaktadır. Eskiden liberal hukuk düzeni hâkimken; kapitalizmin bu aşamasında devletin yeni biçimi sosyal hukuk devletine dönüşmüştür. Liberal hukuk düzeninde yer alan burjuva kamusal alanının sosyal devlet içinde yer alması

mümkün olamamış ve yeni siyasal ve ekonomik şartlar yeni toplumsal alanlar yaratmıştır (Onat, 2013: 92).

Söz konusu dönemde, toplumdaki farklı tabanlar ve örgütler artık devletle olan bağımlı geliştirmiş ve uzlaşma yolunu seçmişlerdir. Kamusal alan da bu değişim nedeniyle eleştirel bir ortam olma niteliğinden uzaklaşmıştır. Bu süreçte kamunun dışlandığı ve devlete hizmet eden bir alan olarak şekillenmiştir. Dönemin etkin aktörlerinden sermayenin etkisiyle, kamusal alanlar tüketim kültürüne maruz kalmıştır (Yükselbaba, 2008: 67). Kamusal alanların yaşadığı edebi ve siyasi kamu sürecinden sonra meydana gelen “tüketici kamu”, kamusal alanlardaki eleştirel ve müzakereci ortamı da tüketen bir biçime dönüşmüştür (Kılınç Hatipoğlu, 2010: 88).

Refah devletinde, kamusal alanın siyasal yönü de oldukça zayıflamıştır. Eleştirel yetilerin kaybolduğu alan olan kamusal alanda çıkar çatışmaları ağırlık kazanmıştır. Burjuva kamusal alanında genel çıkarın temsili söz konusuyken; refah devletinde özel çıkarlar ön plana çıkmıştır. Siyasi partiler, parlamento hatta halk bile kamusal alandaki bu değişimden etkilenmiştir (Habermas, 2004: 101).

Bir zamanlar, devlet muamelelerini kamusal kılma sürecinin (Publizitat) amacı, kişileri ya da meseleleri kamusal akla, muhakeme sürecine tabi tutmak ve politik kararları kamuoyu mahkemesinin önüne çıkartmaktır. Ancak günümüzde, işleri kamusal kılma süreci genellikle sadece özel çıkarların gizli saklı siyasalarına hizmet ediyor: insanlara ya da meselelere ‘tanıtım’ aracılığıyla kamusal prestij kazandırmak ve böylece kamusal olmayan-oy (non-public opinion) iklimi içinde alkışlanmalarını sağlamak için (Habermas, 2004: 101).

Liberal süreçte burjuva kamusal alanlarından olan eleştirel basın, refah devleti sürecinde ise ticari amaçlarla şekillenmeye başlamıştır. “Özel bireylerin yaptığı edebi

gazetecilikten kitle iletişim araçlarının kamusal hizmetlerine geçiş sürecinde, kamusal alan, özel çıkarların bu alana akışı sonucu, özellikle de kitle iletişim araçlarına yığılmasıyla dönüşüme uğradı” (Habermas, 2004: 100). Söz konusu dönemde kitle iletişiminin de tüketim kültüründen etkilendiği ve yozlaştığı söylenebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının özel çıkar amaçlı kullanılması ve burjuva iktidarının çıkarlarını koruyan bir unsur haline gelmesi de sürecin sonuçlarından biri olmuştur (Yükselbaba, 2008: 67).

Kamusal alanda görülen bu değişimler kent yaşamında da görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılan konutlarda mahremiyet hassasiyeti oldukça azalmıştır. Konutlar arası duvarların ince olması, karşılıklı evler arasındaki az mesafe bu hassasiyetin kaybolduğuna örnek oluşturmaktadır. Kent içindeki artan konut sayısı ve mimari özellikler nedeniyle kamusal alan özel alan ilişkisi bozulmuştur. Bu durumun altında yatan sebeplerden biri de kentsel kamusal yaşamın tahribi olmuştur (Onat, 2013: 95).

Söz konusu ilişkinin bozulmasına göstereceğimiz nedenlerden biri olarak kent yaşamının karmaşık hale gelmesi ve bireyin kentin bütününi görememesi, kentin ormana dönüşmesi başka bir deyişle kent kamusunun yıkılmasını ifade eder. Bu yıkımda kamusal mekânların iyi düzenlenmemesinin payı da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır (Onat, 2013: 95).

Habermas kamusal alanın tarihsel sürecini değerlendirdikten sonra kamusal alanın oluşması için gerekli olan koşulları da belirtmiştir. Kamusal alan, öncelikli olarak gerekli iletişim koşullarının sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, burjuva kamusal alanındaki gibi eleştirel ve demokratik bir ortam olması gerekmektedir. Devletin denetlenmesini mümkün kılan kamusal alan sayesinde demokratik bir yönetim anlayışı da sağlanmaktadır. Ayrıca bireyler özgürce ve rasyonel biçimde kamusal alanların içinde var olabilmeli ve tartışmalarda saf tutabilmelidir. Kamusal alan bu anlamda temel hak ve

özgürlüklere bağlı olarak varlığını sürdürebilmektedir. Özet olarak, Habermas’a göre günümüz kamusal alanın çöküşünün engellenmesi, burjuva kamusal alanın yeniden canlanması ile mümkün kılınmaktadır (Onat, 2013: 100-101).

Habermas’ın kamusal alanın çöküşü olarak tanımladığı bu süreç aslında toplumsal dinamiklerin etkisini kaybetmeye başladığı bir dönem olarak betimlenebilir. Toplumsal muhalefet odakları, basın yayın organları ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok kamusal aktör, kapitalizmin bu döneminde devlete hizmet eder hale gelmiştir. Söz konusu yozlaşma toplumun her kesiminde hissedilebilir olmuş; kamusal alanların demokratik ve eleştirel niteliği de bu anlamda kaybolmuştur. Habermas kapitalizmin bu sürecini incelerken kamusal alanda olması gereken nitelikleri de şekillendirmiştir. Ancak bu nitelikleri betimlerken mevcut döneme özgü bir kamusal alan tanımlamak yerine; kamusal alanın liberal hukuk düzenindeki demokratik, eleştirel niteliklerini geri kazanması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu şekilde kamusal alan çöküşünün durdurulabilir olduğunu ileri sürmektedir.

Çalışmanın sonraki bölümünde yürüme eyleminin sokak ve gündelik hayat kavramları ile birlikte tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Kamusal alan kavramında kullanılan tarihsel gelişim dönemleri bir sonraki başlıkta da aynı şekilde kullanılmış; konular burjuva dönemi öncesi, burjuva dönemi ve burjuva dönemi sonrası dönemler olarak ayrıntılandırılmıştır.

2.2. Yürüme Eyleminin Sokak ve Gündelik Hayat Kavramları Çerçevesinde Tarihsel Gelişimi

Kentsel/kamusal alanların tarihsel gelişimi, kent içindeki kamusal alanlardan olan sokağın değişimini de beraberinde getirmiştir. Sokak, kentsel/kamusal alanlar içinde en

yoğun hareketliliğin yaşandığı alanlardan biri olmuştur (Çetin, 2006: 13). Bu anlamda, sokakları sadece kentin içindeki mekânları ve insanları bir arada tutan ağlar olarak görmemek gerekir. İnsanların özel alanları dışına çıkıp, topluma karıştığı ilk alan sokaklardır. Bu anlamda sokak, kamusal alan dönüşümlerinin gözlenebileceği mekân olmasının yanı sıra; toplumsal ve mekânsal birçok değişimin de incelenebileceği bir alandır.

Gündelik hayat kavramı ise en geniş anlamı ile günlük aktivitelerin bir bütünüdür. Gündelik faaliyetleri barındıran sokaktaki hareketlilik aynı zamanda toplumsal analizlerin de hem nesnesi hem öznesi konumundadır. Sokak, bunun yanı sıra gündelik hayatın akışı içindeki birçok yürüyüşü barındıran kamusal bir mekândır. Bir diğer deyişle sokak, gündelik yaşamın bir parçası olduğu kadar, yürüme eyleminin de kamusal alan içerisinde en sık görüldüğü mekânlardandır.

Çalışmanın bu başlığında kentsel/kamusal alan olarak sokak, gündelik hayat ve yürüme eylemi kavramlarının tarihsel süreç içerisindeki rolü ve değişimi incelenmektedir. Tarih boyunca birbirini etkileyen ve dönüştüren bu kavramlar, toplumsal ve mekânsal olgularla açıklanmaktadır.

Burjuva kentlerinden önceki süreçte, Eski Yunan dönemi, sokaktaki gündelik hayat pratikleri içinde yer alan yürüme eyleminin değerlendirilmesi ile başlayıp; Ortaçağ kentlerindeki yürüyüş deneyimleri ile devam etmektedir. Sonrasında burjuva kentlerindeki sokak kültürünün ve değişen gündelik hayatın yürüme eylemine etkileri incelenmektedir. Bunun yanı sıra burjuva kentlerinde ortaya çıkan yürüme deneyimlerinin farkları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda sanayi kentlerinin değişen mekânsal, toplumsal ve gündelik pratikleri de ayrıntılı olarak incelenmektedir. Son olarak günümüz kentleri olan neo-liberal kentlerdeki yürüme eylemine değinilmektedir. Bu bölümde öncekilerde olduğu

gibi diğer dönemlerdeki sokak ve gündelik hayat kavramları karşılaştırılarak, yürüme eyleminin diğer dönemlerden farkı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2.2.1. Burjuva Kentleri Öncesi Yürüme Eylemi

Kamusal alan, ilk olarak Eski Yunan'da *agora* denilen kent meydanında şekillenmektedir. Agora, siyasal bir mekân olarak da sadece belli başlı yurttaşların var olabildiği şekilde kurgulanmaktadır. Bu siyasal alanda, yurttaşların kendilerini ifade edebilme kudretleri ancak temsil edildikleri komiteler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Özel alanda ise yurttaşların agorada kazandıkları kimlikler geçerlilik arz etmemektedir. Çünkü bu alanda belli başlı hiyerarşik ilişkiler devreye girmekte ve aile içindeki yaşamı sürdürmek adına kişilerin üstlendiği görev ve sorumluluklar büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle sadece kamu alanındaki yurttaşlar, özgür kişiler halini alabilmektedir. Eski Yunan'da kamusal alanları da agora, pazar yeri ve sokak olarak belirtmek mümkündür (Dağtaş, 1999: 158).

Sokak, Eski Yunan'da felsefenin ve siyasetin şekillendiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan filozoflarından Sokrates'in felsefeyi sokakta var etmesi de bunun en büyük göstergelerindendir. Sokrates, döneminin filozoflarından farklı yöntemlerle düşünce sistemini oluşturmuştur. *“Ortalıkta, çarşıda-pazarda dolaşır, karşısına çıkanlarla konuşmaya çalışırdı. Bunu da, insanları, hayatlarının anlam ve amaçları bakımından düşünmeye, aydınlanmaya kımıldatmak, onlarda bu isteği uyandırmak için yapardı”* (Gökberk, 2004: 43). Sokrates bu yöntemle birçok insana ulaşabilmiş ve insanların gündelik pratikleri içinde siyaset yaratabilmiştir. Diğer düşünürlerin aksine felsefesinin temellerini insan hayatının pratikleri üzerine kurgulamıştır (Gökberk, 2004: 43). Gündelik hayatın bir bilgi kaynağı olduğunu o çağlardan kanıtlar nitelikte düşünceler ortaya atmıştır. Aynı

zamanda, bir okulu olmamasına rağmen Eski Yunan'daki felsefeyi sokakta yaratabilme yeteneği sayesinde çevresinde geniş bir kitle oluşturmuştur. Var olan bu ün, insanları çevresinde topladığı gibi egemen güçler tarafından da tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu durum, kamusal alanda yaratılan düşüncenin ne denli yayılıp, insanlara ulaşmak için kullanılabileceğini de kanıtlamıştır.

Roma dönemi ise kendine özgü kentsel tasarımların uygulandığı bir dönemdir. Roma döneminde kent planı, *ızgara* denilen sistem ile inşa edilmiş ve tüm sokaklar tasarıda ve uygulamada *umbilicus* adını verdikleri kent merkezine bağlanmıştır (Sennett, 2008: 80). Romalıların kendine özgü bu kentsel tasarım biçimi, kent plancılığının önünü açan bir gelişme olduğu kadar; egemen güçlerin devamlılığına da yarar sağlamıştır. Devasa mimari yapılar ve kent merkezine bağlanan sokaklar aracılığıyla kent artık egemen sınıfın kontrolüne geçmiştir. Devlet otoritesi kent tasarımında sokak sistemine kadar işlenmiş ve kentlerin kontrolü sağlanmıştır. Bu dönemle birlikte devletin kamusal alanlar üzerindeki baskın rolü artırmıştır. Bu baskın rolün günümüz kentlerinde de varlığını korumakta olduğu söylenebilir. Roma döneminden bu yana iktidarlar, sürekliliğini sağlamak adına kentsel mekânlardaki kontrolü ellerinde tutmaktadırlar.

Roma dönemi kentlerinin ihtişamlı ve gösterişli yapılardan oluştuğu belirtilebilir (Arlı, 2014: 27). Kentteki tapınaklar, hamamlar, tiyatrolar gibi büyük ve gösterişli yapılar, Roma İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olduğunu göstermektedir. Kentlerindeki sütunlu caddeler boyunca yapılan her yürüyüş ile Roma'nın büyük gücü gözler önüne serilmektedir. Bu durum aslında egemenliğini her yerde hissettirmeye çalışan bir iktidarın eseridir. Kamusal alanların kimin egemenliğinde olduğu, sokaktaki yapılarla bile Romalılara hissettirilmeye çalışılmaktadır.

Eski Yunan'daki kamusal alan olarak agora, Roma Döneminde yerini *forum* denilen merkezlere bırakmaktadır. Forumlar “*ana caddelerin kesiştiği yerlerde binaların etrafını çevrelemesiyle şekil alan açık kamusal alanlar*” olarak tanımlanabilir (Çetin, 2006: 40-41). Forumların kent merkezlerinde olması ve sokakların bahsedilen yapıda şekillenmesi sebebiyle insanların uğrak yeri haline gelmektedir. “*Kentlerin büyümesi ile birlikte ikincil yapılar kent yapılarının dışına taşmıştı; fakat Roma, kent merkezine giden bir ana yol fikri ile birlikte kentlerine gelen ziyaretçileri çok rahat bir biçimde kamusal alanların içine çekebiliyordu*” (Arlı, 2014: 27).

Roma döneminde kamusal alanda sürdürülen siyasi etkinlikler, devletin toplumsallaştırıldığı meclislerce gerçekleştirilmektedir. Meclislerde söz sahibi olan kesim dışındakiler için, kamusal yaşam bir süre sonra resmi bir zorunluluk halini almaya başlamıştır. Kamusal törenler ve ritüeller, Romalıların pasif birer katılımcı olarak yer aldığı görevler halini almıştır. Bu anlamda Sennett bugünkü kamusallık ile Roma Dönemi kamusallığını birbirine benzetmektedir. Sennett’e göre günümüzde de kamusal yaşam, resmi bir yükümlülük halini almıştır (Dağtaş, 1999: 159).

İlerleyen zamanlarda yani feodal dönemde ise egemen güçlerin farklılaştığı ve toplumda da bu farklılaşma ölçüsünde değişiklik yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde, Roma İmparatorluğu’nun yıkılması ve merkezi güçlü yönetimlerin kurulamaması sebebiyle siyasal otorite boşluğu oluşmuştur. Bu otorite boşluğunu dolduran tek kurum ise Hristiyan Kilisesi’dir. Ruhani bir otorite olan Kilise ile yükselişe giren feodal beyler, Avrupa kıtasını etkisi altına almıştır. Bu durum halkın toplumsal ve siyasal güç kaybetmesine neden olmuş ve dini dogmaların boyunduruğunda bir toplum yaratılmıştır. Bu toplumsal değişim karşısında kamunun etkisi oldukça zayıflamış; kamusal yaşamın varlığından söz edilemez hale gelmiştir (Dağtaş, 1999: 159-160).

Ortaçağ kentleri Roma İmparatorluğu'nun izlerini taşıyan, fiziksel durumu oldukça kötü olan mekânlar bütünü halindedir. Kentlerdeki sokaklar oldukça yıpranmış; gelişen ticaret koşullarına uygun yapıda kalamamışlardır. Bu dönemdeki kentler genel bir tasarımdan ve sokak planından yoksun şekilde inşa edilmiştir. Kamusal alanların kentsel planda böylesine güçsüz kalması aslında siyasal otoritenin eksikliğini ve zayıflığını göstermiştir (Sennett, 2008: 145-146).

Yine bu dönemde, sokak, toplumsal örgütlenme ve üretim sonucu ortaya çıkan bir mekân olarak kurgulanmasa da ekonomik bir mekân haline getirilip, kişilerin ürünlerini sergilediği ve satışa çıkardığı alan olarak işlev görmüştür. Üretilen ürünlerin bir çeşit teşhir alanı haline gelen sokak, içinde yer alan insanlara da farklı misyonlar yüklemiştir. Sokaktaki yürüyüşçüler, sergilenen ürünlere bakmak ve onları almak için kamusal alanın içinde var olabilen özneler haline gelmiştir (Sennett, 2008: 147).

Ortaçağ kentlerinin kamusal alanı olan sokaklar kimi zaman politik mekânlar haline de dönüştürülebilmiştir. Bu durumu Sennett (2008) şöyle açıklamaktadır:

Diğer Ortaçağ şehirlerinde olduğu gibi Paris'te de sokaklardaki şiddet siyasi bir içerik de kazanabiliyordu elbette. "Kent ayaklanmaları sokakta doğuyor, sokakta yayılıyor ve sokakta şiddetleniyordu." Bu ayaklanmaların tahıl dağıtma işinde yolsuzluk yapan memurlar gibi gayri şahsi nedenleri vardı. Ama Paris'te hem kralın hem de piskoposun muhafızları bu ayaklanmaları çabucak bastırıyorlardı. Ayaklanmaların çoğu sadece birkaç saat, en fazla birkaç gün sürüyordu (149).

Ortaçağ kentlerinin içinde yürüme faaliyeti genellikle kentsel ve kırsal alan arasında gerçekleştirilmektedir. Kent ve ona bağlı olan köyler arasındaki etkileşim, yaya yollarıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle kent ve köyler arasındaki uzaklıklar yaya ulaşımına bağlı olarak planlanmaktadır. "Elisee Reclus, Fransa'nın köy ve kentlerinin, en uzak noktayla

pazaryeri arasında bir günlük yürüme yolu olacak şekilde şaşırtıcı bir düzenlilik gösteren bir harita oluşturduğunu keşfetmiştir. Başka bir deyişle, yayanın ihtiyaçları ön plandaydı; bacaklarını kullanan herkes kente gidebilirdi” (Mumford, 2007: 384).

Ortaçağ’daki gündelik hayat pratikleri içinde “*çalışma*” en önemli faaliyet haline gelmiştir. Öyle ki, tarımsal üretim yapan köylülerin hayatları yalnızca çalışma ile şekillendirilmiş ve bütün yaşamı çalışma üstüne kurgulanmıştır. Gündelik hayat, çalışma ve boş vakit gibi olgular bu dönemin insanları tarafından ayrımları net olarak ortaya konamayan ve birbiri içine geçmiş faaliyetler olarak şekillenmiştir (Lefebvre, 2017: 36).

Boş vakit kavramı bu dönemde çalışma vakitlerinden ayrılmayan ve gündelik hayatın içinde oluşan faaliyetleri kapsamaktadır. “*Başlangıçta, boş vakit, gündelik hayatın diğer veçhelerinden pek ayrılmayan küresel ve farklılaşmamış bir faaliyete yer verir (Pazar günü ailecek gezinti, yürüyüş)*” (Lefebvre, 2017: 37).

Dönemin boş vakit faaliyetleri günümüzden farklı olarak insanları hayatlarından koparmamaktadır. Aksine bireyler bu faaliyetlerin içinde hayatlarının bir parçalarını yaşıyormuşçasına aktif rol alabilmektedir. Bu durum gündelik hayatındaki yabancılaşmanın yoğun olmadığını ayrıca göstermektedir (Lefebvre, 2017: 38-42).

Ortaçağ döneminin sonlarındaki ticari aktivitelerin hızlı gelişimi, kentsel değişimi de beraberinde getirmiştir. Yeni ekonomik düzlemde sınıfsal değişiklikler yaşandığı gibi kentteki otoriter güçlerin dengesi de oldukça değişmiştir. Bu dönemi *burjuvazinin* toplumsal ve ekonomik aktörler arasında güç kazanması ile değerlendirmek mümkün hale gelmiştir.

2.2.2. Burjuva Kentlerinde Yürüme Eylemi

Ortaçağ dönemindeki ekonomik canlanma, kent yaşamını da geliştirmeye başlamıştır. Bu dönemde bir alım-satım yeri, ticari kavşak noktası olan ve *portus* olarak adlandırılan merkezler ortaya çıkmıştır. Bu alanlar önceki dönemdeki pazar ve panayır alanlarından farklı olarak ticari faaliyetlerin her daim yapıldığı merkezler haline gelmiştir. Bu merkezlerin ortaya çıkışı kentlerin de bu alanlar etrafında şekillenmesine neden olmuştur (Pirenne, 2006: 108).

Gelişen ticaret ile kent içindeki sınıfsal dengeler de değişmiştir. Ortaçağ'ın baskın otoriteleri olan kilise ve feodal beyler güçlerini kaybetmeye başlamışlar; kentlerdeki ticari faaliyetlerin aktörü olan *burjuva* sınıfı bu dönemde güç kazanmıştır. Tarihçi Maurice Lombard bu dönemki burjuvayı şehirdeki ticaret sayesinde kozmopolitikleşen kişi olarak görmektedir. Kent, Ortaçağ dönemindeki anlayıştan farklı olarak uğruna çalışılan yer olmaktan çıkmıştır. Artık kent mekânı, emeğin gerçekleştiği, kişilerin içinde çalıştığı alan olarak var olmaktadır. Bu durum burjuvanın kent mekânını ne derece kullandığını göstermektedir (Sennett, 2008: 143).

Burjuva sınıfının hâkim olduğu bu kentlerde barok tarzı mimari ve planlama uygulanmaktadır. Burjuvazi Londra, Edinburgh gibi kentlerde bu tarzı uygulayarak iddialı kentler yaratabilmektedir. Ulaşımın ticarete ciddi öneme sahip olması, kentin uzun ve aynı tip bulvarlardan oluşmasına neden olmaktadır. Artık sokak kültüründen daha önemli olan şey, ucu bucağı olmayan bulvarlar haline gelmektedir. Bu bulvarlardan geri kalan mekânlar ise kentsel atık olarak görülmektedir. Bu anlayışta diğer kentsel ve toplumsal ihtiyaçlar kentteki trafik akışından daha önemli olmamaktadır (Mumford, 2007: 479). Mumford (2007: 478) yeni kent planında yürümeyi ise şöyle açıklamaktadır:

Anıtların hâkim olduğu, simetrik kamu binalarıyla çevrili ve merkezden dört bir yana yayılan caddelerin bulunduğu dairesel veya karesel alanlar biçiminde merkezi bir yer şeması, bina yapımının bütün boyutlarını değiştirdi. Kütle ve silüetin bitimsiz dönüşümünü, oyuncu ve sürprizli ayrıntılarını anlamak için insanın yavaş yürümek durumunda olduğu ortaçağ kentinden farklı olarak, barok kentte bütün ayrıntılar neredeyse tek bir bakışta fark edilebilir.

Barok planda mekân, askeri bir istilaya uğramış gibidir. Üst sınıfların yararı olmayan hiçbir şey kent planını etkilememektedir. Bu durum aslında burjuvazinin gücünü krallara ve tebaasına anlatma biçimi haline gelmektedir (Mumford, 2007: 478).

Bu dönemde, gelişen ticaret hacmi ve üretim faaliyetlerinin çeşitlenmesi, üretim aktörlerinin üretim sürecindeki rolünü de değiştirmiştir. Burjuva tacirler ilk zamanlarda, mal toplama amacıyla evleri dolaşmış ve kişilere parça başı iş yaptırarak ürün tedarik etmişlerdir. Bu tarz üretim günümüzdeki “esnek çalışma”, “eve iş verme” gibi kavramların bir anlamda doğuşunu simgelemiştir. Sonraki zamanlarda işçiler burjuvalar tarafından günlük ücretler karşılığında kentteki üretim alanlarında toplanmaya başlamıştır (Şenel, 2006: 1006). Söz konusu üretim biçimi ile feodal beye bağlı olan serfler artık sözde bir özgürleşme ile emeklerini satarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu sözde özgürleşme “emeğin ürününün emekçiye yabancılaşması” olgusunu da geliştirmiştir.

Ortaçağ zanaatçısı bir malın başından sonuna kadar üretim sürecini kontrol edebilmiş ve bu durum emekçi ile ürün arasında bağ kurmaya imkân vermiştir. Ancak bu Yeniçağdaki üretimde emekçi seçemediği hammaddelerle, bir malın sadece belli bir üretim aşamasında yer alabilmiştir. Söz konusu üretim tarzıyla işçi hiçbir zanaatı bilmeyen, ürettiği üründen kopuk yani aslında emeğine yabancılaşmış bir hale bürünmüştür (Şenel, 2006: 1010-1011).

Günümüze kadar uzanan yabancılaşma olgusunun temelleri bu süreçte net olarak okunabilmektedir. Artık emekçiler gündelik hayatlarının başlıca faaliyeti olan üretim ve çalışma süreçlerinin dışında kalan pasif aktörlerdir. Emekçinin emeğine yabancılaşması aslında tüm gününü alan bir çalışma sürecine yani gündelik hayatına yabancılaşmasını doğurmaktadır.

Dönemin hızla gelişen ticari ağları, endüstriyel ve teknolojik gelişmeleri de yanında getirmiştir. Tüm bu gelişmeler kültürel bir evrime de ön ayak olmuştur. Aydınlanma Dönemi, Reform ve Rönesans hareketleri ile toplumsal ve kültürel alanda birçok değişim yaşanmıştır. Reform ve Rönesans hareketleri ile kilisenin alan-kitle hâkimiyeti azalmış ve kamuoyu kavramı ortaya çıkmıştır. Aydınlanma dönemi gelişmelerini hızlandıran bir diğer etken ise burjuva sınıfının ortaya çıkışında verdiği mücadeleler olmuştur (Dağtaş, 1999: 161).

Doğal olarak 18. yüzyıl Avrupa'sının toplumsal koşullarını hazırlayan nedenler arasında burjuva sınıfının esas olarak kendisi için verdiği bireysel hak ve özgürlükler mücadelesi de göz ardı edilemez. Burjuvazinin mücadelesini verdiği başlıca hak ve özgürlükler arasında mülk edinme ve onu koruyabilme, ticaret yapabilme, yerleşme ve seyahat edebilme, ticari ayrıcalıklardan yararlanabilme ve en önemlisi de oy kullanabilme sayılabilir (Dağtaş, 1999: 161).

Dönemin kentlerindeki kahvehaneler, salon ve kulüpler kamusal alanların ortaya çıkışına zemin hazırlayan mekânlardır. Bu alanlardaki entelektüel tartışmalar belli bir zümrenin katılımı ile gerçekleşmekte iken; burjuva sınıfının otoriter bir sınıf olarak toplumda var olmaya başlaması ile bu alanlar herkesin katılımına açık hale gelmiştir (Bahçeci, 2008: 117). Bu sayede kamusal alanın vazgeçilmez niteliği olan halka erişilebilirlik, bir ölçüde gerçekleşebilmiştir.

Bu gelişmelerin neticesinde ticaret merkezi haline dönüşen kent mekânı, komşu bölgelerden iş ve meslek edinmek için gelen insanlarla dolup taşmıştır. Bu hızlı göç sadece insanların ihtiyaçlarıyla şekillenmemiş aynı zamanda kentteki ticari faaliyetlerin daha fazla insanın hizmetini zorunlu kılmasıyla da anlam kazanmıştır. Zamanla bu göçler kentsel nüfusu artırıp; kırsal nüfusun azalmasına neden olmuştur. Hızla gelişen bu ticari faaliyetler ve artan nüfus, sanayinin de gelişimini hızlandıran etkenler haline gelmiştir (Pirenne, 2006: 114).

19. yüzyıl ile birlikte ticaretin ve pazar hacminin devasa gelişimi görülmektedir. Kapitalist üretim sisteminin egemenliği toplumu, ekonomiyi ve doğal olarak da kent mekânını dönüştürmeye başlamaktadır. Bu dönemdeki kentlerde daha önce rastlanmamış derecede büyük üretim merkezleri görülmektedir. Kentlerdeki fabrikalarda çalışan işçi yığınları, kentlerdeki belli alanlara yerleştirilmektedir. Özellikle sanayi bölgeleri çevresine yerleştirilen işçilerin yaşama alanlarının ortak özellikleri muhakkak belirtilmelidir. Bu dönemde, işçi evleri, genellikle dar pencereli, ışıklandırma ve havalandırmanın yetersiz kaldığı evler şeklindedir. İşçi mahalleleri ise her sokakta çöp yığınlarının olduğu, bahçe ve çocuklara ait park ve oyun alanlarının da olmadığı sağlıksız alanlar biçiminde oluşmaktadır. Yine de bu mahallelerdeki hayat, diğer sınıfların yerleşim yerlerine nazaran, daha renkli ve sıkı toplumsal ilişkilerle örülmüş bir haldedir. Pazar yerlerinde yapılan dedikodular, sokaklarda oynanan oyunlar ve kukla gösterileri ile hareketli bir yaşam yaratılmaktadır (Mumford, 2007: 569). Yoksul mahallelerini zengin muhitlerden ayıran bir sınırın olmaması, sokaklarda ve kentlerde yoksulluğun yayılmasına neden olmaktadır. Yoksulluğun kent içine böylesine düzensiz yayılması, aslında kentleri yoksullara ait yapmaktadır. Her sokak başı bir işçiye veya yoksul bir çocuğa rastlamak mümkün hale gelmektedir (Mumford, 2007: 602).

Braudel'in gündelik hayat kısa çap içinde, kentin haftalık veya gündelik pazarlarından beslenir iddiası, dönemin yaşantısı içinde önemli bir yerde durmaktadır. Her

mahallenin ana meydanında kendilerine ait pazar alanının olması aslında bu alanların toplumsallık açısından önemini göstermektedir. (Braudel, 2004: 506). Kamusal alan niteliği taşıyan bu alanlar bir yerde gündelik hayatın aktığı mekânlar haline gelmişlerdir.

Dönemin kent merkezleri üretim alanları ve onların çevresinde de yoksul işçi sınıfının mahallerinden oluşmaktadır. Kentin 5 km çapındaki daire içinde kalan banliyöleri ise üst sınıfların yaşam alanını oluşturmaktadır (Mumford, 2007: 591). Banliyöleri havadar, güzellikler ile dolu ve doğa ile iç içe mekânlar olarak tanımlamak mümkündür. Kent merkezleri ise banliyölerden farklı olarak gün ışığı, temiz su, temiz hava ve besin yeterliliğinden oldukça uzak alanlardır. Mumford (2007: 579) söz konusu bu alanları *“Bu yeni kentsel bölgeyi, toplumsal imkânlarına veya kültürüne bakmaksızın, en temel fiziksel özellikleriyle değerlendirdiğimizde, yazılı tarihin hiçbir döneminde böylesine büyük insan kitlelerinin biçimi böylesine çirkin, içeriği böylesine rezil bir çevrede yaşadığı vaki değildir”* sözleri ile açıklamaktadır.

Dönemin kentsel alanların merkezinde yer alan endüstriyel üretim merkezleri, hiçbir yasal ve toplumsal sınırlama olmadan kent içinde istenilen yere kurulabilmiştir. Bu gelişigüzel yer seçme faaliyeti, doğal olarak kentsel ve doğal çevrenin tahribatını da beraberinde getirmiştir. Ancak bu tahribat, endüstri burjuvazisinin mekânsal iktidarı karşısında önemli bir yer edinememiştir (Çınar, 2000: 29-30).

İşçiler, evlerinin yakınlarında olan fabrikalarına, havasının zehirli maddelerle dolduğu, çöplerin yığınlarca yer kapladığı sokakların içlerinde yürüyerek ulaşmışlardır. Kent merkezleri bundan önceki dönemlerde iktidarın kültürel, sanatsal otoritesini hissettirdiği mimari yapılarla bezenmiş ve bu alanlarda yaratılan yürüme alanlarını barındırmışlardır. Ancak sanayi kentleri üretimin maksimize edilmesi amacından başka bir kentsel işlevi taşıma gayesi taşımamışlardır.

Kent merkezlerindeki bu sağlıksız koşullar salgın hastalıkları ve kitlesel ölümleri de beraberinde getirmiştir. Sadece emekçileri etkileyen bir unsur olmaktan çıkan çevre sorunları, burjuvazi için de çözölməsi gereken bir soruna dönüşmüştür. Burjuvazi salgın hastalıkları engelleyip; bozulan işçi sağlığını iyileştirerek emeğin sömürüsünü de maksimize etme yoluna gitmek istemiştir. 19. yüzyılın kentlerindeki sorunlara üretilen çözümler de bu şartlar altında geliştirilmeye başlamıştır (Çınar, 2000: 31-33). Bu amaçla dönemin birçoğ düşünürü kentsel mekânların iyileştirilmesi adına birçoğ kentsel model üretmeye başlamıştır.

20. yüzyıldaki, bahsedilen bu kentsel ütopyalardan birinin yaratıcısı da önemli mimar/şehir plancısı Le Corbusier olmuştur. Le Corbusier'in modern kent planı, kentlilere daha fazla ışık, hava ve yeşil alan oluşturma amaçlı söylemler üzerine kurulmuştur. Modelde sokak ve mahalle kavramları yok edilmiş bunların yerine yüksek katlı gökdelenlerin oluşturulduğu konut alanları yerleştirilmiştir. Kentin konut alanlarından arda kalan bölgelerinde ise yeşil alan ve ana yollar yer almıştır. Yaratığı kent formu ile büyüyen nüfusa sağlıklı ve yeterli konut alanı üretmek istemiştir (Alver, 2009: 148).

Le Corbusier yaratığı modern kent formuyla eleştirildiği kadar örnek de alınmıştır. Günümüz kentlerdeki kent dokusu içinde yer alan yüksek katlı konutların varlığı Le Corbusier'in modern kent planının en tipik örneklerindendir. “*Le Corbusier başta olmak üzere tüm modernist şehirciliğe savaş açan Jane Jacobs 'un ifade ettiği gibi, bu akım aslında kaldırımı, sokağı, kısacası yaşayan, devinen kentin dinamizmini öldürdü*” (Yılmaz, 2009: 156). Le Corbusier'in modern şehir planından doğan günümüz yüksek katlı yapılarının kentsel yaşam içindeki yeri ve etkileri bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.2.3. Neo-liberal Kentlerde Yürüme Eylemi

1980’lerde başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan neo-liberal iktisadi ve siyasi gelişmelerden önce kentler, kapitalist üretim sürecine yararlı olabilecek birçok görevi üstlenmektedir. Kent bu süreç içinde üretim faaliyetlerini içinde barındıran (artı-değerin üretilip paylaşıldığı) işçilerin konut ihtiyacını sağlayıp; bu anlamda sermayenin bu konudaki yükünü azaltan, işgücünün yeniden üretimini sağlayan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya Özçelik, 2013: 114).

1980’li yıllardaki gelişmelerle kentsel mekân alınıp satılabilen bir meta haline gelmiştir. Kentler artık sadece artı-değerin var olduğu ve bölüşüldüğü bir mekân değil; artı-değerin oluşumunun bir ürününe de dönüşmüştür. Kent bu süreçte yalnızca toprak parçası değil toplumsal mekân biçiminde değerlendirilmiştir (Lefebvre, 2014:146).

Lefebvre kentsel mekânın bir meta haline gelmesini, yeni bir olgu olarak görmemektedir. Yeni olan şey mekânın toptan ve toplam üretimi olmaktadır. Eski dönemlerde egemen güçler kırsal, kentsel mekânları üretmiş ve kontrol altına almışlardır. Ancak neoliberal dönemde mekânın ele geçirilmesi için mekânların alınıp satılmasından farklı bir yol izlenmektedir. Bu yol da “şehirçilik” adı altında kapitalist üretim biçimlerini sağlama alma ve kontrol altında tutabilmek ile mümkündür. Bu durum kent sakinlerinin rolünü de değiştirmektedir. Artık kent kullanıcısı *katılımcı* yerine sıradan bir *sakin* adını almaktadır (Lefebvre, 2014: 147).

Neoliberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan küreselleşen kentler, tüketim ve pazar alanı olarak kurgulanmaktadır. Kentlerin sahip olduğu kültürel ve tarihi zenginlikler ve üretim sürecinde önemli bir yer tutan nüfus gücü gibi özellikler kentleri rekabetçi hale getirmektedir. Küresel bir dünyada artık kentler birbiri ile yarışır durumdadır. Rekabeti kazanmak adına ulusal devletler ve yerel yönetimler kentleri, sermayeye sunmakta ve

sermayenin işine yarayacak tüm kentsel imkânlar sermayenin önüne serilmektedir. Bunların yanı sıra yöneten kurumların sermayeden yana tavır gösterdiği ve sunduğu teşvikler ile sermayeyi geliştirdiği de belirtilmektedir. Yerel yönetimlerin ve ulusal devletlerin sermayeye sunduğu bu olanaklar bir anlamda neoliberal küreselleşme süreci, kentlerinin olmazsa olmazı olarak ifade edilmektedir. Tüm bu değişimler kalkınmanın artık sanayileşmeden değil; yaratılacak neoliberal kentlerden sağlanacağını göstermektedir (Kaya Özçelik, 2013: 114-116).

Neoliberal kentlerin gelişimi ve kentler arası rekabetin yayılması ile kentler bu süreçte girişimci bir özellik kazanmaktadır. Bu girişimcilik ile kentler arasındaki rekabet başka bir boyuta taşınmaktadır. Harvey bu durumu şu cümlelerle özetlemektedir:

Basitçe ifade etmek gerekirse, 1960'lara özgü "idari" yaklaşım, 1970'ler ve 1980'lerde adım adım tanıtıcı ve girişimci hareket biçimlerine dönüştü. Özellikle son yıllarda, gelişmiş kapitalist dünyadan yükselen, ekonomik gelişmeye girişimci bir yaklaşım benimseyen şehirlerin pozitif fayda elde edeceğine ilişkin genel bir uzlaşma olduğu görülüyor (Harvey, 2015: 421).

Bu süreçteki neoliberal küreselleşen kentler, içerisinde yoksulluğu barındırdığı kadar zenginleşen katmanları da barındırmaktadır. Kentler artık toplumsal bölünmelerin, toplumsal dışlanmaların, kaybolan kamusal alanların, belli sınıflara sunulan imtiyazların ve fırsatların mekânı haline dönüşmektedir. Kentler içinde üretilen mega projeler ile yüklenici firmalar ve yatırım ortakları yüksek karlar elde edebilmektedir. Bunun yanında bu projeler sakinlerine belli bir statü ve kimlik kazandırmaktadır. Yaratılan bu ayrıcalık sonucunda kent sakinleri arasında ötekileşen başka bir grup ortaya çıkmaktadır. Zamanla bu ötekileşen gruplar arasında da farklı bilinçlilik düzeyleri oluşmakta ve kutuplaşma derinleşmektedir. Kent içindeki etnik, dinsel ve mezhepsel ayrımcılıklar mekânsal ayrışmayı da hızlandırmaktadır.

Bu kentsel ayrışmalar üst sınıfların güvenlik talepleri ile daha da meşru hale gelmektedir. Güvenlik arayışının bir nedeni olan kentsel yoksulluk ise aslında neoliberal küreselleşme sürecinde hızlanan kentteki enformel büyümeden kaynaklanmaktadır. Bu enformel büyüme yoksulluğu daha da derinleştirerek, kentteki güvenlik sorununu ciddi şekilde arttırmaktadır. Söz konusu durum *kentsel alanın askerileştirilmesi* kavramının da doğuşunu beraberinde getirmektedir (Kaya Özçelik, 2013: 117-119).

Graham, “Kuşatılan Şehirler: Yeni Askeri Kentçilik” adlı eserinde kentsel mekândaki günlük yaşamın gelişmiş teknoloji uygulamaları ile gözetleme ve denetlenmesinin yeni bir kentçilik anlayışı olan askeri kentçilik kavramını doğurduğu fikrindedir. 21. yüzyıl savaşları ve küreselleşen kentler, kentsel sivil toplumun yönetilmesini zorlaştırmaktadır. *Güvenlik*, kentler için artık öncelikli bir sorun haline gelmektedir. Tüm bu durumların sonucunda askeri fikirler gündelik şehir hayatının merkezine getirilmekte; kent yaşamını da askerileştirmektedir. Üstelik bu politikalar savaşın içindeki Ortadoğu kentlerinde uygulandığı kadar Batı ülkeleri kentlerinde de görülmektedir (Graham, 2013: 12-20).

Graham, yeni askeri kentçiliğin ekonomik ayağı olarak neoliberal kapitalizm merkezlerini ve güvenlik çözümlerinin sürüldüğü pazarları işaret etmektedir. Küresel güvenlik adı altında askeri ve teknolojik birçok kurumun önü açılmakta ve bu kurumlar şehirleri ve kaynakları sömüren birer aktör olarak tarih sahnesinde var olmaya başlamaktadır (Graham, 2013: 26-27).

21. yüzyılın önemli bir unsuru olarak savaş tehditleri kentlerin dışarısından olduğu kadar içerisinden de gelebilmektedir. Bahsi geçen bu askeri yöntemlerle saldırılara ve güvenlik güçlerini zorlayan, kentin içinde doğan ve büyüyen hareketlilik, direniş, protesto gibi eylemlere karşı önlemler alınmaktadır.

Bu fikirlerin temelindeki sorun kentlerin problem yaratan, sorunlu alanlar olarak görülmesi; bir başka deyişle kent karşıtı bir tutum sergilenmesidir (Graham, 2013: 20-21). Üstelik bu kent karşıtı durum sadece devlet aktörü tarafından değil; devlet-harici aktörler tarafından da kullanılmaktadır. Şehirde gerçekleşen birçok ayaklanmada, kentin teknik altyapısına yapılan saldırılar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kentin isyancıları, herhangi bir eylemde elektrik şebekeleri, petrol boru hatları, telefon sistemleri gibi kentsel altyapılara zarar vermeyi tercih etmektedir. Bu altyapısal savaş stratejisi dış politikalarda da bir silah haline dönüşmektedir. Bunun en yakın örneği Rusya'nın stratejik gücünü resmi askeri mevzilenmelerde değil; Avrupa şehirlerinin enerji teminini kesmekte kullanmasıdır (Graham, 2013: 28-29).

Kent karşıtı söylemlerin bir başka unsuru ise Le Corbusier'den günümüze kadar uzanan kentsel planlama modellerinden gelmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Le Corbusier, modern kent planında mahalle ve sokak kavramlarına kentin bir unsuru olarak önem vermemektedir. Yüksek katlı yapıların oluşturduğu bu model, aynı zamanda modern kent planının temellerini oluşturmaktadır.

Le Corbusier'in modern kent planından esinlenen günümüz kentsel yerleşmeler örneği olan güvenli siteler, bir anlamda kent karşıtı söylem üzerine kurulmaktadır. Kentin geri kalanını ötekileştiren bu söylem, kentten kaçışa özendirir. Kentten uzakta temiz hava, yeşil ve sessiz bir yerleşim alanı mottoları ile çıkan bu siteler oldukça ideolojik bir söylem üzerine oturmaktadır. Kenti güvenlik unsurlarından yoksun, kirli ve kalabalık bir alan olarak gösteren bu anlayış günümüzün en güçlü kent-karşıtı söylemlerinden birini oluşturmaktadır. Üst ve orta sınıfların kent merkezinden uzaklaşarak kaçtığı bu güvenli sitelerde oturanlara göre kent merkezi uzak durulması gereken alanlardan birini oluşturmaktadır (Alver, 2013: 116-117). “*Şehir balta girmemiş vahşi bir ormanı*

andırırcasına karışıktır; orta sınıfların gözünde şehir yabancılarla tehlikeli temasların olabildiği, kişinin sakıncalı insanlarla yan yana gelebildiği, kargaşa, sürekli mücadele ve düzensizliklerle dolu, çok kalabalık bir yerdir” (Alver, 2013: 117).

Le Corbusier’in modern kent planı da, bu planın günümüzdeki yansıması olan rezidans, yüksek katlı konutlar da, kentin fiziksel yapısına ve gündelik ritüellerine müdahale eden biçimlerdir. Bir kamusal alan olarak sokak kültürünün ölümü anlamına gelen bu yapılar içinde yürüme eylemi, artık gündelik hayatımızın parçası olmaktan uzak bir aktivite haline gelmektedir. Bu durumun sonuçları günümüz kentlerini fazlasıyla etki altına almakta ve kentsel fonksiyonları şekillendiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentin dışındaki geniş arazilerde, “hiçbir yerin ortasında” (daha kötüsü otoyol ağlarının ortasında) inşa edilmiş olan gökdelenimsi konut sitelerinde sözüm ona her şey düşünülmüştü; ama insanlar bomboş parklara gitmediler, ortak alanlara çıkıp sohbet etmediler, ıssız yollarda yürümediler; çocuklar zamanla ıssız gençlerin mesken tuttuğu top sahalarına gidip oynamaktan çekinir oldular ve bütün boş alanlar korku salan mekânlara dönüştü. Bu sitelerde oturmak hem kendi başına kötü bir deneyim haline geldi, hem de oturanların damgalanmasına neden oldu (Yılmaz, 2009: 156).

Lefebvre’ye göre Le Corbusier, sokak kavramını ve sokağın işlevlerini modern kent planında yok saymıştır. Lefebvre (2014: 22-23) bu işlevleri şu sözlerle ifade etmiştir:

Gerçekte sokak, Le Corbusier tarafından görmezden gelinen fonksiyonları da içermektedir: bilgilendirici fonksiyon, sembolik fonksiyon, oyun fonksiyonu. Orada oynar, orada öğreniriz. Kent yaşamının başka yerlerde sabit ve kendini yenileyen bir düzen içinde donup kalmış olan tüm unsurları sokaklarda özgürleşir ve sokaklardan

merkezlere doğru akar, bu unsurlar kendi barınaklarına doğru çekilirken birbirleriyle karşılaşırlar.

Sonuç olarak kent merkezinin boşalıp, zamanla çöküntü hale gelmesine yol açan bu kentsel yaşam anlayışı, kentteki kentsel/kamusal alanların da değişimine neden olmaktadır. Bahsi geçen bu güvenli siteler, rezidanslar ve yüksek katlı yapılar içinde mahalle ve sokak kültürlerinin kaybedildiği; gittikçe canlılığını yitiren kent merkezinde kentsel/kamusal alanların etkisini yitirdiği görülmektedir.

Neoliberal kentlerdeki mekânsal ve toplumsal tüm bu değişimlerin sonucunda kamusal alanlar aşınarak; toplumu aynılaştıran ve farklılıkları yok eden alanlar haline gelmektedir. Toplumdaki bu değişim kamusal alanlardaki dışlanmayı, ötekileştirmeyi de artırmaktadır. Kamusal alanın siyasal ve toplumsal rolleri günümüz kentlerinde geçerliliğini yitirmektedir. Günümüz kamusal alanları kendi içine dönük, belli kesimlere hitap eden bir yaşam biçiminden oluşmaktadır. Etnik veya sınıfsal aidiyetlere bölünen kamusal alanlar artık aktif bireylerin oluşturduğu özgür bir tartışma alanı olmaktan uzaklaşmaktadır. Kamusal alanların kentsel fonksiyonunun bu yönlü değişimi bir devlet politikası olarak da değerlendirilmektedir. Devletin kamusal alan yaratımından çok, özel mekân üretmeye odaklanması bu politikanın açık bir göstergesidir. Neoliberal politikaların ve küreselleşen kentlerin baskın olduğu günümüzde, kamusal alanlar artık özelleştirme politikalarının kontrolü altına girmektedir.(Firidin Özgür, 2017: 91-92). Bunun yanı sıra kamusal alanlar, neoliberal politikaların etkisi ile tüketim alanları haline de dönüşmektedir. Kentsel/kamusal alandaki her birey potansiyel müşteri olarak değerlendirilmekte; bu alanlardaki ticari faaliyetler canlandırılarak kentlerin rekabet gücü artırılmaya çalışılmaktadır.

Kamusal alanların dönüşümü ele alınırken kamusal alanlardaki eylemselliğin en yoğun yaşandığı yer olarak sokağın dönüşümü de incelenmesi gereken bir süreçtir. Günümüz

kentlerinin yaygın yapısal modeli olan yüksek katlı yapılar ve güvenli siteler sokağın bu alanlarda ölümüne neden olmaktadır. Bu tip yerleşkelerde sokak kültürü tamamıyla yok olmakta ve bireyselleşmenin önü açılmaktadır. Artık çocuklar sokaklar yerine, alışveriş merkezlerinde ve özel oyun alanlarında oynamakta böylece sokakların “tehlikeli” boyutlarından uzak kalabilmektedir (Alver, 2013: 56).

Jane Jacobs’a göre, kentsel mekânlarda suç işleme oranının azalması için insanların sokakları sıklıkla kullanması gerekmektedir. Kentlerde sokağın ortadan kalkması suç oranlarını artırmaktadır. Jacobs, yeni askeri kentçilik anlayışında yüksek katlı yapıların ve rezidansların yer aldığı modern kent planlarından farklı olarak, kentlerin güvenliğini, insanların sokaklarda var olmasına bağlamaktadır (Lefebvre, 2014: 23).

Kentin kamusal damarları olan sokaklar, kentsel yaşamın aktığı ve mekânsallaştığı yerler olarak tanımlanabilir. Sokakların böylesi bir ölümü bu yüzyılın kentlerinin toplumsallığını da cansızlaştıran bir süreçtir. İktidarların, egemen sınıfların toplumsal dinamikleri kontrol altında tutma isteği, insanları sokaklardan koparan süreçleri de hızlandırmıştır. İnsanların sokakta var olmasını sağlayan toplumsal ve siyasi dinamikler yok oldukça kent karşıtı söylemlerin de yükseldiği söylenebilir.

Günümüz kent planlarındaki, mahalle kültürünün ölümü ve kamusal alanların kullanıma elverişsiz mekânlar haline gelmesi, yaya hareketliliğini ve yürüme eylemlerini etkileyen unsurlardır. Kentlerdeki araç trafiğinin artması da bu hareketliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Caddeler araç trafiği ile dolarken, yayalar için yüksek plazalar ve alışveriş merkezleri uygun görülmektedir (Özer, 2014: 9-11). Bu durumun asıl nedeni ise iktidarın sokakları karşılaşma mekânı olma işlevinden uzaklaştırma isteğidir. Bu sayede sokaklar artık sadece geçişin gerçekleştiği mekânlar halini alır (Lefebvre, 2014: 24).

Neoliberal kent ekonomisi içinde yürüme eylemi aynı zamanda tüketim harcamaları ile göz önünde bulundurulmaktadır. Tüketici harcamalarının analiz edildiği bir çalışmaya göre, yürüyen insanlar, araçlarıyla yolculuk eden insanlara kıyasla daha fazla günlük harcama yapmaktadır (Özer, 2014: 12). Bu durum aslında sokakların tüketim kültürü ile organize edildiği bir yer olduğunun ispatıdır. Sokaktaki insanların yürüyüş hızı, vitrindeki ürünleri fark edebilme ve sergilenen ürünleri satın alma süresi, sokağın çağın gereklerine olan hizmeti ile ölçülmektedir. Yani kısacası neoliberal kentlerdeki sokakların verimliliği zaman-meta parametreleri ile belirlenmektedir (Lefebvre, 2014: 24).

Toplumsal yabancılaşmanın yoğun yaşandığı kentsel mekânlarda yürüme alanlarındaki insanlar birbirlerine yabancı kişiler haline gelmektedir. Yolda karşılaştıkları insanlar birbirlerini tanımayan, ortak bağlar kuramayan kişilerden oluşmaktadır. Bu durum yürüme alanlarının kamusal alan işlevinden uzaklaştığını göstermektedir. Aynı zamanda tüketim toplumu, insanları kent içindeki yürüme alanlarında aceleci bireyler haline getirmektedir. İnsanlar sürekli sokaklarda caddelerde bir yerlere yetişmeye çalışmakta, mekânı deneyimlemek fikrinden uzak hareket etmektedir. Neoliberal kentlerin böylesine değişimi, insanların tüketimini de beraberinde getirmektedir. Gros (2017: 155) tarafından bu durum şu sözlerle anlatılmaktadır: “*Sokaklar, bulvarlar tarafından tüketilir insan. Tabelalar ve vitrinler yalnızca meta değiş-tokuşunu ve dolaşımını güçlendirmek için vardır*”.

Lefebvre’de de sokak eleştirisi sokağın tüketim mekânı olması üzerine kurgulamaktadır. Lefebvre’nin (2014: 23) sokağa dair eleştirileri şu cümlelerle özetlenebilir: “*Sokak mı? Birer vitrin, mağazalar arasında birer geçit oldu. Provoke edici, iştah açıcı bir sergi malzemesi haline gelen ürün, insanları da birbiri için sergi malzemesi haline getirdi*”.

“*Sokak, zamanı çalışma zamanının ötesinde düzenler; kar ve verimlilik sistemine tabi hale getirir. Artık sokak, zorunlu çalışma, programlanmış boş zaman faaliyetleri ve tüketim*

yeri olan ev arasında zorunlu bir geçiş noktasından başka bir şey değildir” (Lefebvre, 2014: 25). Buradan da anlaşılacağı üzere sokak günümüz kentlerinde de gündelik hayatın mekânlarından biridir. Neoliberal kentlerin vazgeçilmezi olan tüketim kültürü artık gündelik hayat aktivitelerinden biri haline gelmektedir. Kentin içinde var olan alışveriş merkezleri, tiyatro, sanat merkezleri, kafeler, restoranlar giderek artmakta ve bu durum aslında bireysellik üzerinden tüketimi hızlandırmaktadır. Gündelik hayat biçimleri ve içeriği de bu yeni mekânsal ve toplumsal değişimlerden etkilenmektedir (Engincan, 2016: 245).

Gündelik hayatın bileşenleri olan çalışma zamanları, özel hayat ve boş vakit aktiviteleri günümüzde ayrı mekânlarda gerçekleşen ve birbiri ile ilişkili olmayan kavramlar haline gelmektedir. Günlük hayatın rutinleri olarak da tanımlanabilen bu aktivitelerin birbirlerinden bağımsız birer olgu haline gelmesi yabancılaşmayı da artıran bir durumdur. Ailevi ve özel yaşamın bir unsuru olarak ‘ev’in önemi artmaktadır. Artık boş vakit, ailevi ve özel yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Evler boş vakitlerin değerlendirildiği mekânlara dönüşmektedir. Küreselleşme ile birlikte değişen konut sunumu da bu süreci hızlandıran bir olgu olarak düşünülmektedir. Bunun dışında boş vakit değerlendirme ve kent içindeki eğlenme, dinlenme, oyalanma aktiviteleri yalnızca bu amaçla oluşturulan alanlarda gerçekleşmektedir. Bu etkinliklerin önemli olan tek niteliği rahatlatan ve sorumluluk doğurmayan faaliyetler olmasıdır (Engincan, 2016: 245-246).

Tüketim olgusunun artması sonucu, haz duygusuna ağırlık veren boş vakit tüketim biçimleri değişimler geçirerek artmıştır. Mekânların değişimiyle birlikte toplum, artık alışveriş mekânlarını sadece ihtiyaçlarını gidermek için değil, boş vakitlerini geçirmek için de tercih etmeye başlamıştır. Alışveriş merkezleri gitgide rekreasyon kavramı içerisinde kamusal alanların yerlerini almaya başlamıştır, kent içindeki kendi yerlerini perçinlemişlerdir (Gemici, 2007: 12).

Neoliberal kentlerdeki bu toplumsal ve mekânsal değişim kamusal alanların da işlevselliğini farklı yöne kaydırmış; bir anlamda kamusal alanların politik ve toplumsal yönünün törpülendiğı süreçleri getirmiştir. Kamusal alanlar neoliberal kentlerde her ne kadar *ölü alanlar* haline getirilmiş olsa da; kentsel/toplumsal hareketlerle bu alanlar tekrardan canlanmıştır. Bu süreçte kentlerdeki herhangi bir politik, toplumsal muhalefet ilk olarak kamusal alanlar da mekân tutmuş; kentin farklı noktalarından insanlar bu alanlarda toplanmıştır. Kamusal alanlarda yer eden bu tarz kentsel/toplumsal hareketler bir sonraki başlıkta ele alınmakta ve örneklerle ayrıntılı olarak incelenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAMUSAL ALANLARIN POLİTİKLEŞMESİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde kamusal alan, kentsel/kamusal alan olarak sokak, gündelik hayat ve yürüme eylemlerinin kuramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi incelenmiştir. Kamusal alanların, gündelik hayat içerisindeki yürüme eylemi ile bağı bu bölümlerde aktarılmaya çalışılmıştır. Çizilen bu çerçeve sayesinde de kamusal alanlarda gerçekleşen yürüme eyleminin politik bir duruşa dönüşüp dönüşmeyeceği sorusunun cevabı şekillenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde ise örnek olarak ele alınan kamusal alanların politikleşme süreçleri incelenmektedir. Bu politikleşme sürecinde bahsi geçen kamusal alanların yürüme eylemini barındıran mekânlar olması birer kriter olarak belirlenmektedir. Aynı zamanda söz konusu örnekler ile farklı toplumsal dinamikler altında gerçekleşen kamusal alanların politikleşme süreci incelenmektedir. Böylece farklı dönemlerde, farklı rollerdeki kamusal mekânlarda gerçekleşen bu tarihsel eylemlerin ortak yönleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu bölümde incelenen örnek kamusal alanlar Dünya ve Türkiye örnekleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Dünya'daki ve Türkiye'deki yürüyüşçülere açık, önemli kamusal alanların politik kimlikleri ve süreçleri incelenmektedir. Çalışma belirlenen Dünya örnekleri ile başlayıp Türkiye örnekleri ile devam etmektedir. Çalışma alanı olarak belirlenen Yüksel Caddesi ise son olarak ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

3.1. Dünya Örnekleri

Kentsel/kamusal alanlar, küreselleşmenin etkisi ile sadece sınıfların yer aldığı, zaman zaman mücadele alanlarına dönüşen yerler olmanın yanında; ekonomik süreçlerinde mekânı haline gelmektedir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 854). Bu durum kamusal alanların üzerindeki iktidar kontrolünü artırdığı gibi buraların kentsel sistem içindeki önemini de arttırmaktadır. Doğal olarak bu mekânlar içinde yer almak, bireyin kamusal alanda siyasal bir kimlik kazanmasına yol açmakta ve sınıfsal bir var oluşun yaratımı anlamına gelmektedir. Her ne kadar gündelik hayatın basit bir aktivitesi olarak görülen yürüme eylemi, aslında kamusal alanın toplumsallaşmasının ön koşulu haline gelmektedir. Bu toplumsallaşma mekânın politik organizasyonunu kurgulayan önemli bir unsurdur.

Mevcut bölümde ele alınan örneklerin ortak noktaları yaya bölgesi olmaları ve politikleşme süreçlerini farklı toplumsal dinamikler ile gerçekleştirmeleridir. Söz konusu örneklerdeki farklı politikleşme süreçleri, çalışmanın temeli olan “kamusal alanın politikleşmesi” varsayımına katkılar sağlamaktadır. Kentsel/kamusal alanlardan biri olarak sokak kavramının politik bir mekân şeklinde sınıf mücadelelerine tanık olduğu süreçlerden biri Paris Komünü’dür. Bu süreç, sınıfsal bir mücadele olmanın yanı sıra; mekân hâkimiyeti savaşının bir unsuru olarak sokak kavramının önemini göstermektedir. Ele alınan bir diğer örnek Arap Devriminin önemli mekânlarından biri haline gelen Mısır’ın Tahrir Meydanı’dır. Bu meydan, Arap Baharı sürecinde bir anlamda devrimin simgesi haline gelen politikleşmenin mekânı şekline bürünmektedir. Bölümde ele alınan son Dünya örneği ise neoliberal politikaların hâkim olduğu küreselleşen kentlerin sokak mücadelelerinden biri olan Wall Street işgalidir. Wall Street işgali, küreselleşen kentlerin, ekonomik süreçlerin mekânları haline gelmesine karşılık hâlâ ideolojik yapılar olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Çalışma ilk olarak Paris Komünü, ardından Tahrir Meydanı, en son olarak da Wall Street işgali incelemeleri ile devam etmektedir.

3.1.1. Sokak Hâkimiyetlerinin İlk Savaşı: Paris Komünü

1871 yılı Mart ayında başlayan Paris Komünü, o dönemin Fransa-Prusya savaşı sonucunda Fransa'nın bozguna uğraması üzerine patlak veren bir tarihsel deneyim olarak kayıtlara geçmiştir. Savaş sonrası ağırlaşan yaşam koşullarından etkilenen birçok işçi ve zanaatkâr, başkentin içinde ve Ulusal Muhafız taburlarında komiteler aracılığıyla örgütlenmeye başlamıştır. Bu halk komiteleri, yasal statüden yoksun; halkın taleplerini dile getirdikleri alanlardır. Hükümet ile komiteler arası karşıtlığın artması sonucu komiteler, Ulusal Muhafız Merkez Komitesi etrafında birleşmişlerdir. 17-18 Mart gecesi, hükümet birliklerinin, ulusal muhafızlara ait toprakların halkın eline geçmesini önlemek adına harekete geçmesi ile halk ayaklanma başlatmış ve 71 gün sürecek olan Paris Komünü'nün fitilini ateşlemiştir (Şakacı, 2009: 245-246).

17-18 Mart ile başlayan ayaklanma sonrası hükümet, ordusu ile beraber Versay'a kaçmış ve Paris'in yönetimi Merkez Komitesi'nin eline geçmiştir. Merkez Komitesi yeni bir hükümet olma niyetinde olmadığından 26 Mart'ta bir seçim sonucu yönetimi Komün Meclisi'ne devretmiştir. Komün Meclisi'nin ve halk komitelerinin Paris halkının içinde yer aldığı oluşumlar olması, komünün yalnızca siyasal bir rejim olmadığını; toplumsal bir var olma şekline dönüştüğünü de kanıtlar niteliktedir. Halkın gündelik hayatı ve yaşam koşulları artık Paris yönetiminin birebir içinde yer aldığı süreçlere dönüşmüştür. Siyasal etkinliklerle toplumsallığın bu derece birlikte yürütüldüğü bir deneyim olarak Paris Komünü tarihte önemli yer tutmaktadır (Şakacı, 2009: 248).

İlk işçi hükümeti olma deneyimi olan Paris Komünü süreci, işçi hareketlerinin de stratejik bir inşası haline gelmiştir. Toplumsal bir özyönetimin örneği olan bu süreçte eğitim, kadın, basın özgürlüğü, maliye gibi birçok konu Komün Meclisinde ele alınmış ve düzenlenmiştir. Komün aynı zamanda kilisenin dağıtılıp; mülksüzleştirilmesi kararı ile kilise iktidarına son vermiştir. Komünün yaptığı işlerden biri de sürekli ordunun kaldırılarak; halkın silahlandırılmasıdır. Mülkiyet üzerine aldığı tedbirlerde mevcut olmakla birlikte bu tedbirler sosyalist bir yönetim açısından yeterli görülmemiştir. Bunun en basit örneği olarak Ulusal Bankalara el koymaması öne sürülmüştür (Mısır, 2003: 115-116).

Resim 1. Paris Komünü'nde Bir Sokak Görünümü

Kaynak:<https://gazeteyolculuk.net/gogu-fethe-cikan-komunarlar-tarihe-isik-saciyor-paris-komunu-148-yasinda>, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Paris Komünü sürecindeki isyanın mekânsal boyuta da incelenmeye değer bir konudur. Fransa'nın söz konusu dönemde yaşadığı ekonomik ve toplumsal çöküntüler, ülkenin yapısında birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Paris ise Fransa'nın bu dönüşümü içinde odak noktası durumunda olup; kentsel yapı da bu yönde farklılaşmaya başlamıştır. Paris kent çevresinde yaygınlaşan banliyölerin yanı sıra Haussmann'ın şehircilik

hareketleri, kentte iki farklı mekânsal dokunun oluşmasına yol açmıştır. Kent merkezi yoksul kesimden arındırılarak, burjuva sınıfının mekânı olarak önemli ve köklü değişikliklerle güzelleşirken, kent çeperi yoksul mahalleler ile donatılmış ve bakımsız bırakılmıştır. Bu durum Paris halkının sadece ekonomik ayrışmalarla değil; mekânsal ayrışmalarla da birbirinden uzaklaştırıldığını göstermektedir. Böylesi bir ortamda ortaya çıkan Komün hareketi, Lefebvre’ye göre kent merkezinden kovulan işçilerin burjuvaların kontrolünde olan kent merkezini ele geçirme hareketi olarak tanımlanabilir (Hamamcı, 1981: 111-112). Bir diğer yandan kentin çeperlerindeki işçi mahallerinin merkeze açtığı karşı direniş aslında kentteki mekân hâkimiyeti mücadelesidir (Yağcı ve Dengiz, 2014: 89). Kentsel direnişin sokaklarda şekillendiği bu hareketle, kentin yoksul kesimleri mahalleleri dışına çıkıp; kentin kamusal alanlarında da var olabilmışlerdir. Kent merkezi artık toplumun farklı kesimlerinden kişilerin toplumsallaştığı bir alan haline gelmiştir (Güler, 2012: 58). Bu anlamda kentsel alanların kamusal alan olma nitelikleri bu dönemde tekrardan canlanmıştır. Mekân üzerinde hâkimiyetini pekiştiren işçi sınıfı aslında mekânın politikleşmesine, kamusal alanların tekrardan kazanılmasına ve yeni bir toplumsallaşmanın mücadelesine imza atmıştır. Lefebvre’nin deyiimi ile tüm bu süreçlerin mekânı olan sokak, sahip olduğu düzensizlik ile başka bir düzeni yaratmıştır (Erdal, 2013: 13).

Marx (2005: 60) “Fransa’da İç Savaş” kitabında Paris Komününün cumhuriyet açısından demokratik kurumlar sağladığını vurgulamaktadır. Mısır (2003: 116) da Paris Komünü’nü ele alırken Meclis tarafından alınan kararların demokratik nitelik taşıdığına işaret etmektedir. Demokratik niteliğin mevcut devlet aygıtının parçalanması ve halkın doğrudan yönetime katılmasıyla şekil aldığını vurgulamaktadır.

Bazı Marksistler, doğrudan demokrasiyi, tarihsel olarak Atina ile karikatürize etme eğilimi gösterirler. Hâlbuki sorun bütün yurttaşların agorada

toplanması değil, bütün kamusal işlerin yurttaş denetimine açılması ve temsil ilişkisinin emredici vekalet ve geri çağırma demokratik ilkeleri üzerinde yükselmesidir. Böylece Komün’de bütün yurttaşlar, kendi adlarına özgürce karar verme, kendileri için anlamlı seçenekler üretme, istemlerini, gereksinimlerini ve eylemlerini bu kararlar ve seçenekler doğrultusunda düzenleme olanağına ilk kez gerçekten kavuşmuştur (Mısır, 2003: 116).

Özetle proleter iktidar olarak Komün’ün getirdiği demokratik nitelikler Paris’in meydanlarında ve sokaklarında şekillenmiştir. Yeni bir toplumsal kurgu taşıyan ve içinde birçok demokratik öge taşıyan bu direniş tarihinde sokakta örgütlenen ve hayat bulan bir demokratikleşme hareketi olarak yer etmiştir. Habermas’ın kamusal alanları demokratikleşme alanı olarak tanımlamasıyla sıkı bağ içinde bulunan bu süreç, kamusal alanların politik ve demokratik bir ortam haline gelmesinin en eski örneklerinden birisi olmuştur.

3.1.2. Arap Baharının Direniş Meydanı: Tahrir Meydanı

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç aslen 2011 yılında başlayan, Arap dünyasının baskıcı ve otoriter yönetimlerine karşı halk direnişini özetleyen bir kavramdır. Arap Baharı, Arap coğrafyasının büyük çoğunluğunu etkileyen, toplumsal ve siyasal değişimler getiren bir süreçtir. Bu nedenle süreci sadece rejim değişiklikleri ile okumak yanlış olacaktır; sürecin derin bir toplumsal değişim de yarattığı yadsınamaz bir gerçektir (Çelik, 2015: 6-9).

17 Aralık 2010’da Tunus’ta Muhammed Bouzzazi’nin kendini yakması ile Arap isyanları patlak vermiştir. Bununla başlayan isyanlar 2011’de iyice büyümüş ve başka ülkelere sıçramıştır. Mısır’da 2011 yılının başlarında toplumun birçok kesimi Tahrir

Meydanı'na insanca yaşama ve yönetilme arzusu ile akın etmeye başlamıştır. Mübarek iktidarının düşüşü olan 11 Şubat 2011 tarihine kadar, Kahire, İskenderiye, İsmailiye, Süveys gibi kentlerin meydanları insanlarla dolup taşmıştır. Meydanları dolduran kalabalıkların ortak sloganı ise “Ekmek, Özgürlük, Adalet” şeklindedir. (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 21-22).

Tüm bu ayaklanma sürecinde Tahrir Meydanı, Mısır halkının protestolarının, eylemlerin merkezi haline gelmiş; yeni bir toplumsal dinamiğin doğuşunun mekânı olmuştur. Ancak Tahrir Meydanı'nın tarihsel önemi Arap Baharı'ndan çok daha öncelere dayanmaktadır. 1946'da İngiliz ordusunun Mısır ve Sudan'dan çekilmesini isteyen protestocuların eylemi, o zamanki adıyla İsmalia Meydanı şimdiki Tahrir Meydan'ında şiddetle bastırılmıştır. Nasır döneminde alanın adı Tahrir (Kurtuluş/Özgürlük) olarak resmen değiştirilmiştir. Bunun dışında Tahrir Meydanı 1972'deki öğrenci ayaklanmaları, 2001-2002'de İkinci İntifada'ya destek eylemleri, 2003'de ABD'nin Irak'ı işgali, 2005 ve 2006'da yoğunlaşan Hüsnü Mübarek yönetime karşı ayaklanmaların merkezi haline gelmiştir (Atacan, 2014: 57).

Resim 2. Mısır'da Arap Baharının Birinci Yıl Dönümü Kutlamaları (2012)

Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-baharini-yeniden-dusunmek>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

Tahrir Meydanı Arap Baharı sürecinde toplumun farklı sınıflarından, etnik gruplarından ve inançlarından kişilerin bir araya geldiği, toplumsallaştığı bir alan olmuştur. Halkı kendi taleplerini dile getirdikleri bir mekân haline dönüşen Tahrir Meydanı, eylemlerin son günlerine kadar kalabalık kalmıştır. Mübarek iktidarının devrilişinden iki gün sonra ordu tarafından yapılan darbe, direnişi daha da alevlendirmiştir. Ordunun müdahaleleri ile kent merkezindeki kitle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu müdahalelerden biri de 19 Kasım'da kentin içindeki direniş çadırlarına yapılan saldırılar olmuştur. Bunun üzerine Tahrir Meydanı göstericiler tarafından tekrar işgal edilmiş; ordu ile direnişçiler arasında çatışmalar başlamıştır. Kent merkezindeki çatışmaların kontrol altına alınması amacıyla meydana açılan yollar üzerinde taş duvarlar örülmeye başlanmıştır. Meydana giriş çıkışı engellemeye çalışan bu duvarlar ile birlikte ordunun göstericilere uyguladığı şiddet de artmıştır. Yollar üzerindeki duvarlar sadece direniş hareketini değil; insanların gündelik hayatlarını da zorlaştıran bir unsur haline gelmiştir. Bu bölgede oturan insanlar artık

sokaklardaki yürüyüşlerden kaçınır hale gelmiş; sokaklar üzerindeki duvarlarla yaşamaya alışmaya başlamışlardır. Duvarlar artık sadece ordunun kontrol sağlama maksadı ile ördüğü engeller olmanın yanı sıra direnişin de bir sembolü haline gelmiştir (Atacan, 2014: 57-60).

Resim 3. Mısır'daki Yusuf al-Gundi Caddesi (2012)

Kaynak: Atacan, 2014: 59.

Arap Baharının, Mısır'ın Tahrir Meydanı üzerinden başlayan ve onunla bütünleşen bir süreç haline gelmesi direnişçilerin de iktidarların da mekân üzerindeki ısrarını beraberinde getirmiştir. Darbe ile gelen ordunun yaptığı ilk işlerden birinin meydanı kontrol altına alma isteği ile duvarlar örmesi, bunun en basit örneğidir. Bir süre sonra kent merkezindeki bu duvarlar direnişçileri yıldırma amacıyla yapılırsa da isyanın başka kamusal alanlara sıçramasına neden olan objeler haline dönüşmüştür.

3.1.3. Neoliberal Kentlerde Sokak Hâkimiyeti: Wall Street İşgali

Neoliberal politikalar etkisi ile kentlerdeki eşitsizlik ve yoksullaşma giderek derinleşmiştir. Kentsel alanların rant anlayışı ile ele alınması, sınıfsal ayrımların derinleşmesi toplumsal huzursuzluğu da beraberinde getirmiştir. Kentler içindeki bu huzursuz ortam toplumsal muhalefetin doğmasına ve sonucunda toplumsal hareketlerin artmasına neden olmuştur. Bu toplumsal hareketlerden biri olan 2011 yılında ABD’deki Wall Street işgali de neoliberalizm karşıtı bir söylemle patlak vermiştir. Kanada merkezli bir bağımsız medya kuruluşunun faaliyetleri ile başlayan bu süreç, Wall Street’i İşgal Et başlıklı bir internet sitesi kurulması ile yayılmaya başlamıştır. İnternet üzerinden büyüyen muhalif tutum 2011 yılının sonlarına doğru sosyal medya aracılığı ile “Biz %99’uz” sloganı ile dile getirilmiş ve %1’lik kesime karşı tepkiler kamuoyunda yayılmaya başlamıştır (Güler, 2015: 350).

Protesto eylemleri ilk olarak Manhattan’daki Zuccotti Parkı’nda kamp çadırların kurulması ile başlamıştır. Eylemciler bu park içinde 2 ay boyunca konaklamışlardır. Bu süre boyunca alandaki eylemciler, kendilerinin kurguladıkları bir düzenle parktaki hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu durum, yeni sosyal değerlere ve düzene duyulan ihtiyacın göstergesi olarak da görülebilir (Hammond, 2015: 288-289). Bu hareket bu anlamda, sadece neoliberal mali düzene değil; topyekûn neoliberal ekonomik ve sosyal düzene dair bir başkaldırı olarak düşünülmelidir.

Temel olarak finans kuruluşları ve bankalarca içinde bulunulan krizin faturasının vatandaşlardan çıkarılmasını protesto eden bu hareket, daha sonra İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesine yayılmıştır. Kriz ile birlikte ABD’deki yoksulluğun iyice derinleştiğini, tasarruf politikaları ile vatandaşların zor duruma düştüğünü vurgulayan bu hareket aslında finansal sistemin geliri daha adil bir paylaşımını istemektedir. Bu

söylemler hareketin küreselleşen dünyadaki neoliberal politikalara karşı bir duruşu simgelediğini göstermektedir (Güler, 2015: 351-352).

Resim 4. Wall Street İşgali

Kaynak: <http://kisiselmedya.com/wallstreetisgalet/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Protestocular taleplerini dile getirirken kentin çeşitli alanlarını işgal etme yöntemini kullanmışlardır. Şehrin açık alanlarında, borsa binalarının önünde, meydanlarda oturma ve çadır kurma eylemleri yaparak bir anlamda internet üzerinden büyüyen süreci mekâna taşımışlardır. Mekânları işgal ederek sözlerini, taleplerini dile getiren işgalciler ilk eylemlerine Wall Street'te başlamışlardır. Sonrasında ülkenin birçok kentine yayılan bu hareket ülke sınırlarını da aşmış; başka ülkeleri de etkilemiştir. Avrupa'da tetiklediği hareketlerden biri de "Democracy Real Ya" (Gerçek Demokrasi Şimdi) sloganı ile yükselen İspanya'daki 15 Mayıs hareketidir. Bu hareket, İspanya'daki krizin demokratik değerlere zarar verdiği düşüncesi üzerine bir kamuoyu oluşturmuştur (Yıldırım, 2012: 237-239).

Sistemin temel değerlerine karşı çıkan protestocuların talep ettikleri reformları eşitlikçi, demokratik bir toplum, kamusal olanın yeniden tanımlanması, siyasal bağımsızlık, kapsayıcılık çerçevesinde toplanmak mümkündür. Bu anlamda protestocular, kendi geleceklerini planlamak ve kendi hayatlarına bu anlamda sahip çıkma arzusundadır. *“Kamusal olanın, sadece devlet kurumları dışında kalan şeyler değil, yaşam alanına giren ve herkesin üzerinde söz sahibi olabileceği bir biçimde kurulmasını öngören hareketin, sokaklar ve parklar gibi herkesin olan alanları işgal etmesi bu açıdan anlamlıdır”* (Yıldırım, 2012: 241). Kentin parkları, meydanları ülkenin siyasal ve mekânsal olarak dışlanan insanları için haklarını dile getirme, toplumsallaşma amacı ile kullanıldıkları alanlar haline gelmiştir. Bu alanlardaki polis müdahalesinin ardından ev işgalleri başlamış bir anlamda mülkiyet düşüncesine karşı savaş da şiddetlenmiştir. Eylemlerin farklı alanlara kayması ve sürekli yer değiştirmesi de eylemin merkezleştirilerek kente yayılmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2012: 241). Castells (2012) bu süreçteki örgütlenme ağının özellikle iktidarın kontrolünden uzakta olan internet ortamında yaratıldığına da ayrı dikkat çekmektedir. Özerk bir alan olan sosyal medya üzerinden kurulan bu örgütlenme, kitleleri alanlara çekme sürecinde kritik rol oynamıştır.

Wall Street hareketi Arap Baharındaki Tahrir Meydanı örneğinden farklı olarak belli bir mekânla bütünleşen bir direniş değildir. Eylemlerin Wall Street üzerinden başlayıp; kentin çeşitli alanlarına sıçraması, direnişin dağınık bir mekânsallaşma süreci izlediğini göstermektedir. Ancak Wall Street ve sonrasında Avrupa’da patlak veren eylemler küreselleşen kentlerdeki demokrasi arayışlarına bir örnek oluşturması bakımından tarihte önemli bir yer tutmaktadır. Sokak hareketleri olarak Wall Street işgali ve Paris komünü süreci karşılaştırıldığında -her ne kadar Paris Komünü’nün tarihsel koşullarından dolayı farklı

değerlendirilmesi gerekse de- her iki harekette de “gerçek bir demokrasi” hayali kuran kitlelerin ortak eylem alanları olarak sokakları seçmesi önemli bir ayrıntıdır.

3.2. Türkiye Örneği: Kentsel Mekân Olarak Meydandan Fazlası Olan Taksim

Meydanı

Türkiye’de özellikle akademik alandaki tartışmalarda kamusal alan kavramının özgürlükler, yurttaşlık, sivil toplum, kimlik, iletişim gibi kavramlarla ele alındığı görülmektedir. Bu anlamda kamusal alan, toplumdaki karşıtlıkların birbirine teması üzerinden değerlendirilmektedir. Bu nedenle Türkiye’deki kamusal alan tartışmalarının Habermas kaynaklı görüşler ile temellendiği düşünülmektedir (Demir ve Sesli, 2007: 285-286). Türkiye’deki iktidarların kamusal alanı tanımlama biçimi “devlete ait olanı” düzenlemek şeklinde oluşturulmuştur. Özellikle 2002 yılındaki türban tartışmaları ile gündeme gelen devlet-kamu-kamusal alan kavramları dönemin siyasi platformlarında çokça dile getirilmiştir (Yıldırım, 2015).

Dönemin YÖK Başkanı Erdoğan Teziç kamusal alanı otoriter bir hegemonya alanı olarak görmüş ve “kavramın işlevsel olduğunu,” vurgulamıştır. Teziç kamusal alanın işlevselliğini şu cümlelerle tanımlamaktadır; “Örneğin, biz şu anda parktayız. Siz, benim yanımda tesettürlüsünüz ve yürüyoruz. Park gibi özel bir alanda ilerliyoruz. Bir olay var ve polis kimlik kontrolü yapıyor. Bizi de durdurdu, kimlik görmek istedi. Siz çıkardınız kimliğinizi ancak kolluk kuvveti, ‘Sizi, üstünüzdeki giysi nedeniyle tanımakta güçlük çekiyorum,’ dedi. Orada birden bire kamusal alan oluşmaya başlar. Onun için işlevseldir (Yıldırım, 2015).

İktidar erklerinin düşüncelerinin somutlaştığı önemli alanlardan biri de 1982 Anayasasıdır. Düşünce özgürlüğünün görece baskılandığı 1982 Anayasası ile iktidar, kamusal alanı arındırmaya ve apolitikleştirmeye çalışmaktadır. Kamusal alanlar devlet kontrollündeki anti-politik alanlar haline gelmektedir. Buna rağmen gelişen iletişim ağları ve sosyal medya, küreselleşen dünyadaki kentsel toplumsal hareketlerin yayılmasına ve çoğalmasına neden olmaktadır. Artık dünyanın herhangi bir yerinde patlak veren bir direniş, hızlı iletişim ağları sayesinde dünyanın başka bir ucundaki harekete anında yön verebilmektedir. Tüm bu gelişmeler içinde kamusal alanın politik inşası da hayat bulmaktadır. Özellikle direnişlerin mekânları haline gelen kamusal alanlar tarihsel olarak da temsiliyetler barındıran yerlerdir. Bu anlamda Gezi Parkı eylemlerinin Taksim Meydanı'nda büyümesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir (Yıldırım, 2015).

Özetle, Türkiye'deki iktidar erklerinin kamusal alan kavramına dair yaptığı müdahaleler, bu alanların demokratik, politik, eleştirel olma niteliklerini kaybettirme gayesi taşımaktadır. Ancak küreselleşme ile gelişen iletişim ağları, eylemlerin ve direnişlerin ciddi bir hızla dünyaya yayılmasına yol açmakta ve dolayısıyla kamusal alanları tekrardan politikleştirmektedir. Gittikçe artan bu direnişler Türkiye'de de ciddi boyutlara ulaşmakta ve kitleselleşmektedir. Bunlara ev sahipliği yapan önemli kamusal alanlardan biri de Cumhuriyet döneminin en önemli direnişlerine tanıklık eden Taksim Meydanı'dır. Bu alan, yaya bölgesi olma niteliği ile birlikte ele alınmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllardaki Batılama hareketleri, bir anlamda Taksim Meydanı'nın kamusallığını yaratan süreç olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde, önemli Fransız şehircilerinden biri Henri Prost modern İstanbul'u inşa etme görevini üstlenmiştir. İstanbul'un cumhuriyet değerleri ile yeni baştan biçimlenmesi sürecinde yapılan ilk icraatlardan biri de Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı'nın yapılması olmuştur. Anıtın

yapılmasının ardından Taksim ve çevresinin de düzenlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Osmanlı döneminin Batılaşma hareketleri ile inşa edilen Topçu Kışlası'nın yıkılarak yerine Gezi Parkı yapılması da Taksim'in kamusal alana dönüşünü hızlandıran bir unsurdur. (Toprak, 2017: 62-64).

1980 sonrası neoliberal politikaların etkisi ile kamusal/özel alan kavramlarının dönüşümü hızlanmıştır. Prost dönemindeki kamusal alanın kentliye sunulması anlayışı terk edilmiş; İstanbul'un kentsel/kamusal alanları sermayeye ve turizm politikalarına hizmet etmeye başlamıştır. Birçok kamusal alanın özelleştirilip otel yapılması da değişen kamusal alan anlayışının ilk faaliyetleri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Taksim ve çevresindeki birçok kamusal alanın turizme hizmet amaçlı mekânlar haline dönüşmesi bölgenin kentli aitliğine oldukça zarar vermiştir. Bu süreçte Taksim ve çevresindeki kamusal alanlardan sadece Gezi Parkı, kamusal alan olma niteliğini koruyabilmiştir (Göğüş, 2014: 75-76).

Bu tahribin nedenleri elbette ki sadece küreselleşmenin ve neoliberal politikaların kente etkisi ile sınırlanamaz. İşçi ve öğrenci eylemlerinin de merkezi haline gelen Taksim Meydanı kamusal mekândan daha fazlası durumuna gelmiş ve kentin simgesel direniş mekânı olmuştur. Direnişler devletin kontrolünden çıkan durumlara vardığında; mekânın değişim ve dönüşüm süreci de hızlanmıştır. Meydana ilişkin son yıllarda yapılmak istenen en köklü devlet müdahalesi, AKP hükümetinin 2011 yılında açıkladığı Topçu Kışlası Rekonstrüksiyon Projesidir. “Çılgın Projeler” adı altında programlanan yayalaştırma projesi bir nevi meydanın fiziksel ve simgesel değerlerini de dönüştürme projesidir. 2013 yılında proje doğrultusunda Gezi Parkı'nda bir ağacın sökülmesi ile ülkedeki muhalif birçok kesim proje karşıtı gösteriler ile meydanları, sokakları doldurmuştur. Bu gösteriler sonrasında hükümet karşıtı toplumsal bir ayaklanmaya dönüşmüştür (Göğüş, 2014: 78-81).

Gezi eylemlerinin en şiddetli süreci 31 Mayıs-15 Haziran tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Söz konusu eylemler, 28 Mayıs günü Gezi Parkı içindeki nöbet tutan protestoculara polisin müdahalesi ile iyice alevlenmiştir. Nöbetlere olan katılım bu olay üzerine artmaya başlamış; sosyal medyanın da etkin kullanımı ile süreç tüm ülkenin takip ettiği bir olay durumuna gelmiştir. Nöbetlere ve gün içindeki eylemlere olan katılım artması Gezi Parkı içindeki çalışmaların da durmasına neden olmuştur. Bu süreçte muhalif partilerden isimlerin protestocular arasında yer alması da olayların politik bir hal almasını hızlandırmıştır. Birçok sanatçı, akademisyen ve meslek odasının katılımı ile Park içindeki eylemlere ve nöbetlere destek de artmıştır. 31 Mayıs günü, eylemlere karşı polis müdahalesi sertleşmiş; Taksim Meydanı da dâhil olmak üzere alan eylemcilerden boşaltılmak istenmiştir. Yapılan müdahaleden zarar gören eylemcilerin fotoğrafları ve uygulanan şiddetin boyutu sosyal medya üzerinden yayılmış ve ülke gündeminde Gezi Parkı eylemleri ilk sıraya yerleşmiştir. 31 Mayıs sonrası Gezi eylemleri İstanbul sınırlarından taşmış; birçok kentin meydanlarında, sokaklarında yapılan destek eylemleri ile büyüyerek devam etmiştir. Olaylar sırasında yaşanan şiddete karşılık halkın bir kesimi eylemcilere evlerini açmış; yaralanan kişiler gönüllü sağlıkçılar tarafından tedavi edilmiştir. Ulusal bir konu haline gelen eylemler daha sonra uluslararası gündemi de meşgul eden bir hal almıştır. Dönemin hükümet sözcüleri tarafından yapılan sert açıklamalar da eylemlerin iktidar karşıtı bir yönelim almasına neden olmuştur. Yapılan eylemler sırasında birçok kişi hayatını kaybetmiş; bunun yanı sıra gaz bombaları, plastik mermiler ve tazyikli suyun etkisi ile eylemcilerin bir kesimi de yaralanmıştır. Taksim Dayanışması ve hükümet arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda Gezi Parkı'nın yargı sürecinde park olarak kalacağı açıklamaları yapılmıştır. 15 Haziran'da eylemcilerin Gezi Parkı'ndan polis müdahalesi ile çıkarılması ile eylemlerin etkisi de azalmaya başlamıştır (Advan, 2015; 177-189).

Gezi eylemlerinde görüldüğü üzere kamusal alan, modern kapitalizmin ve iktidarın birebir müdahale alanı olarak görülmektedir. İktidara muhalefet olan her kesim de Taksim’de olduğu gibi kamusal alanların dışına atılarak ötekileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle iktidarın varlığını sağlamlaştırma için kullandığı araçlardan birinin de kamusal alan müdahalesi olduğu dile getirilmektedir. Böylece iktidarın sadece toplum üzerindeki hâkimiyeti artmış olmakla kalmayıp; aynı zamanda mekânlar üzerindeki simgesel otoritesini de sağlamış olmaktadır. Bu anlamda iktidar savaşının bir başka boyutunun da kamusal alanlar üzerinde yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Aygün Öztürk, 2009: 22).

19. yüzyıldan itibaren iktidarın toplumu şekillendirmek adına kullandığı mekânsal araçlar, kapitalizmin modern dünyayı şekillendirme biçimleri ile örtüşmektedir. Birbirini tanımayan insan yığınının kamusal alan içinde yer alması tercih edilmez bir durum olurken; aile bu noktada bir kaçış alanı haline gelmektedir. Artık kamusal alan toplumsal ilişkilerin bir alanı değil; uzak durulması gereken, güvenlikten yoksun bir kentsel artık haline dönüşmektedir. Benlik sorunlarının hızla önem kazandığı günümüz insanı için, toplumsallaşma yani bir anlamda kamusal alanda var olma gereksiz görülmektedir (Aygün Öztürk, 2009: 22). Gezi eylemleri tam da böylesine bir ortamın içinden çıkmakta ve insanları kamusal alana çeken bir nedeni simgelemektedir. Toplumdaki iktidar savaşının alanı olarak bir yürüyüş ve yaya bölgesi olan Taksim’in seçilmesi tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. Taksim Meydanı’nın bu politik yönü ele alınırken bir kentsel yürüyüş alanı olması ve alanın diğer kentsel faktörleri beraberinde incelenmelidir.

İstanbul’un önemli merkezlerinden biri olan Taksim Meydanı’nın önemi dile getirilirken elbette ki İstiklal Caddesi’nin de altını çizmek gerekmektedir. İstiklal Caddesi ile Taksim Meydanı birbirini besleyen ve etkileyen kentsel alanlar durumundadır. İstiklal Caddesi’nin yaya hareketliği Taksim Meydanı’nın işlevselliğini etkileyen başlıca

unsurlardandır (Toprak, 2017: 61). Taksim Meydanı-Beyoğlu hattı aynı zamanda, İstanbul'un kültür sanat aksını oluşturan önemli alanlardan biridir. Bu özelliği ile farklı gruptan birçok kentliyi bu bölgeye çekmekte; meydan çevresinde çeşitli kurum ve sosyal aktivite olanağının bulunması da meydanın kullanıcı profilinin çeşitlenmesine neden olmaktadır. Taksim Meydanı, farklı gelir, köken ve etnik gruptan herkesin yolunun bir türlü düştüğü kentsel mekân haline gelmektedir. Ulaşılabilirlik açısından da elverişli olan Taksim Meydanı, birçok toplu taşıma aracının entegre kullanımının sağlandığı bir durak işlevindedir (Aygün Öztürk, 2009: 39-45).

Özetle, Taksim Meydanı, Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul'un modernleşme, Batılılaşma aşamalarında kamusal alan olma niteliğini kazanmıştır. Modern mimari dokunuşlarıyla İstanbul'un merkezinde demokratik ve çağdaş bir kentsel alan olma özelliği edinmiştir. Cumhuriyet dönemi tarihsel sürecinde de ülkenin politik nabzını tutan, muhalif gösterilerin ve eylemlerin gerçekleştiği önemli alanlardan biri olmuştur. Bu özelliği ile iktidarın gözünün çevrildiği, kontrol altında tutmak istediği alanlardan bir haline gelmiştir. Birçok iktidar döneminde yapılan mekânsal, fiziksel değişiklikler ile Taksim Meydanı'nın simgesel ve toplumsal anlamının kaybedilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçlerin en başında Taksim Meydanı içinde bulunan Gezi Parkı'nın plan değişikliği ile kaldırılması kararı gelmektedir. Bu kararın alınması ile başlayan eylemler iktidara karşı muhalif bir şekle bürünerek; ülkenin tümüne yayılmıştır. Gezi eylemleri sürecinde de görüldüğü üzere Taksim Meydanı politik kimliği olması nedeniyle eylemlerin kalbi olma niteliğini her dönemde koruyabilmiş ve bir kamusal alan olarak toplumsallaşmanın gereklerini yerine getiren kentsel bir fenomen olarak nitelendirilmiştir. Hâlbuki günümüz neoliberal kentler içindeki kamusal alanlarda, asıl olması gereken toplumsallık ile politik ve eleştirel mekânlar olma nitelikleri kaybedilmiştir. Ancak Taksim Meydanı böylesine bir süreç içerisinde toplumsallaşmanın en

önemli dönemlerinden biri olan Gezi Eylemlerine ev sahipliği yapmış; tarihsel önemi bir kez daha ortaya koyulmuştur. Taksim Meydanı'nın yürüyüşçülere açık olması, İstanbul'un en önemli yaya bölgelerinden biri olan İstiklal Caddesi'ne bağlanması, ulaşım aksları üzerinde önemli bir durak olması ve kentin farklı gruplarından insanları içinde var edebilmesi özellikleri ile önemini her zaman koruyabildiği söylenebilir.

3.3. Çalışma Alanı: Ankara'nın Direniş Sokağı Olarak Yüksel Caddesi

Ankara'nın planlanmış kent merkezi olan Kızılay, 1970 itibari ile nüfus ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamış; bu nedenle içinde Yüksel Caddesi de dâhil olmak üzere birçok yeni proje tasarlanmaya başlanmıştır. Bu yeni projeler ile artan trafik problemleri de çözülmeye çalışılmış; sonucunda da kent merkezinde topyekûn bir değişim yaşanmıştır. Yüksel Caddesi de kent merkezinde önemli değişimler yaşayan yaya bölgelerinden biri haline gelmiştir (Akış, 2001; 16).

Resim 5. Yüksel Caddesi Konumu

Yüksel Caddesi farklı sosyal gruplardan birçok yürüyüşçüyü içinde barındıran ve kent yaşamının gündelik pratiklerinin gözlemlenebileceği kendine özgü alanlardan biridir. Kentin içindeki muhalif birçok kesimin protesto eylemlerinin de gerçekleştiği bu alan, zamanla polis kontrol merkezlerinden biri haline gelse de, barındırdığı insanlar için hâlâ gündelik hayatın bir parçası olmaya devam etmektedir. Caddenin ciddi bir bölümünün bariyerlerle kapatılıp polis kontrol merkezi haline gelmesi, her ne kadar bölgenin politik duruşunu kırmaya yönelik bir süreç olsa da, Yüksel Caddesi'nin gündelik hayatın parçası olmaya devam etmesi politik bir alan olmaya devam edeceğinin en büyük göstergesidir. Bunun başlıca sebebi gündelik hayat pratiklerinin niteliği gereği politik birçok unsuru içinde barındırması ve her gün tekrarlayarak bu pratikleri var etmesidir.

Yüksel Caddesi'nin tarihsel gelişimi ve günümüz durumu incelendiğinde, bu bölgenin mevcut çalışma açısından politik bir kamusal alan olma niteliği taşıdığı görülmektedir. Yüksel Caddesi'nin aynı zamanda bir yaya bölgesi olması ve bu durumun politik duruşu ne derece etkilediği mevcut tez açısından incelemeye değer bir başka konudur. Bu nedenlerle Yüksel Caddesi'nin tarihsel gelişim süreci ve günümüz değerlendirmeleri, yürüme eyleminin gerçekleştiği bir cadde olması ve politik bir kamusal alan olma nitelikleri birlikte değerlendirilmektedir.

3.3.1. Yüksel Caddesi'nin Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'deki kentsel gelişimin planlı şekilde dönüşüme uğradığı ilk yerlerden biri başkent Ankara olmuştur. Cumhuriyet değerlerinin yansıtılmaya çalışıldığı başkent, Türkiye'deki kentleşme politikalarının ilk örneklerini de barındırmıştır. Cumhuriyet dönemi ilk modern kent planının Ankara kentine uygulanmasının yanı sıra, gecekondular, yerleşkeleri, arsa spekülasyonları, kamu konutları gibi Türkiye

kentleşmesinde de yaygın olan kentsel gelişmeler ilk defa burada gözlemlenmiştir (Keleş ve Duru, 2008: 27).

Yüksel Caddesi ise Ankara'nın başkent olarak ilanından itibaren kent planlarında önemli kentsel mekânlardan biri olarak yer almıştır. 1930'lardan itibaren Ankara kent planında yer alan Yüksel Caddesi, başkentten değişen kentsel politikalarıyla kendi de işlevsel ve mekânsal birçok dönüşüm yaşamıştır. Bu nedenle mevcut başlık altında verilen dönemlerde Ankara ve hatta Türkiye'deki etkin kentsel politikaların Yüksel Caddesi'nde de paralel şekilde ilerlediği söylenebilir. Çalışmanın "Yüksel Caddesi'nin Tarihsel Gelişimi" başlığı altında da Ankara kentsel gelişim süreci ile kent merkezindeki önemli yaya bölgelerinden biri olan Yüksel Caddesi kentsel mekânsal değişimleri birlikte değerlendirilmektedir.

Çalışmanın "Yüksel Caddesi'nin Tarihsel Gelişimi" başlığı altında Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yüksel Caddesi (1920-1950), çok partili dönemde yaşanan mekânsal dönüşüm (1950-1980), Yüksel Caddesi'nin neoliberal dönüşümü (1980 sonrası), Yüksel Caddesi'nin sosyal ve kültürel gelişim dönemi (1990'lı yıllar) ve son olarak Yüksel Caddesi'nin günümüz durumu (2000'li yıllar) değerlendirilmektedir.

3.3.1.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yüksel Caddesi (1920-1950)

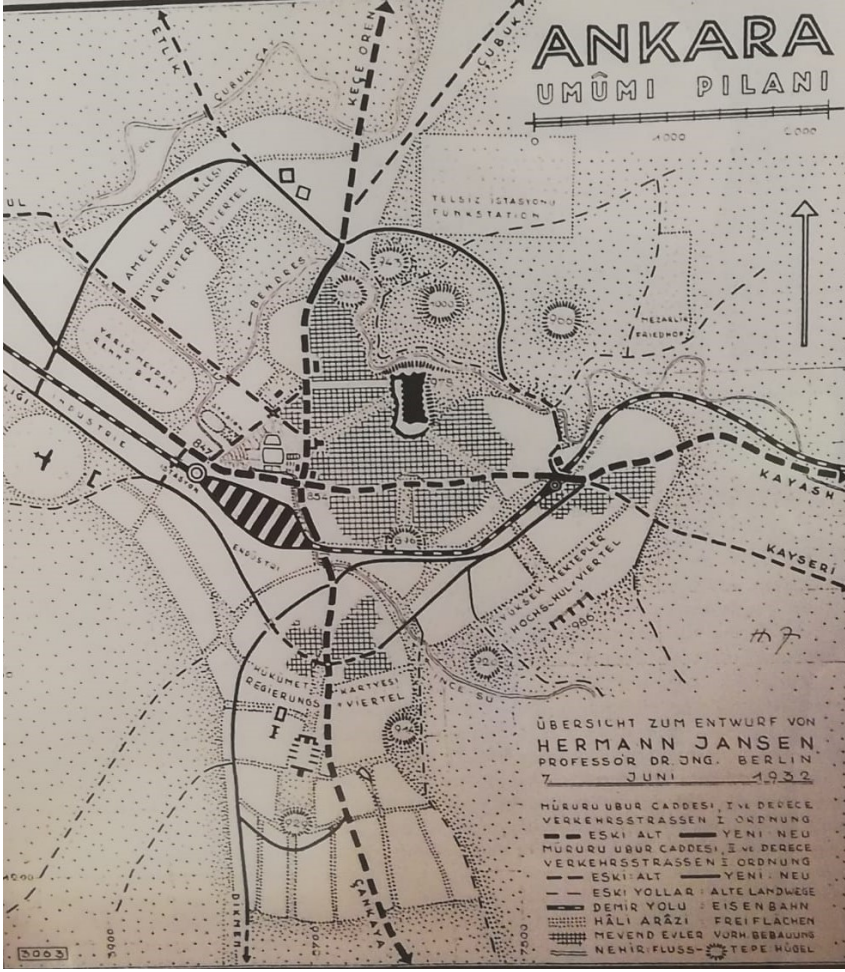
Ankara'nın 1923'te başkent ilan edilmesinin ardından Ankara'nın kentleşme sürecine devlet müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. İlk yapılan işlerden biri de İstanbul örneğine benzer bir şehremini belediyesi kuruluşuna dair yasal düzenlemelerdir. Yapılan düzenlemelerde Ankara'ya özgü yürütülen politikalar da mevcut olmuştur. Bunlardan biri de özel mülkiyet sorununun Ankara'da İstanbul'dan farklı olarak çözülmeye çalışılmasıdır. İstanbul'da yerel

yönetim seçmenleri emlak vergisi veren kişilerden oluşmaktayken; Ankara’da yeni gelen bürokrasi, seçmenliği emlak sahiplerine bırakmak istememiş; dolayısıyla bu koşul uygulanmamıştır (Çınar, 2004: 203-204). Kente ilişkin kararların çağdaş ilkelerle, yönetici kesim tarafından alınması, aslında Ankara kent planının da diğer kentsel gelişmelerden farklı olacağının belli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Ankara’da kurulan belediye kısa bir süre içerisinde Türkiye’deki diğer kentsel gelişmelere de öncülük yapacak birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Başkent modern bir kent haline getirilirken, yeni rejimin simgesel mekânını oluşturma amacıyla tasarlanmak istenmiştir. Bu doğrultuda ülkenin kaynakları ciddi bir şekilde başkente aktarılmıştır; bir anlamda yeni bir yönetim merkezi kurgulanması uğruna önemli kaynaklar kullanılmıştır (Keleş ve Duru, 2008: 29).

Ankara’nın bu dönem kentsel gelişimine yön veren iki gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan biri 1924’te gerçekleşen ve örneğinin sadece Ankara’da görüldüğü büyük kamulaştırmadır. Bu kamulaştırma ile yönetim, modern başkent planlamasına dair büyük bir külfetten kurtulmuştur (Keleş ve Duru, 2008: 30). Diğer bir önemli gelişme ise 1927’de Ankara İmar Planı yarışmasını Jansen Planı’nın kazanması ve sonrasında başkentin kentsel gelişimine yön veren ilk plan olarak uygulanmasıdır (Yavuz, 1981: 26).

Resim 6. Jansen Tarafından Çizilmiş Ankara İmar Planı (1927)

Kaynak: Anıtkabir Komutanlığı

Yüksel Caddesi, 1929'da uygulamaya konan Jansen Planı'nda kentin önemli merkezlerinden biri olan Kızılay çevresinde yer almıştır. Bu nedenle de Yüksel Caddesi ve çevresi modern başkentin planlaması ile yakından ilişkilidir. İktidarın yeni rejimini mekân üzerinde hissettirme arzusu, bu mekânlarda yeni toplumsal ilişki biçimini oluşturma amacını da beraberinde getirmiştir. Bunun içinde yeni bir fiziksel çevre yaratılması kaçınılmaz olarak görülür.

Atatürk Bulvarı ve Bulvar üzerinde yer alan, Hâkimiyet-i Milliye Meydanı, Sıhhiye Meydanı, Zafer Meydanı ve Kızılay Meydanı, Gençlik Parkı, Atatürk Orman

Çiftliği, Çubuk Barajı, Opera ve Sergi binaları farklı bir sosyal yaşam anlayışının üretildiği Batılılaşmış bir toplum hayalinin en güçlü ifadelerindendir. Bu mekânlar hem yeni iktidarın kendini sergilediği, yeni rejimin ilkelerinin simgesel bir anlatıma kavuştuğu hem de yeni ulus devletin vatandaş imgesinin üretildiği mekânlar olarak bu projenin en önemli unsurlarındandır (Dinçer, 2016: 59).

Yüksel Caddesi de bu amaç doğrultusunda yeşil alan olarak tasarlanmış; kentin coğrafi yapısına uygun olarak yeni başkentte bir dinlence yeri olarak şekillenmiştir. Kent merkezi olarak Kızılay'ın rekreasyon alanı olarak kurgulanan Yüksel Caddesi, aslında Ankara Kalesi'nden başlayan ve Maltepe-Anıttepe'ye kadar uzanan yeşil bir aksın parçası olarak düşünülmüştür. Ancak kentteki arsa spekülasyonları ve artan göç hareketleri planın bu doğrultuda sürmesini engellemiştir (Sargın, 2012: 85).

Modern kent yaşamının bir parçası olarak düşülen Yüksel Caddesi'ne biçilen rollerin ancak bir kısmı gerçekleşebilmiştir. Üst düzey memur, bürokrat kesiminin çekilmeye çalışıldığı bu alan, her ne kadar konut alanları ile bu işlevi gerçekleştiremese de sonraki dönemde gerçekleşen ticari faaliyetleri ile bunu hayata geçirecektir.

3.3.1.2. Çok Partili Dönemde Yaşanılan Mekânsal Dönüşüm (1950-1980)

Demokrat Parti iktidarı ile başlayan bu dönemde, Ankara Türkiye'nin kentleşmesine dair öncülüğünü kaybetmiştir. İstanbul'a yapılan yatırımların artması ile Ankara kenti arsa spekülasyonlarına, imar gelişiminin düzensizliğine teslim olmuştur. 1950'lerin önemli gelişmelerinden biri olan tarımda makineleşme de kentlerin yapısını derinden etkileyen bir süreci beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi, köyden kentte yapılan göçlerin artması ve sonucunda gecekondulaşma ve düzensiz kentleşmenin hızlanmasıdır. Ankara kentinde de gerçekleşen bu sorun, kat yüksekliklerinin artması gibi girişimlerle çözülmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde gündeme gelen söz konusu kat artışları, bundan sonraki her süreçte de Ankara'nın kentsel gelişiminde kullanılmaya devam etmiştir. 1970'li yıllarda ise Avrupa'daki soldan esinlenerek geliştirilen toplumcu belediyeçilik anlayışı Ankara belediyeçiliğinde de etkin hale gelmiştir. Yeni belediyeçilik hareketi olarak Ankara, İstanbul ve İzmir gibi belli kentlerin CHP'li belediyeleri tarafından yürütülen bu uygulamalar kentsel mekânı etkileyen süreçlere dönüşmüşlerdir (Keleş ve Duru, 2008: 36).

Bahsi geçen tüm bu kentsel gelişim sürecine paralel bir şekilde Kızılay'ın kent merkezi olarak değişimi gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemdeki köyden kente göçün yansımaları, 1950'lerdeki Kızılay'ın bir istihdam-iş yeri merkezi haline gelmesi süreci ile gözlemlemek mümkündür. Bu süreçte söz konusu alan, geniş bir halk kitlesinin barındığı kentsel merkez haline gelmiştir. Bunun yanında 1960'lardaki politik hareketlilik, alanın toplumsal muhalefetin merkezi haline gelmesine yol açmış; böylece Kızılay politik bir kimlik de kazanmıştır. Kızılay'ın bu dönüşümü doğal olarak Yüksel Caddesi ve çevresini de etkileyen birçok unsuru beraberinde getirmiştir. Gelişen ticari faaliyetler, Yüksel ve çevresinde de görülmeye başlamış; cadde boyunca açılan işyeri ve dükkân sayısı artmıştır. Aynı zamanda çeşitli kamusal kurumların Kızılay ve çevresine taşınması Yüksel Caddesi'ne gelen kitlenin üst düzey meslek grubu, bürokrat gibi kesimden olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu durumun en önemli kanıtı bugün hala Yüksel Caddesi'nde bulunan Mülkiyeliler Birliği ve TMMOB binalarıdır (Dinçer, 2016: 59-60).

Mülkiyeler Birliği ve TMMOB binaları günümüze kadar Yüksel Caddesi'nin politik kimliğini önemli ölçüde oluşturan yapılarıdır. Bu iki kurumun muhalif kimlikleri, Yüksel Caddesi'nin aktörlerini etkilediği gibi gündelik hayat pratiklerini de dönüştürmektedir. Artık cadde ve çevresi akademisyenlerin, yazarların, muhalif yapıların ve öğrencilerin mekânı

haline gelmiş; cadde boyu yapılan işportacılık gibi ticari faaliyetler de bu kesimleri kendine çekmeye çalışan işler üzerinden yapılmaya başlamıştır.

3.3.1.3. Yüksel Caddesi'nin Neoliberal Dönüşümü (1980 Dönemi)

Dönemin dünya piyasasına hâkim olan küreselleşme hareketi, 1980 sonrası Türkiye piyasalarında güç kazanmaya başlamıştır. 1980'li yıllara kadar ülkenin ulusal devlet dönüşümünü yaşayan Ankara da küreselleşme dalgasından farklı boyutlarda etkilenmiştir. Küreselleşme hareketleri ile Ankara'da ulusal devlet politikaları terk edilip; ulussuzlaştırma, sınırsızlaştırma, düzensizleştirme, özelleştirme politikaları etkili olmaya başlamıştır. Bu süreçte büyük sermaye ile yerel yönetimler işbirliği içerisine girip kentsel altyapı projelerini hayata geçirirken; “kentsel mega projeler” adı altında küresel sermaye piyasalarından finansal kaynak elde edilerek başkent yeniden yapılandırılmıştır. “Dikmen Vadisi”, “Portakal Çiçeği Vadisi” gibi kentsel dönüşüm alanları bu anlayış ile projelendirilmiş; büyük inşaat firmalarının büyük rantlar sağlamak amacıyla paydaşlar içinde yer alması kabul görmeye başlamıştır. Ankara'nın yerel yönetimleri tarafından sağlanan hizmetler artık kamu yararı gözetilerek yapılan faaliyetler olmaktan çıkmış; kentli potansiyel müşteri olarak görülmeye başlamıştır (Çınar, 2004: 232-233).

Kızılay Meydanı'nın bu süreçteki değişimi ise yine liberal politikalara bağlı olarak gelişmiştir. Daha önceki dönemlerde üst gelir grubunu barındırması amaçlanan Kızılay, bu dönemde çoğunlukla orta gelir grubunun ticari merkezi haline gelmiştir. Dönemin önemli bir ekonomik faaliyeti olan inşaat sektörü artık kentlerin dışında yapılan konut alanları ile rant sağladıkları alanları kent içinde yaymaya başlamışlardır. Büyük inşaat firmalarının da yer aldığı bu projeler ile üst gelir gruplarının kent çeperlerine doğru yerleşmesi hızlanmış; Kızılay kent merkezi de bu gelir grubunun alanı olmaktan uzaklaşmıştır. Bu durumun Kızılay

ve çevresindeki kamu kurumlarının kent dışına yerleşmesi süreci ile hız kazandığı söylenebilir (Bayraktar, 2013: 30-31).

Yüksel Caddesi'nin bu süreçteki gelişimine etki eden faktörlerin başında ise 1980'deki 12 Eylül askeri darbesi gelmektedir. 12 Eylül sürecinin neden olduğu, kentlerdeki toplumsal hayatın uğradığı dönüşümlerin en yakın hissedildiği alanlar ise sokaklar olarak görülebilir. Ankara'daki insanların gündelik hayatlarını sürdürdükleri bu sokakların başında da Yüksel Caddesi gelmektedir. Yüksel Caddesi sadece 12 Eylül sürecinin sekteye uğrattığı toplumsallığın gözlenebileceği bir alan değil; aynı zamanda mevcut koşullara ve sürece karşı muhalefet seslerinin yükseldiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu muhalif tavrı sağlayan başlıca unsur ise TMMOB ve Mülkiyeliler Birliği, İHD ve benzeri kurum ve kuruluşların bu sokaktaki mevcudiyetidir. Söz konusu bu muhalif kurumların sokaktaki varlığı nedeniyle diğer muhalif gazete, dergi çevreleri, dernek ve örgütler de bu alanda yer tutmaya başlamakta; bu sayede de Yüksel Caddesi'nin muhalif kimliği bu süreçte yeniden şekillenmektedir. Bu gelişmelerle Yüksel Caddesinin aktörleri ve gündelik hayatı da yeniden biçimlenmektedir. Yüksel Caddesi'nin aktörleri ülkenin muhalif ve aydın kesimini oluşturan kişiler ve gruplar olurken; sokaktaki gündelik yaşamın pratikleri de bu ölçüde değişerek sanatın, politikanın ve güncel olayların tartışılması olarak görülmektedir.

Tüm bu sol ve muhalif kimlikli kurumlar, sokakta süren gündelik hayatın sıradanlığına dâhil olan etkinlikler düzenleyerek diğer bir deyişle başka bir sokakta pek de olağan ve sıradan kabul edilmeyecek politik etkinlikleri bu sokağın gündelik akışına dâhil ederek sokağı dönüşümünde önemli bir rol oynamışlardır. Böylece bu sokaklar politik eylemliliğin gündelik hayatın sıradan bir etkinliği olabildiği bir toplumsal pratiğin üretildiği bir alan olarak bu kurumsal aktörlerin pratikleriyle de dönüşmüş ve farklılaşmıştır. Kurumsal varlıklarının tarihsel ve mekânsal sürekliliği

de sokağı inşa eden pratiklerin ve sokağın kimliğinin uzam-zamansal sürekliliğini de yeniden üretmektedir (Dinçer, 2016: 65).

Yüksel Caddesi'ndeki toplumsal hareketliliğin yanı sıra Kızılay kent merkezindeki artan yaya kullanımı bir takım müdahaleleri gerekli kılmıştır. Kızılay kent merkezinin artan yoğunluğuna karşı Yalçın Oğuz-Beate Oğuz firması tarafından gerçekleştirilen Kızılay Yaya Bölgeleri Projesi hazırlanmıştır. Bu proje ile Yüksel Caddesi de dâhil olmak üzere Kızılay kent merkezinin ciddi bir kısmının yayalaştırılması gündeme gelmiştir. Sonuç olarak Yüksel Caddesi 5 Haziran 1989 tarihinde Dünya Çevre Günü'nde çeşitli etkinliklerle yaya bölgesi olarak kullanıma açılmıştır (Sargın, 2012: 86).

Yüksel Caddesi, 1980'lerde ülkeye hâkim olan liberal ekonomik politikalardan bu süreçte ve devamında oldukça etkilenmiştir. Çeşitli toplumsal hareketliliğin yer tuttuğu bu sokak, liberal ekonomik kaygılarla tüketim merkezi haline getirilmeye çalışılmış; ancak sahip olduğu muhalif kimlik bu sokağın dönüşümünü daha zor kılmıştır. Liberal politikalar doğrultusundaki bu değişim 1980'lerde başlasa da, 2000'lere gelindiğinde Yüksel Caddesi'nde hissedilir duruma gelecektir.

3.3.1.4. Yüksel Caddesi'nin Sosyal ve Kültürel Gelişim Dönemi (1990'lı Yıllar)

1990'lardan itibaren Kızılay Meydanı, tümüyle trafik kavşağı haline dönüşmüş; kentlilerin kamusal alan ihtiyacını giderdiği alan olmaktan uzaklaşmıştır. Bunun sonucunda meydanın çevresindeki yaya bölgelerinin kamusal alanlar olarak önemini artırmıştır. Aynı zamanda 2000'li yıllara kadar Ankara'daki önemli politik gösterilere ev sahipliği yapan Kızılay, o tarihten itibaren toplantı ve gösterilere kapatılmıştır. Bu durumun neticesinde Kızılay artık yasal olmayan gösteri ve toplantıların merkezi haline gelmiştir (Bayraktar, 2013: 31).

Yüksel Caddesi'nin 1990'lar sonrası gelişimine bakıldığında mekândaki toplumsal hareketliliğin artmaya başladığı gözlemlenmektedir. Yüksel Caddesi, yürüyüşçüleri, çeşitli kültürel etkinlikler, tiyatro gösterileri ve alternatif etkinliklerle mekânın gündelik hayatına dâhil edebilmektedir. Yüksel Caddesi'nin yürüyüşçüleri tüketim alışkanlıklarından uzak, sokaktaki etkinliklerle zaman geçirebilen kentlilerden oluşmaktadır. *“Sokağın aktörlerinin ürettikleri bu etkinlikler sanatı, politikayı, muhalefeti, direnişi sokakta süren gündelik yaşamın akışına dâhil etmekte ve sokaktan geçen insanların gündelik hayat içinde deneyimlediği bir pratik haline getirerek isteyen herkesin bir aktör olabileceği kolektif bir eylemliliğe izin vermektedir”* (Dinçer, 2016: 67). Bunların sonucunda Yüksel Caddesi sadece ulaşım sağlayan yol olmaktan farklı olarak; yaşayan bir alan haline dönüşmektedir (Dinçer, 2016: 65-67).

Yüksel Caddesi'nin kent merkezindeki konumu da alanın şekillenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Sokağın TBMM'ye olan yakınlığı, protestoların bu alanda gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Alanın bu konumu nedeniyle Ankara'da Meclise yapılacak protesto yürüyüşlerinde başlama noktası olarak genellikle Yüksel Caddesi seçilmektedir. Dolayısıyla protestoların bu alanda yoğunlaşması, alanın politik kimliğine etki eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yüksel Caddesi'nin diğer yaya bölgelerinden önemli farklarından biri de politik etkinlikleri sokağın gündelik seyri içinde eritmesidir. Sokaktaki eylemler yürüyüşçüler tarafından oldukça kanıksanmış; sokağın olağan bir parçası haline gelmiştir. Sokakta gerçekleşen tüm etkinliklerin sokağın aktörleri tarafından böylesine benimsenmesi, sokakta ortak bir bağın oluşmasına da neden olmuştur. Ortak mekân kullanımı birliktelik ve mekânın sahiplenme duygusunu da güçlendirmiştir. Sokağın aktörlerinden birinin yerel yönetim olması ve söz konusu yönetimin mevcut sokak kültürüne olumlu katkısı önemli rol

oynamıştır. İnsan Hakları Anıtı ve diğer heykellerin Yüksel Caddesi'ne yerleştirilmesi, sokaktaki hareketliliğe müdahale edilmemesi mekânın politik kültürel gelişimine katkı yapmıştır. Zamanla İnsan Hakları Anıtı, sokakta yapılan eylemler ve sokağın muhalif tavrı için bir simge haline gelmiş; Ankara'daki politik eylemlerin ve toplantıların bilindik bir adresi şekline dönüşmüştür. Aynı zamanda bu heykellerin insani boyutlardaki temsili, heykellerin gündelik hayatın akışına katılmasına imkân vermiştir (Dinçer, 2016: 67-71).

Söz konusu tüm bu süreçler iktidarın mekândaki hareketliliğe müdahalesini de kaçınılmaz hale getirmiştir. İktidar tarafından kontrol edilemeyen her mekânın yeni toplumsal hareketlenmelere gebe olması, iktidarlara her daim rahatsız etmektedir. Bu nedenle kolluk kuvvetleri ile Yüksel Caddesi'nin kontrol altına alınma isteği 2000'li yıllardan itibaren artmış; sonucunda da mekânın aktörleri ile iktidar arasındaki çatışma şiddetlenmiştir. 2000'li yıllardaki Yüksel Caddesi'nin söz konusu dönemini mekânın iktidarını kazanma savaşı olarak tanımlamak mümkündür.

3.3.1.5. Yüksel Caddesi'nin Günümüz Durumu (2000'li Yıllar)

Yüksel Caddesi'nin 2000'li yıllardaki dönüşümünü etkileyen önemli faktörlerden biri yoğunluğundan kaynaklı ekonomik avantajının kullanılmak istenilmesidir. Sokağın ekonomik kaygılarla düzenlenmesi, sosyal ve kültürel yapısını da oldukça etkilemiştir. Sokak artık kar amacı güden lüks mekânlar ile dolmuş; bu mekânlarda esnek istihdam modeli ile çalışanlar sürekli değiştiğinden sokağın kimliği sahiplenilmemiştir. Sokakta yer tutan işportacılık modeli de değişim göstermiştir. Eskiden el emeği ürünlerin, kitapların öğrenciler tarafından satıldığı Yüksel Caddesi, artık profesyonel işportacılar tarafından pazar ürünlerinin satıldığı bir mekân haline gelmiştir (Dinçer, 2016: 72).

Yüksel Caddesi'nin bu süreçteki mekânsal gelişimi, her kentsel mekânda kurgulanmaya çalışılan sermaye-mekân ilişkisinin *monopol* oyununa benzetilebilir. Mekânda hâkimiyet kurarak iktidarını sağlamlaştırmayı düşünen iktidar her alanı kontrol altında tutmayı hedeflemektedir (Çetin, 2013: 11). Kapitalist sistem sokağı etkisi altına alırken mekânı meta-zaman olarak değerlendirmektedir. Sistem, metanın dağılımını yoğun şekilde sokağa yaymakta ve insanların, zamanı meta alışverişine harcamak için kullanmasını sağlamaktadır. Kar ve verimlilik hedefi ile ele alınan sokak, bu sayede kapitalizmin kendi alanı olarak kullanılabilmekte ve toplum iktidar tarafından dizginlenebilmektedir. Aksi halde, yani kapitalizm sokaktan kar elde etmediği ve kitlelerin sokağı etkileşim alanı olarak kullanması durumunda sistem alanlara yoğun baskı uygulamaktadır. Bu anlamda sermaye bir alana hâkimiyet kuramaz ise iktidardakiler bu durumu kendilerine tehdit olarak görmek ve alanı ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu durum Yüksel Caddesi'nde de gözlenebilmektedir. Zamanla alanda tüketim mekânları yoğunlaşmakta ve insanlar meta alışverişin yoğun olduğu alana yöneltilmeye çalışılmaktadır.

Urry, insanların tarih, çevre, görsellik vs. gibi bir yere ilişkin anlamlı buldukları şeylerin zaman içinde bitirilebildiğini, diğer bir deyişle mekânların tüketilebildiğini söyler. Benzer bir özelliğin Yüksel Caddesi için de geçerli olduğu söylenebilir. Ekonomik dönüşüm ve onun etkileri sokağın sol ve kültürel kimliği üzerinde olumsuz etkisi olan bir unsur olarak görülmekte ve bu nedenle de bölgenin bu kimliğinin günümüzde aşıldığı düşünülmektedir (Dinçer, 2016: 73).

2017 yılında 15 Temmuz darbe girişimi ardından Yüksel Caddesi'nin hareketliliği tekrardan tırmanmaya başlamıştır. OHAL ile gelen KHK'lar sonucu işten çıkarılan kamu emekçileri taleplerini dile getirmek için Yüksel Caddesi'ni mekân tutmuşlardır. Bu sürece

dair sokak protestoları, basın açıklamaları, toplantılar, açlık grevleri bir anlamda Yüksel Caddesi'nin sol muhalefetin sesinin kürsüsü olduğunu tekrardan göstermiştir.

Akademisyen Nuriye Gülmen ve öğretmen Semih Özakça açlık grevi eyleminin 75. gününde tutuklanmış; bunun sonucunda da İnsan Hakları Anıtı bariyerlerle kapatılmıştır. Tutuklanmaya dair yapılmak istenen açıklamalara karşı polis müdahale etmiş; gözaltılar gerçekleştirmiştir. Bu sürecin sonunda Yüksel Caddesi eylemlerine karşı Valilik eylem yasağı getirmiş ve polislere araç tahsis edilerek Yüksel Caddesi'nin göbeğinde mobil karakol kurulmuştur (Gazete Duvar, 2017) ².

Yüksel Caddesi'nde hala duran bu polis noktası aslında Yüksel Caddesi'nin politik duruşunu engellemeye yönelik bir önlem olarak alınsa da; günün her zamanı oradaki yürüyüşlere Yüksel Caddesi'nin önemini gösteren bir varlık haline dönüşmüştür. Söz konusu polis noktası sayesinde sokağın sahip olduğu kimlik, yürüyüşçülere hatırlatılmaya devam edecektir.

3.3.2. Yüksel Caddesi Aktörleri

Yüksel Caddesi'nin hareketliliğini ve kültürünü oluşturan en önemli faktörlerden biri sokağın aktörleri yani yürüyüşçüleridir. Yüksel Caddesi'nin yürüyüşçülerini hem sokağın gündelik akışı içinde gelip geçen kitle hem de sokağın esnafı, satıcıları, göstericileri oluşturmaktadır. Sokağın sosyal yapısını oluşturan bu yürüyüşçüler, bir kitlenin parçası olarak görülse de belli bir homojenlikten söz edilemez. Sokaktaki her bireyin mekâna olan katkısı farklı boyutlardadır (Sargın, 2012: 96-97). Heterojen bir belleğe sahip olan Yüksel Caddesi yürüyüşçülerini ve aktörlerini yalnızca iktidar muhalifi olarak tanımlamak

² <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/11/14/yuksel-caddesine-mobil-karakol-kuruldu/>

mümkündür. Yürüyüşçüler ve aktörler için, iktidar muhalıflığı dışında belli bir ideolojik ortaklık yakalamak oldukça güçleşmektedir.

Doğan (1993) bu bireysel farklılaşmayı Yüksel Caddesi gençliği özelinde ele almıştır. Okul ve dershanelerin Yüksel Caddesi'nde yoğunluk kazanmasıyla gençlerin sokak içinde zaman geçirme süreleri artmıştır. Bu durum sayesinde gençler kendi özgünlüğünü, karakterlerini mekâna yansıtabilmiş; sonucunda da bir alt kültür oluşumu, yani “Yüksel Gençliği” olarak tanımlayabileceğimiz bir kesim Yüksel Caddesi'nde yaratılmıştır.

Doğan (1993) alt kültürü, kendine özgü yaşama biçimini kendi grubunda içselleştirilmiş ve ona benimsemiş bir topluluk olarak tanımlar. Alt kültür, egemen kültüre karşıt olur; bununla birlikte egemen kültürle çatışma haline de girmeyebilir. Yüksel Caddesi gençliği, ortak yaşama biçimlerinin karakterize edilebildiği tipik bir gençlik alt kültürüdür. Gençler genellikle orta ve alt gelir sınıfının çocukları olup, gençlerin yaşam tarzlarında da popülist kültür görülmektedir. Bu kitleyi de aynı Yüksel Caddesi yürüyüşçüleri gibi, örgütlü bir kitle olarak görmek yanlış olacaktır. Yüksel Caddesi içindeki bu genç kitleyi, ortaya çıkan toplumsal yapının temel kurumlarına ve toplumsal değere karşıt duruşu olan bir gençlik kitlesi olarak tanımlamak mümkündür. Yüksel Caddesi yürüyüşçüleri gibi ortaklaşma noktaları az, karşı oldukları ortak noktalar ise çoktur (Doğan, 1993: 107-128).

Yüksel Caddesi Ankara'nın önemli kentsel istihdam alanlarından biri olarak görülebilir. Sokağın merkezi konumu ve yürüyüşçü yoğunluğu sayesinde mekândaki ticari faaliyetler canlıdır. Bu ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlardan biri olan işportacılık, sokaktaki politik hareketliliğin de sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Mekândaki sokak satıcıları, Bayat'ın “Sokak Siyaseti” kitabında toplumsal hareketlerin varoluş biçimi olan *pasif ağa* sahip, mekânın önemli aktörlerinden biri olarak tanımlanmıştır. Pasif ağ insanların aynı mekânı kullanmasıyla birlikte aralarında ortaya çıkan bağıdır. Kolektif siyasi eylem veya

hareketliliğin olmadığı, sadece mekândaki aktörler arasında belli bir kendiliğinden örgütlenmeyi ve bağı gerektiren bu pasif ağ, zamanla farklı yönlerde şekillenebilmektedir. Pasif ağ ilişkisindeki insanlar ortak kimliklerin sessizce tanınmasıyla ve mekân aracılığıyla belli zamanlarda ani iletişim kurabilmektedir. Bu da aktif ağ olarak tanımlanabilir. Pasif ağ kavramı olmadan, kent ortamında şaşırtıcı, beklenmedik ve ani kitlesel patlamaları anlamak zorlaşır. Kolektif eylem süreci ise aktif bağ ile kurulan ilişkinin ortak ses ile ortak düşmana karşı dile getirilmesidir. Pasif ağla bağlanan kitlenin, herhangi bir ortak tehdit durumu ile karşı karşıya gelindiğinde ortaklaşan ve birlikte hareket eden kitleye dönüştüğü görülmektedir. Aktif ağa çevrilen bu durum daha sonra toplumsal kolektif eylemler halini alır (Bayat, 2008: 46-50). Bunun Yüksel Caddesi'nde en net görüldüğü durum ise işportacılar ile zabıta arasında olan çatışmalardır.

Resim 7. Yüksel Caddesi'nde İşportacılık

Kaynak:<http://www.halksahnesi.org/2013/02/01/bir-altkultur-olarak-ankara-yuksel-caddesi-gencligi-ismail-dogan/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

Bayat'a göre sokakları siyaset arenasına çeviren iki unsur vardır. Bunlardan biri kamusal mekânın halkın otoriteyle çatışma sahası olması; diğeri ise kamusal mekânı kullanan

insanlar arasında *pasif bağ* kurulmasıdır. Sokak siyaseti, en geniş anlamıyla kamusal mekânda halkın bir kısmıyla yetkililer arasında sokakların fiziksel ve toplumsal mekânında şekillenen çatışmalar bütünü olarak tanımlanabilir. Sokak siyaseti öznelinin ortak özellikleri ise aktörlerin tutarlı ideolojileri ve lideri olmaması olarak özetlenebilir. Sokak siyasetinin aktörleri içinde eşcinseller, gecekonducular, sokak işçileri, işsizler, ev kadınları gibi kesimler yer almaktadır (Bayat, 2008: 45-47).

Bayat'ın sokak siyaseti ile vurgulamaya çalıştığı şey kamusal alan olarak emsalsiz bir örnek olan sokakların, kurulan pasif ağlar ve kamusal alan olma niteliği sayesinde her daim politik, muhalif bir damara sahip olduğudur. Kamusal alan olarak sokaklardaki pasif ağların mevcudiyeti, bu ağların kolektif bir eyleme dönüşüm ihtimalini güçlü kılan unsurlardandır. Bu durum iktidar tarafından bir tehdit olarak görülmekte ve sokaklar işlevsiz bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Tüm bu süreçler, Yüksel Caddesi'nde de gözlenebilmekte ve Yüksel Caddesi'nin politik duruşunun nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Yüksel Caddesi'nin bir diğer önemli aktörü yürüyüşçülerden oluşmaktadır. Yüksel Caddesi konumu itibari ile Kızılay'da ulaşım araçlarına geçişin sağlandığı mekânlardan biridir. Akış'ın 2001 yılındaki çalışmasına göre, metro durağı veya otobüs duraklarına varılmak istenirken yayaların sıklıkla kullandığı sokaklardan olan Yüksel Caddesi'nde yaya yoğunluğunun, hafta içi iş saatlerinin başlama ve bitme saatlerinde arttığını söylenebilir. Hafta sonları ise yaya hızlarının yavaşladığı, gezgin ritimli yürüyüşçülerin alanda çoğunlukla yer aldığı görülmektedir. Diğer aktörler gibi gündelik hayatlarının bir mekânı haline gelen yürüyüşçüler bile sokağı politikleştiren bir özne olarak mekânda var olmaktadır. Mekânı kullanan yürüyüşçüler tarafından her gün yeniden var olan Yüksel Caddesi'nin kentsel mekân olarak dönüşümü kaçınılmazdır. Yürüyüşçüler tarafından sürekli yeniden üretilen bir

mekân olarak bu sokak, onların yönlendiği şekillere bürünmeye devam edecektir (Sargın, 2012: 89-90).

Yüksel Caddesi üzerindeki aktörleri sıralarken önemli öğelerden biri de gündelik hayat olmaktadır. Belirtilen tüm aktörler için Yüksel Caddesi gündelik hayatın bir parçası haline gelmekte; mekânı politikleştiren unsurlardan biri olarak mekânın gündelik hayat kullanımları değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmanın devamında Yüksel Caddesi'ndeki gündelik hayat kavramı ve yürüme eyleminin mekânı politikleştirme sürecine etkisi incelenmektedir.

3.3.3. Yüksel Caddesi'nde Gündelik Hayat ve Yürüme Eylemi

Kentsel mekânlar, gündelik hayatın sürdürüldüğü ve toplumun ortaklaşa kullandığı alanların bütünüdür. Bu mekânlar, sadece mimari teknik ve kaynaklarla inşa edilen alanlar olmaktan öte toplumsal bir üretimin sonucudur. Bu üretim süreci insanlar değer yargıları, tasarımları, planları ve ideolojik söylemleri yönünde şekillenir ki bu da mekânı dönüştüren en önemli parçalardan birinin gündelik yaşamın pratikleri olduğunu göstermektedir. İnsanlar aslında mekânları yeniden şekillendirirken gündelik hayatlarındaki değerleri ve düşünceleri öne çıkaran bir yol izlemektedirler (Özcan, 2016: 342). Bu sürecin gözlemlenebileceği en basit kentsel mekânlardan biri de sokaklardır. Sokaklar, insanların gündelik yaşamlarında sıklıkla kullandığı ve dolayısıyla yeniden şekillendirdiği kamusal alanların başında gelmektedir.

Gündelik hayat içindeki pratiklerle sokak her daim yeniden üretilmektedir.

Dolayısıyla sokaktaki pratik bir dönüşüm sürecinin parçasıdırlar. Sokağın direniş içeren alternatif kullanımları, mekânı düzenlemeye yönelik sınırların ve kuralların dışına çıkan, kimi zaman yaratıcı öğeler de içeren pratikleri kapsamaktadır. Her

türlü tahakkümün, kuralın ve sınırın ötesine geçen gündelik pratikler mekânı gündelik hayatın kendi gerçekliğine uydurmaya ve orada yeniden üretmeye çalışır. Sokak kullanılırken aynı zamanda değişmekte, dönüşmekte ve ele geçirilmektedir. Böylece gündelik hayat içinde gerçekleşen yeni deneyimler, yeni anlamlar, karşılaşmalar, etkileşimler, paylaşımlar karşıt bir kamusallığın özünü oluşturacak tecrübenin ve bilginin de kaynağını oluşturmaktadır (Dinçer, 2016: 75).

Yüksel Caddesi daha öncede vurgulandığı üzere birçok aktör için gündelik hayatın bir parçası olarak kullanılmış; mekânın yeniden üretimi de bu kullanımlar sayesinde süreklilik kazanmıştır. Sokaktaki aktörlerin mekânı aktif olarak kullanması, sokağın gündelik pratikler ve simgeler ile yeniden üretilmesine neden olmuştur. Sokak geçip gidilen bir yer olmaktan daha çok, sokaktaki aktörlerin ve mekânların sağladığı etkinlikler ve tecrübelerle var olmaya başlamıştır. Sokak yaşamının Yüksel Caddesi'nde bu denli tırmanışı, farklı kesimlerden insanları da bu alana çekmeye sebebiyet vermiştir. Sokağın aktörleri dışında farklı kimliklerden insanların sokaktaki varlığı mekândaki etkileşimi artıran bir unsur haline gelmiştir (Dinçer, 2016: 75).

Yüksel Caddesi'nin günümüz durumu değerlendirilirken söz edilen polis kontrol merkezinin varlığı ise mekândaki çatışmanın ve mücadelenin varlığını göstermektedir. Yüksel Caddesi'ndeki mücadele hala mekânı sahiplenen sokaktaki aktörler ile mekânı kontrol altında tutmak isteyen iktidarlar tarafından sürdürülmektedir. Polis kontrol merkezi de bu mücadeleyi hatırlatır nitelikte Yüksel Caddesi'nde varlığını sürdürmektedir.

Yüksel Caddesi'nin gündelik hayatla olan sıkı bağı mekânın politikleşmesine de etki etmiştir. Gündelik hayat, topluma dair gerçekleri apaçık biçimde sergilemektedir (Lefebvre, 2017: 142). Bu toplumsal gerçekler elbette ki toplumun siyasi unsurlarını ve noktalarını da

gözler önüne sermektedir. Bu nedenle Yüksel Caddesi'nin siyasallığı, mekân gündelik yaşamının bir parçası olduğu sürece engellenemez bir unsurdur.

SONUÇ

Habermas'ın kamusal alan yaklaşımına göre kamusal alan, demokratik ve politik bir alan olma koşullarını sağlamalıdır. Bunun sağlanabilmesi için de kamusal alanın erişilebilir olması, katılımcıların özgür irade sahibi olması, devlet kontrolünün dışında var olması ve genel yarar sağlayan her konunun kamusal alanın gündemine alınabilmesi gibi niteliklere sahip olması gerekmektedir (Yükselbaba, 2008: 251). Habermas'a göre kamusal alan, siyasal olma işlevini ve demokratik nüvelerini 18. yüzyıla gelindiğinde; bir diğer deyişle burjuva kamusunun şekillenmesi ile kazanmıştır. 20. yüzyılı ise kamusal alanın çöküşünün başladığı süreç olarak değerlendirmektedir (Habermas, 2017: 59).

Habermas'ın kamusal alana siyasal bir işlev kazandırması ve alanı demokratik, eleştirel bir ortam olarak değerlendirmesi çalışmanın kamusal alanların politik nitelik kazanması ile paralellik göstermektedir. Çalışmanın temel eksenini olan yürüme eyleminin kamusal alanı politikleştirme süreci, kamusal alanların siyasal işlevi ile örtüşmektedir. Bu nedenle çalışmanın kamusal alan değerlendirmesi de Habermas'ın kamusal alan yaklaşımına göre şekillenmekte ve kamusal alan, 18. yüzyıldaki burjuva toplumunun ortaya çıkışı ve sonrası sürece odaklanarak değerlendirilmektedir.

Kamusal alanlar içinde en yoğun kentsel hareketliliğin, eylemselliğin yaşandığı alanlar ise sokaklardır. Sokaklar sadece mekânları değil insanları da birbirine bağlayan, onları bir arada tutan bir ağ görevindedir. İnsanların evlerinden çıktıklarında toplumsallaştıkları ilk mekân olan sokak, orayı paylaşan insanlar arasında bir ortak kültür ve bağ da kurabilmektedir. Sokağın kamusal alan olarak önemi, tüm bunların dışında politik bir alan olması ile de çok ilgilidir. Bayat (2008: 45) muhaliflerin taleplerini dile getirecekleri alan olarak sokağı işaret etmektedir. Bayat'a göre sokağı politikleştiren iki unsurdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki mekânın iktidarı içermesidir. Kamusal mekânları toplum ile

iktidar savaşının yoğun yaşandığı yerler olarak göstermektedir. Bir diğer unsur ise aktif ve katılımcı grubun sokakta var olmasıdır. Bu grubun içinde sokaklarda var olan yürüyüşçülerin de kamusal alanları politikleştirmekte olduğu değerlendirilebilir.

Sokağı politikleştiren bir diğer unsur ise gündelik hayattır. Gündelik hayatın pratikleri sokağı toplumsal bir mekân olarak her gün yeniden üretmekte; o mekânlardaki aktörler sayesinde toplumsallık sokaklarda süreklilik kazanmaktadır. Mekân aslında bu yeniden üretimle oranın aktörleri tarafından şekillenmekte; iktidarın mekân üzerinde kurgulamaya çalıştığı hâkimiyet gündelik hayatın sürekliliği ve devinimi sayesinde işlevsiz kalmaktadır. Gündelik hayat aynı zamanda toplumla ilgili bilgi veren en basit göstergelerden biridir. Gündelik hayatın akışı toplumun birçok gerçekliğine dair ışık tutmakta; yol göstermektedir. Bu toplumsal gerçekliklerin politik unsurlarla iç içe olması, aslında gündelik hayatın siyasallığına dair ipuçları vermektedir. Yürüme eylemi ise gündelik hayatın pratiklerinden biri olup; kentsel mekânın deneyimlenmesi olarak da tanımlanabilir. Mekânlardaki aktörlerin yürüme eylemleri, mekânları tekrardan üreten gündelik hayatın bir parçasıdır.

Yüksel Caddesi'nin ele alınmasındaki sebepleri sıralamak gerekirse, ilk olarak sokağın bir yürüyüş alanı olması önemli bir kriterdir. Sokağın bir yaya bölgesi olması ve aktif kullanılması, alanın, çalışmanın amacına uygun bir örnek olduğunu göstermektedir. Yüksel Caddesi'nin kentin önemli merkezlerinden biri olan Kızılay'da yer alması bu sokağın kullanımını çeşitlendirmiş ve aktörlerini de farklı kesimlerden oluşturmuştur. Bir diğer neden ise Yüksel Caddesi'nin Ankara'nın önemli politik mekânlarından biri olmasıdır. Toplumdaki muhalif kesimin bir araya gelme mekânı olan bu sokak, toplumsal hareketliliğin ve birçok eylemin Ankara'daki değişmez adresidir.

Yüksel Caddesi'nin tarihsel gelişimi incelendiğinde Cumhuriyet yıllarının başından itibaren işlevsel ve mekânsal birçok farklılaşma geçirdiği görülmektedir. 1920'lerin başından itibaren kentin planlarında yer alan Yüksel Caddesi, ilk olarak Jansen Planı ile modern bir başkent planlanmasının parçası olmuştur. Jansen tarafından yeşil alan olarak planlanan Yüksel Caddesi sonraki yıllarda gerçekleşen arsa spekülasyonları nedeniyle plana uygun tasarlanamamıştır. 1950'lerde Mülkiyeliler Birliği, TMMOB binalarının Yüksel Caddesi'nde yer alması ise sokak için bir dönüm noktası olmuş; yaşanan kültürel ve sosyal değişimlerin de nedenlerinden biri haline gelmiştir. 1980 sonrası egemen olan neoliberal politikalar ise sokağın bir tüketim merkezi haline gelmesi için müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bunlardan daha önemli olan, dönemdeki askeri darbenin etkilerinden biri olarak apolitikleşme sürecine karşıtlığın Yüksel Caddesi'nde hayat bulmasıdır. 1990'lar ise Yüksel Caddesi'ndeki toplumsal hareketliliğin iyice yükseldiği dönem olmuştur. Sokakta yer alan İnsan Hakları Anıtı gibi heykellerle de desteklenen bu muhalif kimlik, Yüksel Caddesi'nin Ankara'daki özgünlüğünü ortaya koymuştur. 2000'li yıllara kadar birçok gösteri ve eyleme ev sahipliği yapan sokak, 2000'li yılların gelişi ile iktidarın hâkimiyet mücadelesi yürüttüğü mekânlardan biri olmuştur. 2017 yılındaki KHK'lı kamu emekçilerinin hak taleplerinin engellenmeye çalışılması ile birlikte Yüksel Caddesi artık bir polis kontrol merkezi haline gelmiş; iktidarla toplumsal muhalefetin mekân mücadelesinin açıkça yaşandığı kentsel alanlardan biri olmuştur.

Aslında yaşanan tüm bu değişim süreçlerinin Türkiye'deki kamusal alanların değişim süreci ile çoğu noktada örtüşmediği görülmektedir. Yüksel Caddesi'nin politik bir kimliğe sahip oluşu, yaşanan kırılma noktalarını da farklılaştırmakta ve iktidarla toplumsal muhalefetin mekân hâkimiyeti savaşını çetinleştirmektedir. Habermas'ın kamusal alan yaklaşımına göre kamusal alanın çöküşü olarak da tanımlanabilecek bu süreç demokratik

eleştirel bir ortamın ortadan kaldırılma sürecidir. Tam da bu noktada sorulması gereken soru şudur: Yüksel Caddesi'nin bir kamusal alan olarak kendine özgü bu tarihsel gelişimi yani diğer bir deyişle politikleşme süreci sokağın yürüme alanı olması ile ne kadar alakalıdır?

Yüksel Caddesi'nin politikleşme süreci elbette ki yürüme alanı olması ile oldukça sıkı bir bağa sahiptir. Yürüme alanı olması mekânın aktif kullanılmasını, mekândaki aktörlerinin çeşitliliği ve dolayısıyla toplumsal etkileşimi artırmaktadır. Ancak bunlardan daha önemli noktalar vardır ki yürüme alanı olan Yüksel Caddesi'ni politikleştiren başlıca unsurlardır. Bunlardan ilki yürüyüşçülerin gündelik hayat pratikleri içerisinde mekânı yeniden üretme gücüdür. Yürüyüşçülerin mekânı kullanması ile her gün yeniden şekillenen ve üretilen bu sokak, toplumsal bir üretimin örneğini oluşturmaktadır. Bu toplumsal üretim de mekândaki yürüyüşçülerin değerleri ve düşünceleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum da Yüksel Caddesi'ndeki aktörlerin düşünce ve ideolojilerini değerli kılan bir diğer faktördür.

Yüksel Caddesi'ni politikleştiren bir diğer unsur ise alanın kentsel konumu sayesinde yoğun olarak kullanılmasıdır. Yüksel Caddesi'nin Kızılay'daki ulaşım araçlarına varılmak istenirken yayalarca sıklıkla kullanması mekânın gündelik aktivitesini artıran başlıca nedenlerden biridir. Bu yoğunluk doğal olarak belli bir istihdamın da sokaktaki varlığını artıran faktörlerden biridir. Farklı kimliklerden insanların sokaktaki varlığı toplumsal etkileşimi de artırmakta ve dolayısıyla toplumdaki birlik ve dayanışma ruhunun canlanmasına sebebiyet vermektedir. Bunların yanı sıra sokakta önemli aktörlerden biri olan sokak satıcılarının da politikleşen sürece katkısı yadsınamaz bir etkidir. Bayat'a göre sokak satıcıları mekânın ortak kullanımından ortaya çıkan bir pasif ağa sahiptirler ve bu ağ herhangi bir tehdit karşısında toplumsal hareketliliğe dönüşmeye hazırdır (Bayat, 2008: 46-50). Bu

nedenle sokağın önemli aktörlerinden biri olan sokak satıcıları arasında kurulan bu bağın da politikleşme sürecine katkısı dikkate değerdir.

Yüksel Caddesi'ni politikleştiren unsurların sonuncusu ise iktidarın mekândaki varlığı olarak tespit edilmiştir. Son yıllarda eylemciler ile polis arasındaki çatışmanın sonucu olarak Yüksel Caddesi'nde kurulan polis kontrol noktası, mekândaki iktidar ve toplumsal muhalefetin çatışmasını her gün mekânın aktörlerine hatırlatmaktadır. Sokakta muhalif toplantıların, gösterilerin yapıldığı nokta olan İnsanlık Anıtı heykelinin polis bariyeri ile çevrenmesi aslında bu hâkimiyet savaşının sadece mekân kontrollü sağlamak için değil; aynı zamanda Yüksel Caddesi'nin simgeleşen değerleri ile olduğunu açıkça göstermektedir.

Resim 8. Polis Bariyeri ile Çevrelenen İnsanlık Anıtı

Kaynak: <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/08/25/eylem-uzerine-dusunmek/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Sonuç olarak Yüksel Caddesi'nin politikleşmesine etki ettiği tüm unsurların gündelik hayatın pratikleri içinde var olduğu görülmektedir. Yüksel Caddesi'nin aslında gündelik hayatın gerçeklerini yürüyüşçülerine her gün gösteren bir mekân olması sokağın

politikleşmesini de kaçınılmaz olarak getirmektedir. Bir kamusal alan olarak Yüksel Caddesi gündelik hayatın pratiklerden kopamadıkça yürüyüşçüleri sayesinde politik kimliğini her gün tazelemek durumundadır.

KAYNAKÇA

- Advan, A. (2015). *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya Kullanımı Çerçevesinde “Taksim Gezi Parkı Eylemi”* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akış, T. (2001). *Urban Space And Everyday Life: Walking Through Yüksel Pedestrian District (YPD)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Alver, K. (2009). Ütopya: Mekân ve Kentin İdeal Formu. *Sosyoloji Dergisi*, D:3, S:18, 139-153.
- Alver, K. (2013). *Siteril Hayatlar*. Ankara: Hece.
- Anbarlı, Ş. (2001). Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:2, S:1, 319-328.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Arlı, Y. (2014). *Güneybatı Anadolu’da Roma Dönemi Şehirciliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi//Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Atacan, F. (2014). Duvar: Devrim mi, Geri Dönüş mü? *Moment Dergi*, C:1, S:1, 56-68.
- Aygün Öztürk, A. (2009). *Kentsel Kamusal Alan Olarak Meydanlar: Mekân ve Yaşamla Kurduğu İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bahçeci, H. I. (2018). Kent Mekânında Kamusal Alan: Richard Sennett Perspektifinde Bir İnceleme. *Memleket Siyaset Yönetimi Dergisi*, C: 13, S:29, 111-128.
- Bayat, A. (2008). *Sokak Siyaseti*. Soner Torlak (Çev.). Ankara: Phoenix.

- Bayraktar, N. (2013). Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi* C:1 S:1, 20-35.
- Bekaroğlu E. A. ve Kurt V. (2015). Mısır’da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: ‘Arap Baharı’ ve Sonrası Sürecin Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C:2, S:2, 1-36.
- Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*. Ahmet Cemal (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Biçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt Ve Richard Sennett’in Kamusal Alan Yaklaşımları. *DergiPark Akademik*, C:2, S:1, 45-54.
- Braudel, F. (2004). *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity.
- Ceyhan, Ç., Özbaş Anbarlı, Z. ve Ova, N. (2017). Zamanın İzinde Kenti Deneyimlemek: Kent ve Bellek Üzerine Oto-Etnografik Bakışlar. *Moment Dergi*. C:4, S:1, 92-114.
- Çelik, S. (2015). *Arap Değişiminde İslami Grupların Rolü: Mısır Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çetin, A. (2006). *Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Olarak “Sokak”*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çetin, M. (2013). Piyonla Şah-Mat Mümkün Mü? Neo-Liberalist Küresel Mekân Stratejisi Karşısında Direncin Mekânsal Ölçeği Olarak Beden. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi*, Dosya 32, S:2, 11.
- Çınar, T. (2000). Bahçekent Modelinin Düşünsel Kökenleri ve Kentbilimine Katkıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:55, S:1, 27-51.
- Çınar, T. (2004). *Dünya’da ve Türkiye’de Başkentlik Sorunu*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Dağtaş, B ve E. (2003). Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı Tanımı Çerçevesinde Yazılı Basının Konumu Ve Dönüşümü. *Kurgu Dergisi*, S:20, 49-61.
- Dağtaş, E. (1999). Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan-Özel Alan İkilemi ve Basının Tarihsel Gelişimi. *Kurgu Dergisi*, S:16, 157-173.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama ve Üretim Sanatları*. Lale Arslan Özcan (Çev.). Dost Kitapevi: Ankara.
- Demir, Ş. ve Sesli M. (2007). Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C:2, S:1, 273-292.
- Dinçer, Ö. (2016). Sokak Siyasetinin Bir Örneği Olarak Yüksel-Konur Sokaklar. *İlef Dergisi*, C:3, S:2, 53-57.
- Doğan, İ. (1993). Bir Alt Kültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C:26 S:1, 107-129.
- Durna, T. (2018). Yürümek Politik Bir İştir. *Moment Dergi*, C:5, S:1, 96-104.

- Engincan P. (2016). Küresel Kent Mekânları ve Gündelik Yaşam: ‘Sanayi Kenti’ Olarak Küreselleşen Denizli. Şerife Geniş, Emir Osmanoglu (Ed.), *II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (243-261). Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Erdal, B. (2013). Viyana’nın Ruhü: Sokak Üzerine Bir Deneme. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya* 32, 12-14.
- Erdönmez, M. E. & Akı, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. *Meragon (YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi)* C:1 S:1, 67- 87. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Firidin Özgür, E. (2017). Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Perspektifinden Kentleşme ve Planlama. Fatma Ünsal, Ebru Firidin Özgür, T. Melih Görgün (Ed.), *Bir Kenti Anlamak: Sinop Yaz Atölyesi* içinde (81-93). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Gazete Duvar, 2017. Yüksel Caddesi’nde ‘Mobil Karakol’ Kuruldu, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/11/14/yuksel-caddesine-mobil-karakol-kuruldu/>, Erişim Tarihi: 01.04.2019.
- Gemici, F. E. (2007). *Gündelik Hayatın, Mekân Pratikleri İle İlişkisinde Yeni Kamusal Alanların Yorumlanması Alışveriş Merkezleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Göğüş, Y. B. (2014). *Küreselleşen Kentlerde Kamusal Mekânın Dönüşümünün Sosyo-Mekânsal Ayrışma Bağlamında İncelenmesi: Taksim Gezi Parkı Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Gökberk, M. (2004). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Graham, S. (2013). *Kuşatılan Şehirler Yeni Askeri Kentçilik*. Levent Aydeniz (Çev.). Ankara: Notabene.
- Gros F. (2017). *Yürümenin Felsefesi*. Albina Ulutaşlı (Çev.). İstanbul: Kolektif.
- Güler, M. (2012). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:66, S:1, 50-71.
- Güler, M. A. (2015). Kriz ve Yeni Toplumsal Hareketler: “İşgal Et” Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:17, S:3, 330-362.
- Habermas, B. (2004). Kamusal Alan. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (95-102). İstanbul: Hil.
- Habermas, J. (2017). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Tanıl Bora & Mithat Sancar (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Hamamcı, C. (1981). *Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Ekseninde Belediyelerimizin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hammond, J. L. (2015). The Anarchism of Occupy Wall Street. *Science & Society*, C:79, S:2, 288-313.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin Mekânları: Eleştirel bir Coğrafyaya Doğru*. Başak Kıcı, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- İnceoğlu, M., & Aytuğ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. *Megaron*, C:4 S:3, 131-146.

Kaya Özçelik, P. (2013). Kapitalist Sermaye Birikimi ve Kapitalist Kent. *Mülkiye Dergisi* C: 37 S:2, 97-124.

Keleş, R. & Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi* C: 32, S:261, 27-44.

Kılınç Hatipoğlu, F. (2010). *Jürgen Habermas Düşüncesinde Üç Kavram: Önyargı, Eylem ve Kamusalılık* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Le Breton, D. (2016). *Yürümeye Övgü*. İsmail Yerguz (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2014). *Kentsel Devrim*. Selim Sezer (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marks, K. (2005). *Fransa'da İç Savaş*. Kenan Somer (Çev.). Ankara. Sol Yayınları.

Mısır, M. B. (2003). Gerçek Demokrasi Olanakları: Paris Komünü. *Praksis* S:10, 105-122.

Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. Gürol Koca ve Tamer Tosun (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Onat, N. (2013). *Kamusal Alan ve Sınırları*. İstanbul: Durak İstanbul.

Özcan, E. (2016). Tezgahın Panaromasını Çıkarmak: Seyyar Esnafı (Ankara Yüksel Caddesi Örneği). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:4 S:25, 341-358.

Özer, Ö. (2014). *Kentsel Mekânda Yaya Hareketleri: Morfoloji ve Çevresel Algının Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Pirenne, H. (2006). *Ortaçağ Kentleri*. Şadan Karadeniz (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Sargın, A. G. (2012). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri*. İstanbul: İletişim.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şakacı, B. K. (2009). Unutulan Bir Sosyalist Deneyim: Paris Komünü. *Toplum ve Hekim Dergisi*, C: 24, S:4-5, 245-250.
- Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden Sömürgelelere İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge.
- Toprak, M. (2017). *Meydanların Sosyo-Politik Dönüşümü Üzerine Bir Analiz: Taksim Meydanı Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yağcı, E. ve Dengiz N. (2014). Özgürlük ve Baskının Mekânsal Temsili. *Tasarım Kuram*, C:10, S:17, 77-93.
- Yarımbaş, D. (2017). Kentin Yürüyerek Deneyimlenmesi: İletişim Elemanları. *Mimarlık*, S:393.
- Yavuz, F. (1981). Başkent Ankara ve Jansen. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* C:7 S:1, 25-33.
- Yıldırım, B. (2014). *Kamusal Alanın Üretimi: Taksim Meydanı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, B. (2015). Kamusal Mekân: Türkiye’de Devlet ve Kamusal Alan Üzerine, *Mimarlık*, S:382.

Yıldırım, Y. (2012). Kronik: “İşgal Et” Hareketi Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:67, S:1, 237-244.

Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi-ICANAS*, C:2 içinde (845-862). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Yılmaz, B. (2009). “Çağdaş” Kent-“Çağdaş” Konut: Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülen Yaşam Alanları. *Toplum ve Demokrasi*, C:3, S:5, 151-160.

Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C:66 S:2, 227-272.

İnternet Adresleri

<http://kisiselmedya.com/wallstreetisgalet/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

<https://gazeteyolculuk.net/gogu-fethe-cikan-komunarlar-tarihe-isik-saciyor-paris-komunu-148-yasinda>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-baharini-yeniden-dusunmek>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

<http://www.halksahnesi.org/2013/02/01/bir-alkultur-olarak-ankara-yuksel-caddesi-gencligi-ismail-dogan/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/08/25/eylem-uzerine-dusunmek/>, Erişim Tarihi: 06.05.2019.

ÖZET

Yürüme eylemi, insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla birçok önemli düşünür tarafından yürüme eylemi toplumsal etkileri bakımından değerlendirilip, yürümenin politik bir kavram olup olmadığı üzerinde tartışılmıştır. Bunun yanı sıra yürüme eylemi ile yürümenin gerçekleştiği kentsel/kamusal alanlar arasındaki ilişki de bu politik konuya etki eden unsurlardan biridir.

Bu çalışmanın amacı, yürüme eyleminin kamusal alanlara olan politik etkisini teorik yönden zenginleştirerek irdelemek ve sonrasında Yüksel Caddesi'nin bir yürüme alanı olmasının politik kimliğine dair katkılarını incelemektir.

Bu çalışma giriş bölümünün yanı sıra iki bölüm ve sonuç kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde “kamusal alan”, “kentsel mekân olarak sokak”, “gündelik hayat” ve “yürüme eylemi” kavramlarının kuramsal çerçeveleri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise kamusal alan kavramının ve yürüme eyleminin sokak ve gündelik hayat kavramları çerçevesinde tarihsel gelişimi incelenecektir. Üçüncü bölümde ise tarih boyunca kamusal alanların politikleşme süreci, seçilmiş Dünya ve Türkiye örnekleri ve çalışma alanı olarak Yüksel Caddesi'nde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise Yüksel Caddesi'ndeki yürüme eyleminin kamusal mekânı politikleştirme etkisi saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kamusal Alan, Kentsel Mekân, Sokak, Gündelik Hayat, Yürüme Eylemi.

ABSTRACT

The act of walking has a history as rooted as the history of mankind. Hence, many important thinkers evaluated the walking action in terms of social effects and discussed whether it is a political concept. In addition, the relationship between walking action and urban/public spaces in which walking takes place is one of the issues that affect this political stance.

The aim of this study is to examine the political effect of walking action on public spaces by enriching them theoretically and then to examine the contribution of Yüksel Street to be a walking area on the political identity.

This study consists of two parts and conclusion parts as well as the introduction. In the introduction, the theoretical framework of the concepts of “public space in, “street as urban space”, “everyday life” and “walking” will be emphasized. In the second part, the historical development of the concept of public space and walking action within the framework of street and everyday life concepts will be examined. In the third chapter selected the politicization of public spaces throughout the history of the world and Turkey as examples and case studies Yüksel Street will be evaluated in detail. In the conclusion section, it is tried to determine the effect of politicization on public space of walking action in Yüksel Street.

Keywords: Public Space, Urban Space, Street, Everyday Life, Walking.